

Early European Books, Copyright © 2011 ProQuest LLC.
Images reproduced by courtesy of the Biblioteca Nazionale Centrale di
Firenze.
Magl. A.5.41

Early European Books, Copyright © 2011 ProQuest LLC.
Images reproduced by courtesy of the Biblioteca Nazionale Centrale di
Firenze.
Magl. A.5.41

Early European Books, Copyright © 2011 ProQuest LLC.
Images reproduced by courtesy of the Biblioteca Nazionale Centrale di
Firenze.
Magl. A.5.41

Early European Books, Copyright © 2011 ProQuest LLC.
Images reproduced by courtesy of the Biblioteca Nazionale Centrale di
Firenze.
Magl. A.5.41

INCIPIT LIBER SECVNDVS.

Ioue inquit Socrates apud Plato
nem philosophi sunt & reges: mi
hi quidem a Ioue idest deo non
Reges modo & philosophi sed
optimi quiq; uiri uidentur esse.

Nam cum ab illo qui est & maximum: & uerū/
& perfectū bonū cœtera emanēt bona omnia:
nec iustitia profecto/ nec uirtus ulla: quæ uera
animi bona sunt/ absq; illo sūmo/ & consūma-
to bono ī cuiuspiam uenire possessionem pos-
sunt. Ac tametsi malorū fere omnium ipsi no-
bis & causam præbeamus/ & materiā: nullusq;
nec maior/ nec perniciosior nobis sit hostis/ q;
appetitio/ & opinio nostra: quæ sæpenumero
obliqua & falsa est: bonorum tamen origo &
causa est a deo: a quo & ratio: bonum autem se-
iungi a ratione nequit. At malum cum sit tum
auersio/ tū secessio/ deflexusq; a ratione/ seque-
turq; opinionem quæ dux est/ & auctor incer-
ta: a deo utiq; non erit. Et cum ratio secundum
naturam sit: malum autem a ratione semp ab-
horreat: & ab illius spatio/ curriculoq; lōge de-
flectat: erit & malum contra naturam. Quocir-
ca cum uirtutes/ ut dixi/ uera animi bona sint/
di

& firma possessio / quanq̃ ne ipse quidem natu-
ra nobis insunt: sed usu / actioneq; comparant̃
nostra: uitia quæ his aduersant̃ / & mala erunt:
& quodammodo contra naturā erunt. Omnium
uero uitiorū pessimū ac deterrimū est illud qđ
aduersus naturā maxime nititur: & a ratione q̃
longissime abit. Nititur aut̃ aduersus naturam
illud maxime quod est cōtra uniuersā humani
generis cōmunitatē: ac rectorē eius: Id autē est
iniustitia. Manifestū est igit̃ iustitiā quæ huic
aduersatur / maximā esse uirtutū omniū / & hu-
mano generi maxime conducentē. Nam cū sit
uniuersum genus hominum quasi una quædā
ciuitas: cuius hæ quas incolimus urbes sint ue-
luti partes quædā: ipseq; constent domibus / ac
familiis: domus uero hominibus: primum do-
cet iustitia / quales ipsi erga parentes / uxores / li-
beros / nepotes esse debeamus: deinde ī cōteros
cognatos / ac necessarios: qui domos sibi alias
constituerūt: & cum una / ut Cicero ait domus
eos nō caperet / tanq̃ in colonias exierunt: tum
erga uicinos tribules / & ciues alios: itemque &
hospites / & peregrinos: admonēs nos hominū
nō modo eiusdē gentis / nationis / linguæ: uerū
& illorum qui extremas quoq; terras incolant.

Et quoniā huius quē dixi uniuersi coetus homi-
num rector ē & moderator deus: imprimis iu-
bet/ut eius memores/ primos illi/ac maximos
honores tribuamus: pietatēq; colamus/ac reli-
gionem. Sed nos Roberte de iustitia illa quā
totā esse uirtutē diximus superiore libro satis
explicauimus: & quātū uisum est necessarium
differuimus. Restat nunc dicendum de iustitia
hac/quæ pars est eius. Cuius cū proprium sit/
cuiq; quod suum est reddere/declaratur nobis/
eius officia ad alios potissimū pertinere: ipsaq;
ī cōmune niti:ac late ad plurimorū res cōferre.
Nam qui uoluptates cōtempserit: aut liberorū
orbitatē æquo animo tulerit:is quidē sibi ipse
temperatus & constans est. Hocq; eius factū ad
alios minime pertinet:nihil fere aut publicam:
aut priuatorū ciuiū utilitatē adiuuans:præterq;
si exemplo ipso profuerit. At qui nec opū in ci-
uitate:nec auctoritatis in senatu:nec agri inter
uicinos:nec pecuniarū inter eos qbus cū cōtra-
hit uēdicare sibi plus uoluerit/q̄ qd sit suū:is &
erga alios uirtute utitur/atq; in cōmune consu-
lit:quando ciuibz aliis/qui suis cuiq; locus ē
integrū relinquit:eadem trutinā/pariq; mensu-
ra & sibi & aliis metiens:ut recte mihi dixisse
d ii

uideatur: quicumq; dixerit coeteras uirtutes fere
omnes/utentis proprias esse: iustitiam autē cō-
munem/& publicam. Quāobré iustitiæ huius
uidetur propria esse ea mēsurā/quæ plus et mi-
nus distīguit inter homines: ut ex æquo/ cuiq;
distribuatur: caueaturq; ab iniquo. Cum autē
non in honoribus/aut pecuniis solum: uerum
etiam in emendis/ uendendis/et commutandis
rebus: quæ quidem sponte ipsi nostra facimus/
hoc ipsum plus/et minus quærat: Quinetiā
in illis quæ inuitis nobis fiunt: ut cum aut sur-
ripiuntur nobis nostra: aut uis affertur aliqua/
uidetur iustitiæ huius duplex esse diuīsiō. Est
enī una eius speties: cuius propriū est curare/et
cauere ne in creandis Magistratibus: cōferendis
honoribus: reddēdis prēmiiis: ciuilibusue mu-
neribus partiendis: neue in dispensandis grariū
pecuniis: rebusq; item aliis/quæ diuidendæ/ac
distribuendæ sunt inter ciues: aliquid plus mi-
nusue fiat/ q̄ quod æquum/iustumq; uideatur:
est enim eorum omnium dispēsatrix optima.
Altera uero quæ in faciendis commerciis: et cō-
trahendis rebus: iisdēq; et metiendis/et corrigē-
dis uersatur: quales sunt emptiones/ uenditio-
nes: mutua: deposita: et quæ sūt generis eiusdē:

quæ uoluntaria dicuntur: & in quibus pacto cō-
uenitur. Ad hanc quoque pertinent & ea/ quæ in
inuitos partim clam/ partim aperta ui patrantur:
ut furtum/ compilatio/ uerberatio/ rapina: quæ
iuris prudentes maleficia uocant. Igitur cū horū
omniū ad iustitiā cura pertineat/ uidetur propriū
eius munus esse/ metiri singula: & tanquam appensa
in scapulo examinare: ut iusti æquique: itemque &
iuris/ et legum/ ac boni partes in ciuitate tueantur:
reiicianturque ac castiget quæ uideantur his cōtraria:
Nam iniusta iniquaque prohibebit: repellat iniu-
rias: & in eos qui nocentes sunt animaduertet/
ne quid omnino contra leges/ cōtraque bonū fi-
at uel a ciuibz: uel a peregrinis. Verū cū nō sit
præceptionis huius subtilius hæc nūc querere:
& ad alia festinet oratio/ restat enim illo de ge-
nere obedientiæ dicendū: quæ ab hac ducit ori-
ginem (nam de principe/ maximaque obedientia
superiore libro si non plene: pro re tamen satis
dictum est) iactis fundamentis quæ operi huic
construendo necessaria uisa sunt: tandem ad no-
stra ueniamus. Perinde igitur ut iustitiæ officia
conferri debent a parentibus in liberos: a mari-
tis in uxores: ab heris in seruos: itaque a regibus
in subiectos homines: a Magistratibus quoque
diii

in priuatos ciues:& a ducibus in milites:necnō
& a pontificibus aduersus sacerdotes: ita & ab
his omnibus exhibenda est in illos obseruan-
tia/& obedientia.De qua ordine quīdem/ac ꝑ
suscepta materia disputabimus.

LAVDES OBEDIENTIAE.

Iberos parentibus obtemperare debere
qui neget/certe arbitror esse neminem.

Cū enim nos genuerint: educauerint:
instruxerint:conferantqꝫ quantum in ipsis est/
omnia ad uictum/cultumqꝫ: & alios uitæ usus
necessaria:innumerabilesqꝫ labores spōte susci-
piant ad res comparandas/non modo ne egea-
mus in uita ipsorū:sed post mortem/ut iis etiā
affluamus/quam pro tot tantisqꝫ beneficiis re-
ferre eis gratiam possemus nō haberemus: nisi
nobis obedientia illam sufficeret. Quis igitur
digne laudare eā poterit: quæ ne erga illos qui-
bus maxime debemus ingrati simus/ sola effi-
cit:prestataqꝫ uti ex se se/quasi perenni quodam
fonte perpetua manent officia:quæ qui nō hau-
riat/is indignus uita hac/ut certe est/merito ui-
deri potest.

PATRI QVAM MATRI LIBEROS
MAGIS DEBERE.

Vanquā autem quæri solet/ matri ne
an patri plura debeamus: primæ tamē
partes patri concedunt: & propter na-
turæ excellentiam: & propter magnitudinem
atq; hubertatem beneficiorum. Nam q̄ matres
filios decimum ferāt mensem/ & cum uitæ eni-
tantur periculo/ naturæ hoc est/ propagationi
consulentis: non muliebris electionis: quod in
bestiis apparet. Et tamē licet primæ partes iure
patri cædant/ hoc imprimis exigere ipse a natis
debet/ ut illā/ q̄ se magis reuereatur: utq; ad illi-
us nutum præsto sint semper. Et quoniā mol-
les sunt earum animi: & ad iram/ ac dolorē faci-
liores: atq; ut Terentianis utar uerbis/ grauiter
aduertūt/ quæ nō reris/ danda est a liberis ope-
ra: ut uel libentius earū obire iussa uideant/ &
reuerentius cū eis agere. Sūt enim officia quæ-
dam/ quæ optādum sit a patribus: ut in matres
prius/ ac studiosius cōferant a liberis.

**QVAE SINT CVM OBEDIENTIA
CONIUNGENDA: QVAE ETIAM
VITANDA.**

T quoniam obedientia has secum ha-
bere debet comites/ diligentiam/ & at-
tentionem/ duo imprimis obseruāda
d iiii

sunt a liberis: unū/ut & statim/& studiose im-
perata faciant: alterū/ut nō semper expectent/
dum a parētibus/ quod factu opus sit/iubeat:
sed illud animo/& cogitatione precipiāt: Que-
dam enim satis non fuerit/si cōfestim ubi a pa-
rentibus iussa sunt/liberi exequantur:nam nec
semper expectandū hoc est:& ubi tempus po-
stulare uisum fuerit/sponte efficiunda sunt ab
eis.Ferdinandum Neapolitanorū Regē(quem
obedientiē in patrē uerū exemplum esse omnes
quidē consentiunt)narrantē audiui sepius nul-
lam se patre uiuo neq; maiorem illis/neq; parē
cepisse uoluptatibus/quas ipse caperet/cum pa-
tris consiliū cogitatione præuisum opera anti-
cipasset:contra nihil sibi neq; grauius/neq; exi-
stimatōne sua indignius solitum accidere/q̄ cū
maiorum rerum occupatione impeditus/ patri
adesse nō poterat/etiā ad minima quæq; mini-
steria/singulisq; momētis . Tertium est ut ani-
mo uolente:& uultu ipso libentiā(ut Plautino
utar uerbo)præseferente pareatur:cauendumq;
imprimis/ne aut negligentes/ aut inuiti facere
aliquid uideamur: neue accedamus ad impera-
ta facienda ueluti hæsitantes: quiq; nullā prius
cogitationem/aut curā adhibuisse iudicemur.

Pariunt hæc odium/reddūtq; operā ingratam.
Horum trium fundamentū est amor: præstat
enim amor tum hæc tum alia multa: quæ non
modo negligenda non sunt: sed uel sūma cura
seruanda ab illis/qui obedientes/ officiosi q; in
parentes filii esse uolunt. Nam ubi uerus amor
abfuerit: necesse est: absit etiā reuerentia/pietas/
cultus: Quibus remotis uera esse obediētia nul
lo modo potest. Oportet in cunctis quoq; of
ficiis prudentiā adhibere: ordinē seruare: & mo
dum retinere. Nā cum sit prudentia dux quedā
actionum nostrarū: ac sine ea nihil/ neq; recte/
neq; cum cōsilio uideri possit factū: sitq; ordo/
& rerū/ & tēporis dispensator optimus/ Remo
ta prudentia/ ordineq; contempto frustra nitit̃
filius/ aliud nihil agens/ q̃ ut patri imprudens/
minimeq; cōpositus appareat. Gratū autē patri
uix aliquid esse potest quod p̃ficiscatur a filio/
absq; prudentia/ & ordine. Porro quod gratū
nō est/ gignit ex se fastidiū/ cōtemptū/ odium.
Fastidio aut̃ & odio esse/ atq; cōtemptui/ uidet̃
obedientiæ ipsi uel multū aduersari: cuius stu
dium est uelle patri q̃ maxime placere/ mirifi
ceq; ab illo amari: & in precio esse. Nā modum
abiicere/ quæ est mensura tenens regulam inter

parum & nimium/hominis est/aut deficientis
in cunctis/aut gaudentis excessu. Vtrunq; autē
maxime uitiosum est:& de nimio quidem nūc
uerba facimus:non q̄ peccare quis possit nimi
um parendo patri:nemo enim in hoc excedit.
imo ut est apud Plautum.Nunquam nimis cu
rare possunt parentem filiæ. Sed de eo dicimus
nimio/quod modum in agendo deserit: quod
cauendum imprimis est: quāuis nonnunquā/
& in quibusdam excessus ipse sit medium. Sūt
& parentes ipsi morosi aliquando:ut qui nihil
nisi quod imperatū sit/ fieri a liberis uelint:nul
lamq; ipsi in præcipiendo legem seruent/aut tē
poris/aut loci:quod durum/& difficile admo
dum est. Tamē quoniam in difficilibus(quod
etiam prouerbio docemur)uirtus perspicitur:
erit filii officium patris ingenium probe nosse:
& callere illius mores: ad quæ noscenda adhi
bebit studium/& diligētiam: obseruabitq; illi
us uultum/tāq̄ dari expectās signum. Paternæ
quoq; intempestiuitati/ ut hoc utar uerbo/pa
tientia medebitur:nihil aut durum/aut intem
pestiuum ducens/quod pater iubeat:& quāuis
ita sit/æquo tamē animo/& uolenti aget illud.
Recte igitur hoc/atq; ex usu:: sed & alia multa

Cum

30
sæpe dicere te Roberte memini: fidelissimam
obedientiæ ministram esse patientiam. Contra
uero sunt/ quos delectet ante occupatum offici
um/ quin ipsi ut filios habeant parentiores arte
quadam adhibita/ cum maxime imperāt: tum
minime uideri uolunt imperare: quod ubi fili
us norit (nosse autem plane debet/ nisi omnino
ignauus/ & hebes fuerit) nunquam committet
ut officium suum a patre desideretur. Duo ta
men maxime cauenda sunt: alterum ne nimis
festinet & quasi præcipitet operam: alterum ne
quid agat/ licet spectare uideatur ad obediēti
am/ quod illius offendat animū/ quod ne acci
dat eo maiore attentione procurandum est: q̄
huiusmodi homines dolere grauius solent: &
offensionem animi non modo uerbis non de
clarare: sed uultu etiā tegere. Et tamen quia ne
cesse est aliquando accidere: nemo enim tā pru
dens/ & cautus est/ ut non interdum labatur/ &
peccet: studebit filius/ aut ipse corā supplex: aut
per alium impetrare a patre ueniā: fatebiturque
peccasse se quidē: & dicet admissum nō offendē
di studio: sed imprudentia/ & opinione sua se esse
deceptū. Vera enī obediētia etiā in peccato per
spicitur: cuius tāta uis est/ ut p̄ magno peccato

paululū supplicii satis sit patri: ut ait Terētiū:
ac tum multo magis/ cum preces sequetur ope-
ra/ quæ declaret animi poenitentiam. Sunt etiā
qui amorem in filios dissimulent: & quī grata
sint quæ ab illis in se conferant: minus id ostē-
dant: idq; eo consilio ne filii reddantur aut ne-
gligentiores dum amari se nimium a patribus
intelligunt: aut insolentiores/ dum sua omnia
grata illis esse sentiunt. Quamobrem oportet
non deterreri propterea ab officio: aut animo
minus liberali morem gerere. Sed consulat se-
ipsum filius: & ubi recte/ & cum ratione a se fa-
ctum intelliget/ iudicio suo contentus non ex-
pectabit a patre laudem: quam scit ab illo non
inuideri sibi alicuius peccati causa: sed consilio
& arte præteriri. Quinimo magis/ ac magis ani-
mum tūc eriget/ & contendet opera: ut obtem-
perantis omni e parte munus impleat filii. Quā-
obré iure magna obedientiæ uidetur esse pars/
patris ingeniū nosse. Et qm̄ de nimia indulgētia
nasci solet cōtēptus: ut quotidie uidemus/ imp-
mis cauere oportet ne p̄ris lenitas: & pbata sēp
illi studia nostra/ reuerētiā minuāt: imitandiq;
sūt strenui & fortes milites: qui q̄to magis lau-
dari ab Imperatore operam suam uident: tātō

alacrius imperata faciūt/seq; periculis obiectāt.
Istrio quo magis probari se intelligit a specta-
toribus:hoc amplius populo ut placeat cōten-
dit.Ergo quod miles duci/non prestabit filius
patri:et quod Istrio in re ludicra omni arte stu-
det: id negliget filius i re maxime graui:Incre-
dibiles enim excitare iras/solet lænitas ista ubi
se contemptui esse uidet:hinc illæ graues iactu-
ræ in tabulis et in legando/ et in instituendo.
Debet igitur tanto propensior in patrē esse fi-
lii uoluntas:et eo acrius moris gerendi studiū/
q̄to illius in se facilitatem/ac beniuolentiam ex-
peritur indies maiorem.Est etiam magnopere
uitanda ineptitudo: plurimum enim detrahīt
gratiæ:atq; ubi maior fuerit/parit etiam despe-
ctum.Sunt tamen quidam partim ita in loquē-
do insulsi:partim adeo in agēdo inepti/ut nul-
la possint arte corrigi.Horum studiū illud erit
ut ne appareāt ineptissimi:et in quo natura de-
stituti/et manci lunt/saltem uoluntate id pensa-
re uideantur. Tantum enim in uoluntate ipsa
solet esse positum/ut quod ineptum sit/efficiat
sæpenumero non ineptū: prestetq; ut nō sem-
per exigatur a nobis illud/in quo a natura de-
serimur.

OBEDIENTIAM NON DEBERE A
METV AVT VTILITATE PROFI
CISCI.

T cū duo maxime liberos uideri pos-
sint impellere/cur obsequantur paren-
tibus/metus & utilitas / Illum ego fi-
lium mirum in modum probauerim/qui patri
sit obsequens nō metus causa/uel utilitatis spe:
sed quia patrem amet: & officium suum facere
per se studeat: quales noui aliquos qui patres
habent tum summa facilitate præditos:tum ex-
trema rei familiaris inopia laborātes:quos nec
timeant/ cum sciant illos nescire irasci: nec ab
eis expectent quippiam/cum nihil possideant.
Sed tamen cum difficile dictu sit/liberos patrē
non debere metuere/eum liberis metum cōce-
demus/qui sit minime seruilis: ducatq; ortum
ab amore/& reuerentia/quanq̃ & pueri/& ado-
lescentes necesse est/ut flagellum aliquando ti-
meant: & pedagogi sentiant ferulas . Est etiam
ætas illa meticulosa:& probatum in puero sig-
num/metus. Quod uero ad utilitatem attinet/
nolim ego dari mihi filium:quem obsequendi
mihi moueat utilitas: sed qui tum cum pareat/
intelligat se ipsum maxime sibi prodesse:& re-

bus suis optime consultum ire. Debet enī uti-
litas sequi officium: non officium seruire utili-
tati: quāuis nonnunquā & parentes ipsi/ ut na-
tos habeant ad audiendum faciliores/ mercedē
proponāt aliquam. Etenim in parentes offici-
osum esse utilitatis tantum gratia/ mercēnarii ē
magis q̄ filii: nec expetitæ mortis suspitione ca-
ret. Siculi illi fratres amphinomus/ & anapius/
euadere pedum pernecitate flammās poterant/
relictis parentibus: & succedere auitis bonis/
adepturi ex illorum morte sine infamia ulla pa-
trimonium: imo cum utilitate etiā multa: quæ
nulla quidem erat e uita: Erant enim parentes
ipsi in ultima senectute constituti: & annis gra-
ues/ atq; inutiles: quos tamen ceruicibus impo-
sitos per medios seuiantis æthnæ ignes tulerūt
adolescentuli/ non utilitatis spe aliqua: uerū cū
maximo uitæ discrimine: & sūmi in parētes ip-
sos amoris/ pietatisq; testimonio. Et quāq; mi-
nus est auctoritatis in fabula/ Aeneas tamē ille/
qui apud Virgilium Anchisen patrem hume-
ris suis per hostium tela/ cōflagrantīūq; domo-
rū incēdia & ruinas portat/ docet amandos esse
parentes/ nō utilitatis præcipue causa: sed ut na-
turæ pareatur / hoc ipsū iubēti: & deo impmīs:

Cuius iussu dāt tela locum/flammæq; recedūt.
Paucis ante annis iuuenis quidam cuius nomē
excidit/ Lyparis Neapolim profectus/ut patrē
a prædone redimeret/sponte se in seruitutē de-
didit:patreque in libertatē restituto/qui erat iā se-
nior/ipse remo addictus māsit in potestate pre-
donis. Quænā hic erat iuueni utilitas? imo qđ
non potius damnum? imo quid ad hanc pieta-
tem addi possit/profecto nihil est. Quamobrē
uenerandi colendiq; parentes sunt: nō ut lucre-
mur/quod mercenariorum/et feneratorum est
(quis nullum sit hoc ipso lucro huberius) sed
ut et naturæ/et deo pareamus: post quē excepta
patria primus honos/et præcipuus cultus debi-
tus est parentibus.

OBEDIENTIAE STVDIVM AVGEN-
DVM SEMPER ESSE.

Idendum quoque ut crescat cum etate
simul: et augeatur obediētia. Nam ut
sit inobedientia semp detestabilis: de-
testabilior tamen est in iuvene/q̄ in adolescēte:
et in hoc q̄ in puero: in quo propter etatem nō
datur tantū loci contumaciæ: et peccatum ipsū
facilius promeretur ueniam.

SENECTVTI ET EGRITVDINI OBE
DIENTIVS SATISFACIENDVM.

Egris quoq; / q̄ ualentibus / & senio cō-
fectis / q̄ in media etate constitutis ob-
sequendū studiosius est: Quo tempo-
re nō ipsis modo parētibus: sed morbo quoq; /
& ætati multa tribuenda sunt. Nam & ætas / &
morbus multa per se iubent: & tum præcipue
pietas oportet uim suam ut ostendat: quæ qui-
dem imperet / ut liberi persuasum habeant sibi
se plane non satisfecisse / quāuis satisfecerint pa-
rentibus. Adolescens apprime nobilis cū e gra-
ui quodam uiro quæreret: qua potissimum ra-
tione & patri / & sibi parendo / atq; obsequendo
satisfaceret / Virtutem iquit si colas: cui qui de-
ditus esset / illum & parentibus / & sibi / & cœte-
ris omnibus mirifice satisfacere.

AN OBEDIENDVM VBIQVE SIT
PARENTIBVS.

Dmonuit locus hic queri debere / faci-
enda ne sint omnia quæ parētes iube-
ant. Quis autem dubitet facienda nō
esse si fuerint turpia: cum etiam quæ contra ho-
nestatem non sint / fieri aliquādo nō oporteat:
nec si ea non fecerit filius / inobediens sit. Nāq;

ei

ut in cælibatu uiuat: aut ut monacum profitea-
tur: hortari quidē filiū pater potest: cogere non
potest: quæ si ab inuito fieri uelit: iusta esse de-
finūt: cum in his humano etiam generi fiat in-
iuria. quæ res efficit ut qui impuberes parentū
suasu initiati fuissent: ubi sui iuris facti sint / &
per ætatem licet / sæpenumero religioni renun-
tiēt: quod est lege permissum / cautumq;. In his
enim / ut in multis aliis naturę iura paternis an-
teponenda sunt. Igitur si quę fieri cū honestate
possunt / aliquando facienda non sunt: quę nec
ab inuitis exigere parentes debent / quanto mi-
nus illa / quę aut turpia ipsa sunt: aut sine turpi-
tudine fieri nequeūt. Quærenti aliquādo mihi
a Ferdinando / num patri fuisset obtemperatu-
rus / turpe aliquid & impium imperanti / Alfon-
sum nihil tale fuisse unq̃ imperaturum respon-
dit. Vide q̃prudenter / q̃ patrem nihil indecorę
fuisse iussurum cum diceret / declarauit: & se mi-
nime fuisse facturū: quidni non fecisset impro-
ba / qui quod facere sine turpitudine posset: ali-
quando tamen recusarit. Erat Alfonso impri-
mis carus Petrus quidam cognomento Cases:
is quod Rege / & facillimo / & indulgentissimo
utebat̃ / elatior factus / cæpit ob leuissimas cau-

fas irasci Ferdinando/ clam primo: post uero &
palam donec & maledictis & opprobriis(erat
enim suapte natura cōuiciator) ausus est illū in
cessere: nullisq; tandem contumeliis parcere: &
ad ultima deliramēta ferri. Ferdinādus ea equo
animo ferre: & ingenium hominis magis mise
rari/ q̄ maledicta curare. Hæc Alfonso renūcia
ta cum essent/ Petrusq; quanquā sepe monitus/
nihilominus linguæ nihil temperaret: uocato
ad se filio/ iussit id de Petro suppliciū sumeret/
quod & per legē liceret/ & ipse uellet. Huic pa
terno imperio quanq̄ honesto/ & legitimo: tm̄
tamen abfuit ut pareret Ferdinandus: ut ira le
nita in gratiam patris/ Petrum fuerit reuocare
conatus. Quid autem Alfonso hæc imperan
ti responderit: dignum est quod prodatur po
steris/ mandeturque memoriæ. Ego inquit pa
ter optime nihil unquā neque pluris feci: neq;
me filio tuo dignius esse duxi/ quā ut tuæ sem
per obsequar uolūtati: iussisq; tuis ita paream:
ut nihil requiri in me ipso a te possit/ quod ad
ueram pertineat obedientiam. Quam quidem
laudem tātopere assequi cupio: ut pietatis erga
te meæ hoc præcipuū testimoniū traditum iri
monumentis uelim. Sed qđ pace dictū sit tua:

e ii

quale hoc futurum est exemplum: si quanq̃ per
leges licet: & a te iussu est/iram in illos exer-
cuero/quos tibi carissimos esse sciam? Absit a
Ferdinandi pietate culpa hæc/quin meæ partes
sunt/familiares/atq; alumnos tuos & beneficē-
tia prosequi:& amore cōplecti. Quod ut ope-
ra comprobaret/commēdatum Alfonso Petrū
ipse in amicitiam suam recepit:& ex eo familia-
rissime usus est:atq; hodie utitur. Hoc igit̃ ex-
emplo docemur/etiam si honesta sint/que a pa-
tre iubentur:tamen facienda non semper esse:
cauendumq; ab iis/que sine dedecore/atq; infā-
mia fieri nequeant:nā qui turpe aliquid/ac fla-
gitiosū filio imperat:in eo pater non est. Quā-
uis autem Plautus ut personę seruiat in fabula/
moneat faciundum id esse a liberis quod paren-
tes imperant:tamen ne aberrare nos a uero pa-
teretur/haud multo post aliam inducit psonā:
quæ cum patrem initio aduersantem/ in suam
tandem traduxisset sententiam:dicit. Nūc pla-
ces/cum recte monstras:nunc tibi auscultabi-
mus. Quo dicto declarauit patri inique impro-
beq; monstranti non esse auscultandum:cum
si obediētia ipsa loqui posset/illud ante omnia
uetitura esset/ne quid ihonestum unquam sui

causa faceremus. Quamobrē obedientis ē filiū/
in his obedientem non esse. At illorū quæ ha-
bentur sordida alia lex est. Tanta enim obedi-
entiae uis est: ut eadem illa persepe efficiat libe-
ralia/ præsertim cū quæ inter sordida numeran-
tur/ non omnia sint contra honestatem. Nam
cum sordidū/ ac seruale ministeriū sit/ equū de-
fricare: sellaq; in sternere: ne patritio quidē ado-
lescenti turpe fuerit/ ubi aut iussu fuerit: aut tē-
pus id/ resq; tulerit/ patri equum exornare: cum
apud Homerū Andromacha/ & pauisse/ & pex-
uisse mariti equum legatur. Ad hæc præstabit
in sordidis quibusdam obsequi/ q̄ detrectando
illa præferre inobedientis spectiē. Aetatis etiā
ratio habenda est. Quædam enim si efficiantur
ab adolescentulo qualia imperata sunt/ non de-
bet id ei ætati uerti uicio: quāuis turpe fortasse
esset si eadem illa fierent ab eo/ qui esset iā natu
grandior. At quædā licet sordida ipsa sint/ ante
tamen q̄ imperentur/ aggrediunda sunt: ut offi-
cia ea quæ in ægrotos: ac languentis parentes/
uel diligentissime cōferenda sūt a liberis: Quæ
quidem cū ualentes illi/ suæq; spontis sunt/ mi-
nisterio solum ancillarum/ ac seruulorū egēt.
Atque ut locus hic fieret aliquanto illustrior/

andromacha

e iii

placuit & ueterum hac eadē de re philosophorū
opinionēs ponere.

ANTIQUORVM PHILOSOPHO RVM OPINIONES.

Veri enim ab iis solitum est: nunquid
omnia patrum iussa facienda essent.

Quāuis nonnulli nihil necesse esse pa-
tri obsequi arbitrati sunt: q̄ quæ pater impera-
ret: ea aut equa essent: aut iniqua. Si equa/ nō q̄
ille imperaret: sed qđ ea fieri ius esset/ facienda
esse. Sin iniqua/ fieri nō oportere: quia nequaq̄
liceret. Sed hæc qui asseuerent: ii mihi uident̃
nullū rerū humanarū delectū: nullā ortus: edu-
cationis: institutionis suæ habere rationem. A
quibus dissentientes alii contrariā ptulere sen-
tentiam: uidelicet omnia quę pater imperasset:
ea fieri oportere. Sed hæc sententia si nō uerior
est q̄ superior: lōge certe improbior/ ac detesta-
bilior uidetur/ nullū patriæ/ nullum religioni/
aut honestati ius relinquēs: Quippe ubi pater
ipse iusserit/ patria prodenda ē hosti: uxoris uē-
dēda pudicitia: & ornāmēta deorū immortalīū
statim detrahenda tēplis sūt. Eorū igit̃ uera sen-
tentia est: ac rebus hominū maxime accōmoda-
ta: qui nūcarendū patris imperio: nunc nihil

omnino parendū esse censent : nec in iis solum
quæ iusta / aut iniusta per se sūt / uerum & in iis /
quæ media dicunt̃ . Etenim causā orare : uxore
ducere / licet nec in bonis / nec in malis numerē-
tur : neq; ipsa per se aut honesta sint / aut turpia :
efficiuntur tñ statim inhonesta / si aut Catilinæ
patrociniū suscipiat̃ : aut Thays ducat̃ in ma-
trimoniū . Quāobrem nec si pater imperet / de-
fendendus uidetur / qui regnū in libera ciuitate
occupare conatus ē : nec uxor ducenda infamis .
Quæ quāq; ita se habent / inspiciēdū tñ est / quid
ferāt rerū uarietates / ac tempora : quorū magna
uis est / ad res in omni uitæ parte agendas .

AN IRATO PATRI RESPONDERE
LIBERI DEBEANT .

Agnā quoq; uim habet ad obedientiā
uerecundia & moderatio : Nam cum
pudētis & moderati sit nihil audere /
cuius sit postea pudendū / Quid esse potest im-
pudentius / q̃ erga parentes cōtumacē se / atq; in-
solentē gerere : aut ī quo lōgius a moderatione
recedet̃ : Quāobrē dubitari potest / an irato pa-
tri / & obiurgāti respondere filius unq; debeat .
Atq; ut uerecūdi / moderantisq; propriū esse ui-
deat̃ nihil omnino respōdere : tñ salua etiā lege

eiiii

uerecūdiæ/ & moderationis/ placet quærere/ an
sit contra obedientiam/ respondere illi: & male
dicta diluere. Nimirum qui grāmatici ferulæ
non irascitur: & increpantem præceptorē fert:
& quoniam magna est præceptoris auctoritas:
qui ciuem aliquē/ de quo magna sit opinio gra
uitatis/ ac continentiaē/ recte/ meritoq; castigan
tem moleste non fert/ is aut non feret iratū pa
trem: aut corripientem grauabitur. Quid si in
iuste/ ac falso/ præterq; modum: aut coram qui
bus parum decuerit/ pater eū accusauerit: ac ri
usq; succensuerit/ nunquid tacebit? cum uideri
possit non pro se: sed pro ueritate dicturus: &
iustitiam/ q̄ se defensurus? Magna sunt parētū
iura: ac maiora multo/ q̄ ut ipsi uideri debeant
in obiurgandis liberis modum abieciisse: Nam
& si eorum qui audiunt: & in quorum cōspectu
hæc agantur iudicio/ uideri forte possunt a mo
do recessisse: non debet tamen idem esse iudici
um liberorum. At iniurii sunt patres: & uehe
mentiores etiā q̄ res postulat. Postulet autē res
ut libet/ uerecūdia certe/ & in parētes reuerētia/
uult/ iubetq; ut ne quippiā liberi aut iniurium
esse ducant: aut immoderatus/ qdā parentibus
in se dicat: præsertim ubi ad optimam spectet

animorū institutionē/recteq; uiuendi usū. Nā
qd tu mihi aut locū parū idoneū: aut testes mi-
nime adhibendos obiicis/ Vbi/ aut quēnā obe-
dientia ista fuerit/ si caritura ē testibus: nec om-
nis ei locus aptus uideatur/ ī quo ius suū pater
exerceat. Vera enim obedientia nō querit late-
bras: quas tametsi aliquādo nō fugitat/ semp tñ
ipsa lētat testibus: & in aperto esse officiū suū/
q̄ in obscuro mauult. Potest tamē aut loci/ aut
tēporis/ aut necessitatis uis esse tanta (humanæ
enim res uices habent) quin etiā cōtinget libe-
ros ipsos gerere personā aliquā: ut licitū sit ali-
quid referre contra/ ac nihilominus quoniam
obedientia plurimas habet cautiones/ aut non
idcirco debeant: quia liceat: aut si & debuerint/
illud certe uiderint/ ne modo aliquo p̄seferāt
grauari se/ atq; ægre ferre paternā reprehensio-
nem: sed aut rem/ aut tēpus/ aut personā tueri/ q̄
seipos ostendent/ aut necessitatis utentur pa-
trocinio. Falsa uero quę obiicient̄ refutare libe-
rius poterunt. Vbiq; tñ uidendum ne pietatis/
obedientieq; p̄tereant̄ fines: qui angustī qui-
dem sunt/ diligentissimeq; custodiēdi. Et quis
liberi ipsi sciant partis suas illorū etiā qui audi-
unt iudicio potiores esse/ memores tamen esse

debēt/filios esse se: illos uero parētes: nulliusq;
rei maiores se/atq; acriores patronos esse debe-
re/q; in patres obediētiā: nihilq; magis ab illis
desiderari/q; ut filios habeant q̄reuerētissimos.
Excandescunt tamē ipsi nonnūq; & adeo incē-
duntur ira/ut in clamationibus parū contēti/
uerbera expédiant: Quo casu tacitū decet filiū
e paterno conspectu abire/nullū prāseferētem
doloris indiciū: ut qui nō patrē fugiat: sed pa-
tris excandescētiā: uereaturq; nō illius flagellū:
sed ne quid uictus ira pater prēter modū agat/
supraq; q̄ deceat. Poterit tñ ira tali e causa con-
cepta esse/ut obuoluēdū sit illius genibus/q̄uis
irati/& flagellum uibrantis/ne dum secedendo
placare illum credit/magis/magisq; incendat.
Vtinam autē ne uel regna ipsa/& nostris/& pa-
trum nostrorū temporibus euerfa/& prostrata
essent filiorum impatientia/dum parentū ferre
iracundiā nolunt. Hec enim pestis intra regios
penates perniciosius debacchari consuevit.
**AN OBEDIENDVM SIT PATRI VE
TANTI NE MATRI MOS GERA
TVR.**

Atefactus est/ut arbitror/locus eorū/
quæ cauere/aut seruare in exquirendis

obedientiæ officiis liberi debeant: Nā & inci-
dunt per sepe discrimina cū dubitet / obedi-
dum ne sit. Ac tamen ex iis quæ dicta sunt fa-
cile possit intelligi quousq; parēdū sit: placet tñ
adhuc quærere / audiēdus ne pater sit / ubi is ue-
tuerit / quīs honesta præcipientis matris impe-
rata fieri: qui locus ē sane difficilis / & lubricus /
egetq; inspectione nō parua: & in utranq; partē
dici multa possunt: nā & honestū matris impe-
rium faciendū uidetur: & pater cōtemnendus /
aut prouocandus in irā nō est: a quo tā multa /
& accipiantur quotidie / & expectentur beneficia.
Quocirca cū satis constet patri q̄ matri liberos
magis esse obnoxios / patris potius iussu uidet
obsequēdum: rursus cū pater iniustus sit: si qđ
matri debetur a filio / reddi phibeat: mater ue-
ro & iusta / & honesta imperet / quis non spreta
iniustitia officio suo fungatur in matrem: cum
uideri possit patri / qui iniurius sit sine turpitu-
dine / & infamia obtemperari nequire. Hæc igitur
& alia huiusmodi reddunt animum incer-
tum / hæsitantemque in utram potius sententi-
am eundum sit. Quamobrem multa simul cō-
siderare / metiriq; oportet: nam & si quæ a matre
imperant honesta per se sūt: tamen si pater aliā

sequatur rationē/ q̄ uideantur illa cognatis/ ne-
cessariisq̄ ualde nocitura: q̄ sint cessura malo
exemplo in ciuitate (multa enī honesta nūc ui-
dentur/ quorū alias aliud erit iudiciū) nimirum
mater audienda nō erit: nō tamē aperte cōtem-
nenda: sed blādis potius uerbis: ac comiter/ ue-
recundeq̄ adeunda a filio: & quoad potest sine
acerbitate dissuadenda/ id ne exigit/ quod iure
nō placeat patri: cui & ipsa morem gerere in eo
debeat: ostendendumq̄ non tantē illi curę esse
debere/ ut sibi pareat: quātā ut ne pater utrisq̄
irasce iure possit. Sin uero aut hęc/ aut his simi-
lia non obstiterint/ ad matrem declinabit: ad
quā & honestas/ & iustitia ipsa eum hortentur:
quoad tamen fieri poterit modeste: sineq̄ dete-
statione patrem conabitur traducere in suā sen-
tentiam: quod si minus assequetur/ id saltem ca-
uebit: ne spreuisse illum uideatur: sed tum ma-
terna pietate/ tum rei honestate uictum cedere
se/ & illius imperio obsequi. Nam si omnino
iniustus/ & rationis/ honestatisq̄ inimicus pa-
ter non fuerit: tametsi initio ægre id ferat: ubi
tñ recte illud reputauerit/ nō modo nō irascet
filio: sed commendabit illum: & recte ab eo fa-
ctum dicet. Potest etiā cadere/ ut qđ iussum est

non tā sit attendendum/ q̄ uertenda cogitatio/
ad utriusq; mores/ ad annos/ ad ualitudinem/ si
mater mitis sit/ & longe natus minor: pater diffi-
cilis: morosus: grauis annis: aut morbis confe-
ctus. Itaq; non tam aliquando habenda ē prae-
cepti ratio/ q̄ morum/ ætatis/ ualitudinis/ futu-
ræq; in domo aut rixæ/ aut concordia. Quo-
circa locus hic circumspectione/ ac pensitatione
multa indiget. At non dabitur ad consideran-
dum tempus: nec erit circūspiciendi locus: Ve-
lox est mens: & qui prudēs est/ studiosusq; obe-
dientis filius/ raro offendetur/ adeo imparatus/
ut opprimatur inter incautos. At nō succurret
aliquid: & ad rem repentinam tanq̄ ad tumult-
um aliquem perturbabitur animus: ut sui cō-
pos nō sit. Quod cū acciderit/ neuter parentū/
qui sibi obtemperatum nō uiderit/ grauius id
ferre debebit: quod intellexerit a filio pfectū/
sine electione atq; consilio.

**DVM ALTERI PARERE VOLVMVS
ALTERI NOCENDVM NON ESSE.**

Osse autē imprimis oportet natos esse
nos conditione hac: ut parētibus pro-
desse debeamus semper: obesse nunq̄.
Quocirca minime committendum est: ut dum

alterius obsequi iussis uolumus/ noceamus al-
teri: ad quod ut nulla cogere nos uis poterit/ si
nostro munere fungi uoluerimus: ita nūq̃ ipsi
sponte in hoc labemur/ ac peccabimus/ ut faci-
norosi/ impiiq̃ efficiamur obediēdi gratia. Nā
& si quod factu bonū est præteriri obedientiæ
causa atq̃ intermitti/ cōcessum sit aliquādo/ ue-
titum tamē semper est: qđ malū sit parendi gra-
tia fieri: nisi forte in id discrimen uentū fuerit/
ut duobus ppositis malis/ minus sit eligendū:
De quo alias. An etiā parētibus ius/ potestasq̃
est imperandi liberis: ut cōtra patriam bellum
moliantur? Minime hoc quidē. Itaq̃ prodesse
illis debemus semper: obesse nunq̃: cauendūq̃/
ne quid illorum suasu/ iussuue quod contra pa-
triam/ aut contra summi dei cultū sit faciamus:
quibus quidē ipsi arctissimis necessitatis uicu-
lis obstricti sumus: quorū etiam ius antiquissi-
mum/ maximumq̃ i utrisq̃ est/ & in liberis/ &
in parentibus. Cur autē audiendi sint/ ubi cōtra
deum/ contraq̃ patriā quid imperent/ ratio nul-
la est/ cum parere illis necesse non sit/ etiam si
illud iusserint: ut p patrię salute morti se liberi
offerāt/ præterq̃ ubi leges patrię hoc iusserint:
nemo enī nisi sponte sua: aut ubi lex id statuatur:

ad talem proficisci mortem debet: cum omnis
laus eorum: addo & merces: qui pro patria: pro
aris/ ac deo cæciderint: ex mortis cōtemptione
nascatur: quam contemnere nullus potest/ nisi
qui sponte sua uelit. Nam eorum multi/ qui ad
mortem feruntur/ non tam uidentur illam con
temnere/ q̄ nō sentire quid ipsi moliant̃: ut qui
uino/ aut furore perciti in hostis gladiū incur
runt. Verū tamen fieri posset/ ut parēdum illis
esset: eundumq; in discrimen mortis/ patria ui
delicet/ aut religione postulante. Cui quidem
paterno imperio/ qui parere tum noluerit/ non
tam uideri potest erga parentes inobediens/ q̄
erga patriam/ aut deum impius. Sed ad rem re
deo. Est etiam alia consideratio: q̄ & regum/ &
maximorum Principum filii patres solos intu
entur: matrum uix aliqua mentio est: quę & ip
sæ imperia Principum obseruant: nec quem
apud priuatos homines locum obtinent. Co
lenda tamen sunt earum monita: suusque illis
habendus est honor. In grauib; item/ & ma
gnis rebus patris potius sententię inhæren
dum: illiusque parēdum dicto: is enim plus sa
pere iudicandus est: & acutius futura perspicere:
quanquam hæc de quibus supra dictum est/

mutari nonnunquam solent. Nam & locus/ &
tempus/ & usus/ cōsuetudoq; cuius magna uis
est: & leges patrię: nonnunquā & negocia ipsa:
sæpeq; futurorum prospectio: aut præsentium
rerum status: interdum/ q̄ tum simulare/ tum
dissimulare opus sit: tantā uim habent: ut obe-
diendi ratio mutanda sit: & ordo uertendus.

INCIPIT LIBER TERTIVS.

Verentē diu me Roberte/ de phi-
losophiæ conditione: q̄ primo a
Græcis exulta/ deinde a ueteri-
bus latinis honorata: postea uero
apud Gallos: Britannosq; ac no-
stratis quosdam homines/ tātum de ueteri cul-
tu/ dignitateq; perdidisset/ Consolatur tādē
Ioānes Actaldus nobilis Peripateticus/ magno
uir ingenio/ magnaue doctrina: & iudicio uel
inter paucissimos exquisito. Is enim Aristote-
lica omnia non contentus tam multis interpre-
tibus: quos & uidit adolescēs & didicit/ alia ra-
tione perscrutatus: nec tam sophistaneas has ar-
gutias/ q̄ res ipsas quærens/ spem attulit fore iā
ut philosophia clarior appareat: nec ī tā uarios/

ac diuersos tracta sensus/litigādi magis q̄ recte
sentiendi materiam studiosis sui præbeat. Phi-
losophos enim græce loquentes sua lingua &
audit/& intelligit: ueteres nostros auctores tra-
ctat: græcis ueteribus uetera latina comparat. Ec-
quoniam Græcis qui in Italia non didicerint/
philosophia parū nunc cognita est/ab illis tra-
dita per fidos/ac ueteres tum græcos: tum no-
stros auctores noscitāt. Itaq; dum nec ignorat
græca: nec ueteres scriptores negligit/ in noua
ista philosophia non acquiescit: nec in errores
passim multos incidit. Sed de ingenio: iudicio/
doctrinaq; eius alias. De spe ita quidem mihi
ipse persuadeo/breui fore quod dixi: ut & phi-
losophia clariorem formam induat: cumq; una
sit/& certa ueritas: minime futura sit tam uaria
ac lubrica:& qui eloquentiam sequuntur habe-
ant unde facilius hauriant quod exornare uer-
bis possint. Ab hoc ego nuper cum petissem/
ut quæstiones quasdam graues/obscurasq; ape-
rirer: non ante impetrare id ab eo potui/q̄ a me
extorsisset/ut de obedientia dicturus cōiugali/
ornamēti aliquid afferrem: quo materiā effice-
rem legentibus iucundio rem: idq; non inuitus
feci: ut quoniam rem uxoriā omnes accusāt/
fi

omnes sequuntur/ causas ipse aperirem & cur sequantur:& cur accusent illam: ad quorum alterum natura ratioque impellat homines: ad alterum peruersi mores/ & animi muliebris ibecillitas atque inconstantia.

CON IUGIUM A RATIONE INI TUM FVISSE.

T appetitus proprium est appetere/ inde enim nomen ipsum ductum est/ sic rationis est illud corrigere & coercere. Hoc enim pacto solum & que honesta uideantur/ expetemus: & que natura insunt nobis/ ea certo ac recto modo temperabimus: medium illud retinentes/ quo remoto frustra omnis noster ad uirtutem conatus est. Quocirca cum procreandi naturalis nobis sit appetitus/ isque cum beluis communis/ ne promiscue ut ille coiremus/ ratio uetuit: qua duce ac magistra coniugiorum leges principio latae sunt: quibus communis generum nationumque consensus accessit. Nam & si non apud omnes nationes eadem sit coniugiorum lex: cum hic unam tantum uxorem: alibi plures habere sit permixtum: nulla tamen gens adeo barbara & fera est: apud quam omnis concubitus sit permixtus: quo magis damanda est illorum opinio: qui optimum esse arbitrati sunt: ac ciui-

tatibus maxime cōducere/ si mulieres cōmunes
essent: qui mihi nihil aliud uidentur suasisse/ q̄
ut promiscue/ ac sine ullo discrimine & ī ppa-
tulo coeamus omnes/ sublata de rebus huma-
nis pudicitia: labefectemusq; arctissimum reti-
naculum societatis humane/ cōiugalem fidem.
Nam cum primum ac maximū ciuitatis uincu-
lum sit domestica coniunctio: ipsa autē existat
ex uiro/ uxore/ & liberis/ quænam fuerit ista cō-
iunctio/ si sociam pignorū/ quam & aues certā
habēt: si liberos/ progeniemq; nemo suam no-
uerit? Nam ut appetitus propria ē procreatio:
sic rationis proprium est prolem nosse: illamq;
tollere atque informare. At melius fortasse ciui-
tates ipsæ sibi cōstarent: stabilioresq; earum res
essent/ si quicunq; nascātur/ nostros eos liberos
opinemur: aut si qcquid illa pepererit quā pri-
mi cognouerimus/ nostrum esse ducamus. Fal-
sam hanc esse opinionē imprimis necesse est: &
naturæ hominis prorsus repugnantē: cuius cū
actio omnis eo respiciat/ ut bonū adipiscat̃ ali-
quod: non quidē alienū: sed quod pertinere ad
se intelligat (nanq; ut bona quedam tanq̃ com-
munia expetantur: principiū tamē illorum ex-
petendorū inde est: q; & communia nobis ipsis
fii

perinde ut coeteris aliis usui futura sint) male cū
genere humano actum fuerit/ si domesticę præ-
sertim coniunctōis: quod initium ciuitatis ē/
in falsis opinionibus iacta sint fundamēta: ni-
hilq; nec certum unq; nec propriū singuli ha-
beremus: quod appetitiones/ actionesq; asse-
rentur nostræ. Sed non est nunc necesse pluri-
bus aduersum hæc differere/ cū & legibus cau-
tum hoc sit: & Platonis ista iam pridem sit ex-
plosa sententia.

CONIUGIVM CERTAE PROLIS GRATIA FVISSE INSTITVTVM.

Oniugium igitur & naturale/ & legiti-
mum est/ ac suscipiendæ certæ prolis
gratia institutum. Cum autē ex uiro
constet & uxore/ sitq; uxor in re præsertim do-
mestica (in alienam enim cōcessit domum) uiro
suo inferior & propter naturæ excellentiam: &
propter leges/ quæ hoc iubent/ erit maritis ius/
potestasq; præcipiendi uxoribus: Illarum uero
partes erunt uereri uiros & metuere/ non tantū
ut uiros: sed etiā ut patres: quādo apud Roma-
nos/ quę per coemptionem conueniebat uxor/
a quo more parū noster hic abest/ erat uiro lo-
co filię. Coemptio autē peragebat hoc modo.

Cicero prior Terentiam interrogabat/ an sibi
materfamilias esse uellet: Quæ ubi uelle respon-
disset: & ipsa stipulabatur Ciceronem/ uellet ne sibi
paterfamilias esse: isque ubi conceptis uerbis/ & se
quoque dixisset uelle/ tum Terentia Ciceronis
conueniebat in manum. Et hæc quidem nuptie
per coemptionem dicebantur: quæ uir uxorque mu-
tuis sese interrogationibus assensionibusque co-
emissent: erantque uxores matrefamilias uiris
suis filiarum loco. Quæ si utilibus & honestis
illorum præceptis parerent semper & genialis
tori legibus aduersari nollent/ nunquam sapientes
quidam uiri de ducenda uxore dubitassent: nec
fortunatum putassent illam non habere. Ex in-
obedientia enim & contumacia lites oriuntur:
ac pleraque coniugiorum mala: quibus utinam ne
essent etiam fortunatissimæ domus oppletæ.
Quod si non quanta uiris inest patientia tole-
randis illis ne pares eas nobis faciamus/ minor
saltem/ aut certe aliqua haberetur ab uxoribus
obediendi ratio: ut honestissima est coniugalis
uita: esset etiam felicissima iudicio sapientissimo-
rum hominum. Quis enim non bonam felicitatis
partem consecutum iudicet/ Publium Rubrium
celerem: qui ut ipse monumento inscribi iussit/
fiii

nitaphin.

pitaphin

Imonialis

Antonius Panormita

Cū Caia Ennia uxore uixit annos quadraginta tres: menses octo sine querela: & Albutium tertiū/ qui cū Terentia Valentiana uixit quīq; & uiginti: etiam sine ulla querela. Cōtra uero: quibus illum stimulis ac doloribus agitari credas solitum: & tanq̃ in neruo torqueri diesq; & noctes: qui sepulchro suo in hæc uerba scribi iusserit/ titulum litis atq; obiurgii plenū. Heus uiator: miraculum. hic uir/ & uxor nō litigant: Qui simus non dico. At ipsa dicam. Hic bebris ebrius/ me ebriam nominat. Hei uxor etiam mortua litigas: Hinc illæ graues/ & obiurgationis plenæ uoces. Certe sanus eras: uxore postume ducis: Dic qua Thesiphone: quibus exagitere colubris: & quæ sequuntur. Atq; ut alig hic taceantur a nobis causæ/ hæc una satis in se rationis habet. Quare magna quædam infelicitas uxoris contumacia sit: q̃ semper habet lites alternaq; iurgia lectus/ in quo nupta iacet: minimum dormitur in illo. atque ut noctu minimum in lecto dormitur/ ita interdiu acerbissime oblatratur domo tota. Antonium Panhormitam/ cum ab eo quæreretur quibus maxime opus esse iudicaret ad connubii tranquillitatē/ respondentem audiui: Nullas nec quietas/ nec

felices satis nuptias esse posse/ præterq̃ si uir sur-
dus esset/ uxor uero cæca. Memini me inuitatū
aliquādo ad amici nuptias ab Errico pudrico
equite neapolitano : Cui cū ego dicerem/ quid
me socio opus esset. Certe inquit nolo solus in
amici funus prodire. Omnis igit̃ pene rei uxo-
riæ molestia ortum habet ab inobedientia: que
totam sæpissime rem familiarem interuertit :
coniicitq; ipsos patresfamilias in erūnas q̃gra-
uissimas. Quanq̃ & aliquando uiri ipsi sunt in
culpa/ dum aut pecuniæ cupiditate/ aut ambi-
tione capti præcipitantur in nuptias/ nescientes
nobilitatis & amplæ dotis duo pessima mala
socio esse/ uxoris superbiam: & uiri seruitudinē.
Itaque nō iniuria apud Plautum nostrum/ ue-
retur ille magnatem dotatamq; matronam du-
cere: ne sibi dicendum esset : Argentum accepi/
dote imperium uendidi.

plautus.

OBEDIENTIAM MAXIME VXORI
BVS SERVANDAM ESSE.

Robam igitur uxorē: cōiugiiq; seruā-
tem leges/ una maxime & efficiet/ & p-
ficiet obedientia. Hæc enī & pudicā/ &
amantē uiri sui: & rerū parcā familiariū reddet:
fiiii

Cūq; obedientiæ propriū sit/memores nos rationis facere/quæ rationem sequetur uxor:ea lites fugiet:compescet obiurgia: & animum uiri sic introspiciet:atq; obseruabit mores:ut neque conuiciandi causam uiro præbeat:neq; accipiat ab illo præbitam. Quenam pax in illa esse domo potest:in qua mulieris dominetur appetitus. Neq; enim aut induere omnes Socratem possunt/aut ducendę uxoris finis is est uiro ut patientiæ assuescat tolerādisq; clamoribus. Recte familiaris meus compater Neapolitanus/cū ab amicis grauiter accusaretur: q̄ iam grandis natu/& diuitiis satis bonis tam ab re abhorreret uxoria/ Deesse sibi patientiam causatus est: qua una uel maxime opus esse duceret. Vxorē enim cum dote simul clamores ac supercilium in domum illaturam/ at sibi patientiam nullā esse. Omnis igitur rei uxorię tranquillitas: addo & felicitas: aut magna certe felicitatis pars/ si qua esse in rebus hominum solida ac uera felicitas potest:in seruandis obediētię institutis fundamentum habet:qđ ubi male iactū fuerit facile totum opus labascet/& corruet. Obedientis igitur uxoris est/primis ac pulcherrimis pudicitię bonis illud statim addere & coniungere/

ut in re familiari traditam a uiro regulam mi-
nime aut obliuiscatur/aut contemnat: q̄q̄ sunt
quidā adeo imprudentes & ingenio ita hebeti:
ut eorum munera obeunda sint ab uxoribus:
quibus aut opera deesse illas: aut cōsilio/ nimis
contra iustitiam est. Neq̄ enim in sociā dome-
sticarum rerum lecta est uxor/ut laboris/ac pe-
riculi sine quibus nullū esse uitæ genus potest/
expers uiuat: cum ad labores non minus q̄ ad
uoluptates ducta uideatur quæ prolis causa du-
cta est. Quamobrem & nos recte fortasse lau-
dasse Hadrianam nostrā uideri possumus/ cū
diximus: In partemq̄ uenis nostrorum sponte
laborum: Remq̄ domi/ & natos qua licet arte
iuuas. Est enim magnopere in uxore commen-
dandum: ubi ea cum honestate rem auxerit: q̄q̄
in nobilium domibus late nunc regnat ocium
& mollicies: nam quæ illustris haberi uult/ea
præter suā generisq̄ dignitatem se fecisse iudi-
cet/ si quid operis in mariti domo fecerit: a quo
quidem omnino semperq̄ cessare ocio/ marcen-
tis est foeminæ/ libidinemq̄ fouentis: cōtra ue-
ro probæ & frugi nullum pati tempus frustra
elabi: quædamq̄ in ipso propatulo facere: que-
dam & si minime deceant ante hostium: eadem

tamē si intra cubiculū exerceantur uel maxime
deceant.

**VXOREM VIRO SVO PARERE DE-
BERE AMORIS AVGENDI GRATIA**

Vanq̄ autem in hac cōiunctione quæ
prima quidē societas est magnam esse
amoris uim fatent̄ omnes/facile tamē
amor uertet̄ in odiū ubi obedientia uires suas
amiserit. Danda est igit̄ opera/ut quæ amari a
uiro cupit/eius præceptis præsto semper sit: &
scdm̄ illius regulā uiuat. Nā quæ hoc respuerit/
haud scio quid aliud ipsa/q̄ adultero ut placeat
curet. Obedientia igit̄ ut maiores indies amor
cumulos adiicit/sic & amor qui legitimus & ue-
rus est/pudicitia. Cuius studiū tantā in se uim
habet/quantā non est cur admireris in penelo-
pe: si illas respexeris quas non Homerus: sed
propria uirtus claras/atq̄ illustres fecerit. Sed
licuerit maximo Poetæ fingere/dū pudicitiam
laudet:& Penelopen dum uirū expectat lanifi-
cio/teq̄ occupatā factam decantet anū. Licue-
rit & Laodomiam inducere uiri imagine e cera
ducta/solantē dulcis/& castas amoris sui curas.
Suspiciamus & Alcesten mariti sui fata subeū-
tem:eaq̄ ut ab illo auerteret in sese spōte cōuer-

penelope

Laodamia

Alceste

46
tentem/ Poetarūq; carminibus indulgeamus/
adeo/ ut ne lacrimis téperemus/ cum audimus
Euadnen in mariti ardentem rogam insiluisse.
Igitur si ficta tantam afferunt legentibus admi-
rationem/quantis prosequenda sunt laudibus
uera. Mater mea annos nata quatuor & uigin-
ti uirum amisit: quem mortuū tanta fide/ desi-
derioq; prosecuta est/ ut rarissimū aliis prębue-
rit exemplū/ & obediētię in uiuos/ & desiderii
in amissos coniuges. tanta etiam uirtutis huius
uis est/ ut maritos aliquando ad uoluntariā ser-
uitutem compulerit. In maritima Lucanię ora
uicus est satis celebris lentiscofa/ ubi tempestate
hac iuuenis quidā fuit: & si media e plebe/ ma-
gnum tamen qui uirtutis suę prębuerit testi-
monium. Is uxore & amantissima/ & obsequē-
tissima utebatur. Cumq; daret operam messori-
bus/ unaq; adesset uxor (erat enim ea pars anni/
qua messis desecatur) declinauit tum illa pau-
lum ardoris æstu delassata sub umbram arbo-
ris/ quę erat litori finitima: atque a piratis afris
qui oram illam sepius infestant/ ubi paululum
modo quieuisset/ est rapta. Vir postquam ad-
esse illam non uidet: et quęsitam minime in-
uenit/ ratus (quod erat) raptam a prædonibus

Euadn-

*summis qui cū u-
rapta sponte za-
uoluit apdonis,*

ad mare decurrit: animaduertensq; triremē con-
sistere ad anchoram/ statim e scopulo in mare
desilit: natabundusq; ad illam/ quam raptā in-
telligebat/ peruenit/ raptos obtestatus/ ut se
quoq; cum uxore abducerēt. Hi fidē hominis/
atq; animū admirati/ ubi Tuneta applicuerunt
& praeda exposita ē/ Regi rarum facinus & me-
moratu dignum referunt: qui quāq; barbarus/
& christiani hostis nominis/ uirtutē tamen ho-
minis suspiciens/ illum cum uxore libertate do-
nauit: & iter custodes sui corporis scribi iussit.
Et quoniam ut dixi/ maiores indies amoris cu-
mulos addit obedientia: Contra uero inobedi-
entia/ omnem amoris uim tam facile in odium
uertit: ut quos initio uoluntas coniunxit mu-
tuaque beniuolentia/ paulo post tœdium atq;
ira seiungat/ in grauiissimasque coniiciat lites.
Hoc est causæ/ cur quidam relictis uxoribus/
quas repudiare nunc leges non finant ad exter-
nas urbes demigrauerint. Contra uero si ue-
limus considerare/ cur quædam amissis con-
iugibus uiduæ sponte manserint: inueniemus
causam ab obedientia profectam esse. Nam
quum ipsæ uirorum animos dum illi uiue-
rent: neque offendere neque uoluntati eorum

aduersari minimum quidē uellent/hinc uirorū
in ipsas amor tātas sibi cepit uires atq; auctus/
ut mutuam postea beniuolentiam ne mors po
tuerit uincere: aut conceptis uerbis datæ semel
fidei abolere memoriā.

SIGNA VERI AMORIS.

V Eræ autem beniuolentiæ: & præcipui
in uirum amoris/ studiūq; signa sunt
hec. Prolem ex illo susceptam amare:
Rerum domesticarū studiosam/ & parcā esse.
Cognatorum/affiniumque suorum rebus uiri
res præponere. De absente sollicitā esse: In egrū
officiosam & anxiam. Inter familiares seditio
nem minime serere: nec domus querere discor
diam. Hæc præcipue ubi affuerint/ facillime iu
dicabitur/ qualis sit uxoris in uirum animus/
& quod obedientiæ studium. Cuius etiam rei
maximum/ certissimumq; indicium illud est si
priuignos nō oderit: nam quæ illos amauerit/
eam ut muliebri captu maiorē admirabimur.

DE ZELOTIPIA CAVENDA.

Num est/ quod calamitas quasi quedā
quæ frugem profectui proximam/ atq;
in ipso iam fructu intercipit: rem uxo
riam maxime uexat ac perdit. Id autē ē affectus

*Zealotia
dicitur
inualitas*

ille quē græci Zelotipiā/Cicero obtrectionē
uocat:quidā etiā riualitatem dixere: nā riualis
ni timeatur nullus huiusmodi existet affectus.
Vulgus quoq; nō improprie gelosiam uocat/
q; animū assiduo metu territet adeo/ut cōtinua
suspitionum recursatione gelu quodā sanguis
ipse concreascet:quæ sollicitudo quanq̃ multarū
in se habeat discordiarū semina:raroque gratia
in illa esse domo potest in qua radices altiores
egerit/origo tamē eius ab amore est /qui metu
ac suspitione uictus:diffidensq;/ac pauitans:&
nūc dolore/nūc ira percitus mentē adeo pertur
bat & animū cōcutit/ut eius ferri uix possit im
potentia. Quocirca fugiendus est is animi mor
bus/& solitudinis plena perturbatio:que ubi
uehementior est q̃proxime accedit ad insaniā.
Cui tametsi uis omnis non possit eripi:prestā
dum tamen est ut fræno coerceatur aliquo:nec
permittendum/ut ruptis habenis feratur in ab
ruptum. Vide quorum hic affectus causa sit in
cōmodorum:quod non modo inter uicinos/
domesticosque manifestas inimicitias excitat:
sed quæ hoc morbo sit affecta & amicos oderit
cōiugis:& nōnunq̃ liberos excreat. Quæ licet
frustra uideant̃ præcipi mulieribus/q; molles

sint affectibusq; dominandas se se permittant:
atq; ubi morbo corruptę semel fuerint: aut nūq̃
aut certe difficillime reuocent̃ ad sanitatē/ Sa-
tis tamen magnus est & uirorum numerus hoc
uitio laborantium. Ad hæc multas ipsi & legi-
mus/ & audiuius/ & cognouimus matronas
singulari moderatione sūmaq; prudentia: quæ
nō domus tantū domesticęq; cōcordię studio-
sæ fuerint: sed magnos populos moderarent̃:
præcipua cū æquabilitate/ & moderatione.

QVAE DECEANT VXOREM.

Ecet igit̃ probā & continentē uxorem
lites imprimis fugere. Quarū fugien-
darum duplex est ratio. Altera si non
nimis magnā operā cōtulerit ad cognoscendas
mariti consuetudines urbanasq; familiaritates:
nec ad illius secretiore actiones explorādas in-
telligendasq; plus æquo intenta fuerit: Altera
si uoluntati eius minime aduersetur/ modo ta-
men uoluntas talis sit quę reprehensione sit ua-
cua/ careatque turpitudine: Aliqui enim sui:
idest rationis honestatisque immemores/ so-
ciasque illas esse obliti/ quod natura sunt infe-
riores/ ancillarum loco habere eas uolunt: &
nonnunquam ad turpia & flagitiosa cogere:

Itaq; ut decorum est & obediētis foeminæ pro-
prium officium/coniugem uereri & in præcio
habere:ita turpissimū fuerit illius libidini ipsā
obsequi/dedecorātem seq;/remq; uxoriā/dum
probrosis uiri cupiditatibus/propudiisq; obtē-
perat:neq; enim tantum iuris est in uxores ma-
ritis:ut in iis quæ improbe propudioseq; petā-
tur:& contra ius falsq; præcipiantur/mos eis ge-
rendus sit. Primum igitur obediētiae præceptū
hoc sit: ac prima in coniugiis lex hæc sanciat/
ut turpibus atq; obscenis minime pareat:a qui-
bus præcipiendis abstinere omnino uiri debēt.
Illæ autem continere/ne nimis magnā/ut dixi
curam adhibeant in maritorū familiaritatibus/
secretisq; cognoscendis. Nam & domi quædā
fiunt/quæ nescire uxores deceat. Aemilia Sci-
pionis uxor non modo dissimulanter tulit an-
cillam suam haberi a uiro in delitiis/uerū Sci-
pione mortuo manumissam eā liberto suo de-
dit uxorem.Illud quoq; uel maxime repugnat
obedientiæ coniugaliq; cōcordiæ:uelle id uxo-
rem/ut cōsilio arbitrioq; suo uiuatur a uiro:qd
arrogantis est penitusq; intollerabilis. Floren-
tini tamen/& Genuenses/qui remfamiliarē op-
time dicuntur gerere/totius fere rei domesticæ

disponendæ curam atq; honus permittūt uxori-
bus. Illæ enim cuncta quæ ad uictum quoti-
dianum: quæ ad penum: quæ ad comparandā/
instruendamq; coeteram supellectilē pertinent/
adminiſtrant: uiris permittentibus ac multa eo-
rum perſæpe ignorantibus. Plurimum quoq;
aduerſatur obedientiæ & probitati/ q̃ ſunt non
pauca/ alioquin præſtantes fœminæ quæ uiro-
rum reprehentiones ægre ferāt: idq; eo deteſta-
bilius eſt q̃ eędem uideri uolunt ſapientes eſſe:
& conſilii haudquaſ uani/ ne minimas quidem
illorum inſclamatunculas æquo animo laturę.
Quædam generis elatæ nobilitate adeo ſtidi
unt præfertim ubi uiros impares nactę fuerint/
ut tametſi pudicę ſint/ & rem familiarē diligen-
tiſſime tueantur: iure tamen clamet Poeta ille.
Malo Venuſinā/ q̃ te Cornelia mater Graccho-
rum: ſi cum magnis uirtutibus affers Grande
ſupercilium: & numeras in dote triūphos. Ali-
as amplitudo dotis tumidas reddit: aut formæ
raritas inſolentes facit: alias multitudo cogna-
torum: nonnullas prolis fecunditas. & ubi cœ-
tera deſunt/ ipſa interdū pudicitia probitatiſq;
cōſcientia ſupercilium erigit/ atq; animos facit:
quæ quidem adeo uim omnem obedientiæ do-
gi

meſticaꝝ quietis labefactant/ut nulla in re do
meſtica maior ſit peſtis q̃ uxoris inſolētia. Sed
ne lōgius ꝓgrediar (neꝓ enim de re familiari/
quam philoſophiæ partem œconomica græci
uocant nunc præcipio) his explicatis/ ad illam
obediētiæ partem tranſeo/ quæ tota ad ſeruos
ꝓtinet. Cui parti et hoc accedet/ ut de iis quoꝓ
quos tum famulos/ tum familiares honeſtiore
nunc uerbo dicunt/ pauca quædā diſſeramus.

DE SERVITUTE.

Vanq̃ autē ſeruitus naturali repugnat
libertati: initium tamē eius antiquiſſi-
mum eſſe conſtat: quod indicāt res tū
a græcis tum a barbaris bello geſtę. Memoriæ
proditum eſt ſolitos in ſaturnalibus cū domi-
nis ſeruos diſcumbere: ꝓ Saturno rege nemo
ſeruierit in latio: quæ res declarat apud priſcos
latinos et eos qui aborigines dicti ſunt/ talem
nullā fuiſſe ſeruitutē/ quando hodie quoꝓ/ nec
in Aemilia/ nec in tranſpadanis ſeruū inueni-
as. Apud Germanos quoꝓ/ et Britānos ſeruit
nunc nemo. Dicti autē initio ſerui/ ꝓ in prælio
ſeruati eſſēt/ ut uideo placuiſſe maioribus: Qui
enim in pugna non cecidiſſet/ is iure belli ſuus
erat uictoris effectus: nomenꝓ ipſū ignominie

causa inditum. græce dulos dictus: nam & idē
captiuus a nobis dicitur. Ancum quoq; martiū
bellicosum regem/ sunt qui ferant primum in-
stituisse ut puellæ terra hostica abactæ captivæ
domi haberentur: indeq; ancillas esse dictas: Et
tamen prisca illa lingua/ anculari dicebatur mi-
nistrare. Principio igitur apud Romanos qui
de legitimo fuisset hoste captus/ seruiebat: Nā
de nexu nihil hic dicendū uidetur: nec de duo-
decim tabulis/ quæ furē manifestum ei cui fur-
tum factum esset in seruitutē tradebant. Assyrii
uero & Persæ q̄ iis subigendarum nationum
acrius erat studium/ bellaque etiam non lacessi-
ti inferebant magisquā indicebant imperandi
cupiditate: seruos sibi e libidine/ q̄ ex iusta bel-
li causa comparabant. Cui malo magna & a pi-
ratis accessio facta est/ dum communes omni-
um hostes sunt. Et quos heroes admiramur/
uxores quoque per rapinam sibi comparare so-
litos historiæ tradunt: idque præcipue laudi
datum esse. Indeusque enim cæpit seruitus:
adeoq; a sæculis nostris remota sunt eius initia:
quod & sacræ testificantur litteræ/ ut heroum
etiā temporibus prædones habiti sint illustres.
Et si fateri uera uolumus Iason ille Miniarum

g ii.

dux/ & qui eum secuti sunt lecti iuuenes argiue
robora pubis uel cum primis exercuere pirati-
cam. Apud Turcas & Afros cū quibus ut assi-
duum geramus bellum diuinarum rerum opi-
nio fecit: non modo enim diuersa/uerum & cō-
traria pleraq; de deo & dicūt & sentiunt nullus
alius seruit nisi christianus. Verant enim a Ma-
hometo latæ leges quēpiam religionis cultusq;
eiusdem haberi seruorū in numero. Apud nos
& christiani seruiūt. Nam ut de maioribus ac-
cepi/ Thraces quoq; & græcos qui pontum in-
colerent uenūdari mos fuit: qui ne seruitia bar-
barorum essent/ mercatores Eusinum nauigan-
tes redemptos illos a Schytis/ uenales faciebāt.
Honestius enim uisum est tantisper seruire eos
dum solutam pro capite suo pēcuniam repēde-
rent/ q̄ prædam esse barbarorum perpetuq; ob-
noxios seruituti cum maximo etiam christia-
ni nominis opprobrio. Quod hodie quoq; ser-
uatur aduersus eos quos burgaros & Cercasios
uocant. Soli ethyopes qui decolores sunt/ om-
nium sunt nationum serui: nam cū uiuant sine
institutis ac legibus/ finitimorū primo præda
sūt: deinde coeterorū mācipia: quin & parentes
ipsi liberos uendunt mercatoribus nostris: &

frumento persæpe mutant. Hæc igit̃ tanta hu-
mani generis iniuria/ ius gētium effectum est.
Cui apud nos derogatum in hoc est / q̃ pueros
euirare non licet: cum sit immanitatis extreme.

QVAE A SERVO PRAESTANDA SINT.

Voniam autē seruus quædam domus
pars est atq; in ipsa domo paterfamili-
as dominatur/ oportet seruū illius pri-
mum: deinde aliorum qui eiusdem sūt familiae
imperii obedire/ & mādatis rebus dare operā.
Qua uero potissimum ratione hero suo serui-
at e sententia/ metus efficiet: Nam ut illū amet/
difficile est/ præsertim si grandis natu captus/
emptusue fuerit: quī uernas q̃ domi & nascun-
tur/ & educantur neq; unquā libertatem norūt
amare heros sæpenumero usu ueniat. Qui uero
captus sit/ amissa patria/ coniuge/ liberis/ paren-
tibus/ qui amare aut raptorem aut emptorem
possit nō uideo/ cum sciat erepta sibi ab illis ea
quæ prima mortales ducunt/ libertatem / & di-
uitias: & cum his quos dixi/ uxorem/ liberos/
cognatos. Seruum igitur obedientē metus effi-
ciet. Nam ut est apud Plautū/ & si herus absit/

g iii

adeffe tamen illum arbitrabitur. atque absente
metuet: quem qui non metuet/ malum eum ac
nequa esse necesse est/ herilisque detrectatorem
imperii. Contra uero metus in quo sit/ is man-
datis rebus preuertet semper: & ut idem poeta
inquit: Ne ædepol ille multa in pectore collo-
cabit quæ hero placere sentiat præsentis atq; ab-
senti suo. Multæ igitur uirtutes necesse est ut
quasi comites quædam metum hunc subsequan-
tur: diligentia/ taciturnitas/ fides/ studium/ so-
lertia/ sobrietas/ parsimonia: cura. Ad hæc/ qui
dominum uerebitur non rapiet/ non infama-
bit: neque loquax/ neque medax erit: cū etiā si
decem habeat linguas/ mutum eum esse adde-
ceat: plusque oporteat scire seruum q̃ loqui/ ne
discedamus a Plauto. His & hæc accedūt/ q̃ erit
tum frugi/ tum animo semper attento/ instruc-
toq; ad ea facienda quibus opus fuerit: quæ &
iniussus meditabitur: ac demum heri seruiet ar-
bitratu/ non suo.

DE VARIO SERVORVM VSV.

T Romani posteaq̃ rerum potiti sunt
seruorum opera libenter usi dicuntur/
non solū ad res rusticas uerū etiā urba-
nas. Eosdē enī habuere dispensatores domestica-

rum rationū: & custodes corporū suorū: cœte-
risq; rei familiaris negociis præficiebant: aduer-
sum quos quanta usi fuerint facilitate/ humani-
tate/ iustitia/ ut alios omittā/ satis locuples testis
est Seneca: cuius uerba sunt. Ne istud quidē ui-
detis q̄ omnem inuidiam maiores nostri domi-
nis/ omnem contumeliā seruis detraxerint: Do-
minum patrem familias appellauerunt: seruos(
quod etiā adhuc in mininis durat) familiares.
Instituerunt diem festum non solum quo cum
dominis famuli uescerentur/ sed quo utiq; ho-
nores illis in domo sua gerere/ ius dicere permi-
serunt: & domum/ pusillam rempublicam esse
iudicauerunt. Quid q̄ illos instituerunt & ad
disciplinas liberales? Seruiuit Rome Terentio
Lucano Comicus Carthagenensis. Seruiuit &
Syrus ille Publius nobilis Atellanarū auctor.
Cicero quoq; incredibile est quantum indulse-
rit Laureæ ac Tyroni eruditissimis uiris. Cæci-
liū cui primus in comoedia honos ab antiquis
delatus est/ cognomen ipsum seruum fuisse de-
monstrat: Staius enim seruile nomē fuit. Iam
uero ueterum grammaticorum magna pars ex
libertinorum fuit ordine. Quid quod uix aliis
usi sunt/ aut medicis/ aut architectis. Quin &
g iiii

Imperatores prouintiis quoque præficere illos
soliti sunt. fuitq; Romę aliquando libertina cō
ditio in precio: cum nonnulli senatoriis etiam
ornamentis donati legantur. Et apud græcos
clari quidam e seruis philosophi euaserunt: In
quibus Phœdon/ de cuius nomine Plato librū
de immortalitate animorum inscripsisse dicitur:
& Menippus/ cuius libros Marcus Varro/ q; in
satyris suis emulatus esset easdē appellauit Me-
nippeas. Nostra tempestate Turcarum Reges
pleraq; per seruos agunt/ geruntq;. Syris nunc
serui imperāt: nam cum apud eos soli serui mi-
litent/ ex illis creatur quem ipsi Soltanum: nos
dominum dicimus. Quo magis studere hos
oportet/ & contendere: ut quibus opus est arti-
bus/ dominorum sibi concilient beniuolentiā:
qua nulla nec breuior/ nec certior ad libertatem
est uia. Sunt autem diuersę artes multiplicesq;
rationes/ quibus heri comparari possit indulgē-
tia. Vbi uero cætera defuerint/ non desit fides/
ac pbitas/ quæ deesse potest nemini/ modo uo-
luntas assit bona/ cum præsertim non semper
opus a seruo exigatur/ aut labore manus atterē-
dæ sint. Paucis ante annis matrona Tunetina⁷
cū diu ex ægritudine iacuisset: nec ulla humane³

opis relicta spes esset: ad deumque confugeret/
seruam suam singulari probitate foeminam his
uerbis allocuta dicitur. Ego te christianam esse
scio in seruitute: q̄ multos mihi annos seruisti
retinentem dignam liberali foemina probitatē:
seruantēq; ritus patrii cultus: Quippe/ quam &
ieiuniis a pōtificibus uestris/ ut ex te sepe audi-
ui statis uti certis diebus animaduerto/ & quo-
tidianas horis suis deo gratias agere/ multisque
uenerari precibus. Tua ista tanta abstinētia &
in deū pietas/ cogit me/ uel ut te amem: & q̄ ne-
cesse est seruam mulierem cariorē habeam: ac
tamen si fideli/ & diligenti opera quotidie utar
tua: nunc uero & præsidio opus est. Tu si in te
unquam clemens fui & semper facilis: aut si li-
bertatis te amor mouet/ deum istum quem tā-
to cultu ueneraris ora/ ut me iam iam cædentē
ægritudini/ benignus aspiciat: morboq; libera
tam liberis meis reddat incolumem. Illa nūcu-
patis uotis christum exorat. Hera morbo libe-
rata/ acceptiq; beneficii non immemor Lucanā
mittit manu: & ad suos in patriam cum paru-
la etiam nepte/ largoque com meatu redire iu-
bet: quæ felici usa nauigatione paucos postquā
soluerat dies in patriam ubi nunc agit/ perlata

id seruum qd
onna domi finit
fig.

est. Igitur non opera tantum: uerum etiam bo-
næ artes: æq; imprimis mancipia cōmendant:
aduersus quæ & iustitia seruāda est a dominis:
nec committendum/ ut dum timeri ipsi uolūt/
efficiantur iniusti: illosq; ad ultimam cogāt de-
sperationem. Maioricensis ciuis abunde locu-
ples ruri cum esset/ seruumque grauissime cecidi-
disset/ tum seruus iniquius secum actum iudi-
cans/ rationem hanc commentus est/ qua & ser-
uitutem finiret/ & herum ulcisceretur. Hero enī
lōgius a uilla profecto/ domo clausa fores mu-
nit: ac matrefamilias arctius uincta/ heriles libe-
ros in editiorem domus partem secum effert/
domini illic reditum expectans: qui ubi uillam
intrauit/ domum clausam indigne ferēs/ seruo
qui se de culmine ostendit/ minitari cœpit. At
inquit ille/ qui nunc domum clausam tam egre
feras/ efficiam ut haud multo post teq; & lucē
oderis: uixq; hoc dicto unum atque alterum fi-
lium e tecto præcipites iecit. Quo casu conster-
natus ac pene exanimatus pater/ ubi ad se re-
diit/ tertio timens/ mutato consilio seruum blā-
dioribus lænire uerbis studet: nec facti solum
ueniam/ uerum etiam libertatem pollicens. At
Maurus. Nihil inquit tuis istis pollicitationi-

bus actum scito: Nares tibi excidas oportet/ si
uis tertium tibi seruari. Tum pater duobus se
liberis uno casu orbatum reputans: quo tertium/
qui unus erat reliquus/seruaret/ conditio-
ne accepta nasum mutilat: qui uixdum terram
attigerat/ cum tertius cū matre simul ante eius
pedes exanimis iacuit. Eum seruus ubi clamoribus
atq; eiulatibus implere agros uidet/ deum
atq; hominū fidem implorantem: Atqui nihil
tuis istis clamoribus egeris: neque seuiendi in
me tibi locum relinquam: atque hoc dicto se-
ipsum de summa tecti parte depulit. Timeant
igitur ut oportet/ quantumq; iustitia patitur:
quæ aduersus hoc genus hominum seruanda
est/ & q̄ rei familiaris ratio permittit/ ut & in-
iustitia absit:& obedientes illos/instructosque
habeamus ad opera/resque nostras atque in ne-
gociis fideles: & a flagitiis continentes: Nam
indignum serui facinus/ domini improbitatem
accusat.

DE FAMVLIS SEV MINISTRIS.

Amulorum quos & ministros poterā
dicere (sed cēdendū ē uulgo ī quibuscūq;)

duplex genus est. Vnum eorum/qui præsenti
precio seruiunt:alterum qui futurorū spe præ-
miorum.quos hic uocem famulos/omnes in-
telligunt.sunt quidem ipsi liberi/uerum spon-
te obligati:atq; ad pactam nonnunq̃ diem ser-
uiunt.Horū prima uirtus erit fidelitas:qua re-
mota/aut nulla ipsi utentur in dominos obedi-
entia/aut simulata & ficta. Sed de fidelitate plu-
ra postea.diligētia uero/& studium/& tacitur-
nitas/& coeteræ bonæ artes/eqdē & certe maio-
res in iis esse debent/q̃ in seruis:nā in eo qui li-
ber est/uirtus omnis maior ac solidior esse de-
bet:Famulum enim seruire liberaliter oportet.
In seruo uero & si cōmendabile hoc sit/ tamen
si ipse a conditione sua nō recesserit/ non adeo
accusari debet. Dicitur enim solet. bene habet/si
seruo perinde utimur ut seruo. Qui uero præ-
mium expectāt/hos multo magis oportet/ni-
hil somniculose exequi:nihil remisse agere:cū
eorum cura omnis intendere in hoc debeat/ut
dominis q̃maxime placeant:ac multo magis q̃
illi/qui præsenti capiunt mercedē: pacto enim
cōuenerunt. Quamobrem bonos hos imitari
agricolas decet:qui nihil operis in agris inter-
mittūt unq̃:Quippe quibus ut Maro præcipit/

nunq̄ exhausti satis est. quæ omnia eo spectāt/
ut q̄ huberrimos ipsi fructus capiant e labori-
bus: & quod ille ait Labor omnia uincit impro-
bus: cum de iis/ quæ ad agrorum cultum perti-
nent/ loqueretur: ut trāsseramus ad famulitiū/
Vincet auariciam domini/ lænietq; superbiam
assidua famuli opera: & laboriosum/ sibiq; mi-
nime parcens ministerium: quod plerūq; cum
magno reddit scēnore. Etenim magnus est illo-
rum numerus/ qui his artibus ad maximas per-
uenerint diuitias/ sūmosq; magistratus. Inspi-
ce/ si placet/ & Regum/ & Pontificum domos:
nec te ipsum Roberte præteri: plurimos certe in-
uenies/ quos fidelis/ ac diligēs famulatus ad p-
mos honores/ amplissimosq; magistratus eue-
xerit.

DE REDEMPTORIBVS.

E redēptoribus/ quos et operarios dici-
mus: nihil hic uidetur necessario præ-
cipiendum esse. Hi enim satis parent/
si quæ conductæ est opera/ in illa exhibenda cū
labore/ diligentia/ et fide sese exerceant.

FINIT LIBER TERTIVS.

INCIPIT LIBER QVARTVS.

Ibet tanq̃ ex editissima specula:
unde mortale genus ifra me po-
situm despicer: & quasi ab huma-
ni coetus populis audiar clamare
Virgilianū illud. Discite iustitiā
moniti: & non temnere diuos. Quænam enim
ista demētia est: religione spreta/ deiq; cultu cō-
tempto/ abieciſſe iustitiā? quæ quidē nulla eſſe
potest/ ubi cui omnia debentur/ deus negligit.
Prima nanq; & optima iustitia eſt religio: qua
remota frustra omnis nostra nititur actio: in
caſſumq; leges ſcribuntur/ & iura/ ſi qui totius
humani generis auctor eſt/ & iudex/ contemna-
tur a nobis: & illi debiti negentur honores. O
Mœlibæ apud eundem Poetam: quanq̃ alio in
opere dicit paſtor Titirus: Deus nobis hæc oia
fecit: Nāq; erit ille mihi ſemper deus: illius arā
ſæpe tener noſtris ab ouilibus imbuet agnus.
Ille igitur hominem/ propter ab eo ſibi cōceſſū
otium/ deum uenerabatur: & ſupplex aras ſan-
guine imbutas manu tangebatur. Nos uero qui
q̃ ſentimus: q̃ mouemur: q̃ intelligimus/ q̃ cō-
templamur: q̃ agimus: q̃ demum quicquid ſu-
mus/ a deo ē: a quo & ipſi ſumus: ſi placet aucto

rem/parētem/moderatoremq; nostrum/ quasi
nullus is sit usq; aut cōtemnamus: aut si esse fa-
teamur/ minime credamus curare mortalia. O
impias/ & detestabiles eorum cogitationes/ qui
de deo/ diuinisq; rebus tam sentiant peruerse.
Reddit ager cultori creditum sibi semen etiam
cum huberrimo fœnore. Arbor/ ubi putata &
cultā est/ quanta cum gratia/ & copia suas ipsa
fruges profert. Nouit capella/ a quo salem de-
lingēdum accipit/ & uocata uenit ad multram:
Canes/ a quo pascūtur domini sectantur uesti-
gia: & tanquā parum sit latratu/ morsibusq; do-
mos defendere a furibus/ in ipsa tela incurrunt/
ut dominos/ ac dominorum bona tueantur.
Aliquando & aquila quanquam auis rapacissi-
ma/ tamen non ingrata: ut a qua uirgine edu-
ta ipsa fuerat/ gratiam ei referret: diebus singu-
lis uenatus/ ac prædæ suæ partes/ aggefisse ad
illam dicitur/ accepti beneficii quasi mercedem
aliquam redderet. Et cum uirgo diem obiis-
set/ rogoque imposita cremaretur/ ipsa in me-
dios ignes alis illata/ conflagrauit/ cineres suos
cum altrice commiscēs. Testata est hoc sextos
celebris quondam urbs monumento rei con-
dito. At homo sanctum animal: & ex optima

Aquila beneficij.

1
2
fui parte dei dono immortalis/ q̄ solus ipse ex
omnibus animantibus intelligit: q̄ sibi cuncta
seruiant in uita: Post mortem uero et coelū pa-
teat/ perfecta illic et consumata felicitate fructu-
ro/ tantorum immemor beneficiorum/ deo etsi
non parem(quantuli enim ipsi sumus) quā tñ
potest referre gratiam aspernabitur: presertim
cum paucissima exigit a nobis/ a quibus aliud
quidnam exigit/ q̄ ut qua dignatus nos est ani-
ma/ eam ne turpibus foedari curis/ corporisque
infici contagione sinamus: Hoc ubi feceris par-
ua etiam mica tibi illum placaueris. Et tamē in-
uenti sunt/ qui in deum inuehantur/ malefice-
ntissimi homines/ imo immanissime belue: qui-
bus et hoc deteriores sunt: q̄ illæ quem nō no-
runt/ ei non maledicunt. Sed nos sapientissime
Roberte dei causam nūc non agimus: et de re-
ligione plura fortasse alias/ et suo loco. Secūdū
ab hoc iustitiæ genus est/ quo uti debemus nō
in singulos modo: uerum erga totius humani
generis societatem: quam nō immerito sanctā
dixit antiquitas. Quippe quam uiolare fas nō
sit: ne autem uioletur iusticia efficit: per quā et
urbes florent: et gētes/ ac nationes pace sua fru-
untur: quod iustitiæ ipsius primū/ ac maximū

munus est. Magna igitur habenda est illis gratia/ qui Respublicas moderantur: quorum cunctis studiis hoc est. Nam ueluti nec domus ulla/ nec res familiaris/ quæ ampla consistere sine rectore atque eo/ qui paterfamilias dicitur/ potest: ita ciuitates ipsas solui/ ac dilabi necesse est/ ubi caruerint rectoribus/ qui & inter ciues iusticiam procurent: & publicæ salutis curam gerant: pacemque tueantur/ ac pacis bona: in quo diis immortalibus similes mihi uidentur esse. Illi enim generi hominum omnia suppeditant/ quæ ad uiuendum necessaria sunt: hi ciuibz omnia prestant/ quæ ad conseruandam societatem/ quæ ad ampliandam rem tum communem/ tum priuatam spectare uideantur. Quibus quidem/ si uerum est/ quod melioribus parendum sit/ ut certe est/ ciues omnis obtemperare & obsequi par est: quod nisi sit/ frustra nimirum natura ipsa sociabiles nos fecit: nulla namque constare sibi societas potest/ ubi desit obedientia: De qua quoniam de domestica satis dictum uidetur/ sequenti libro disputabimus.

AN HOMO CVM LIBER NATVS
SIT DOMINO PARERE DEBEAT.

hi

Equitur suscepti operis ea pars quę est
admodum utilis & necessaria: conti-
netque pręcepta illa quę seruare/& qui-
bus parere debeāt/qui in ciuitate/ ac sub recto-
ribus uiuunt. Existit autem hoc in loco quę-
stio ualde difficilis: an cum liberi nascamur/ pa-
rere domino cuiq̃ debeamus: atque illius impe-
riis obsequi. Nam si libertas est perinde ut ue-
lis/ uiuere: ut uideo arbitrari quosdam: quomo-
do qui alienum fert imperium/ ut uult/ uiuet?
Placet igitur hoc primum quærere: & antequā
ad ipsa pręcepta ueniam/ ostendere/ tametsi li-
beri nati simus: nihilominus & Regum/ & ma-
gistratum imperiis parendum esse. Libertatis
enim muneribus: cuius nomine ipso recreari so-
lent homines/ tum mihi frui maxime uidentur
ipsi/ cum maxime parent. Quod & Seneca ui-
detur sentire in eo libro qui est ab eo scriptus
de clemētia: Cū ait. Idem huic urbi dominan-
di finis fuerit/ qui & parendi. Principio natus
est homo sociabilis/ atq; in tanta rerum naturę
copia/ quę usui sunt: cum aliud animal nullum
ęque labore inopia/ neq; magis alienę opis in-
digeat. Hac etiam necessitate impellēte/ ut arbi-
trati qdā sūt/ coetum amat & ciuitates colit: cui

Seneca

foli & oratio data est / tanquā instrumētum / &
uinculum quoddā ad societatem ipsam facilius
ineundam / diutiusq; retinendam / quo rebus iis
quibus eget / cōmodius prospiciat / & tū sibi / tū
liberis familięq; utendas comparet / tueaturque
comparatas. Et quoniam lōge melius atq; abū-
dantius uicus unus / q̄ domus una: & oppidum
q̄ uicus: uitę suppedicaret necessaria: hæc impri-
mis causa fuit / cur homines in ciuitatem coie-
rint: quę profecto quanto frequentior est / tan-
to suppeditiadis illis aptior inuenit̃. Sed cū ci-
uitas domibus constet: ipsa primū domus cōsi-
derāda est: quę profecto e mare existit & foemi-
na: quos non electio aliqua: sed natura ipsa cō-
iunxit / suscipiendę prolis gratia: nam homini /
ut animantibus cōteris insitus est procreandī
appetitus: Quin etiam ut Maro noster ait: Par-
nasia Laurus / parua sub ingenti matris se subii-
cit umbra. Domus igitur cum ex uiro / & foemi-
na recte primum constituatur ut dixi / alter ui-
detur imperare natura debere: parere altera: &
ueluti subiecta esse in officio uiri. Hac enim ra-
tione recte domus gubernatur: & communi in-
digetię cōmodissime prospicitur: Natura uero
marem præferri foeminę cum plurima docent:

h ii

tum illud maxime q̄ in prole suscipiēda cuius
ipsi gratia iungūtur/uir agit/illa patitur. Quid
q̄ cum natura ipsa/quæ parens est & altrix om
nium/ad meliora perfectioraq; nitatur semper/
ubi uis illa qua gignimur manca est/ & parum
uegeta/ ad fœminam recidit: quæ tanq̄ minus
perfecta/iure minor est mare/& perfectiore in
ferior. Apud barbaros quoq; qui non tam in
stitutis & moribus/q̄ naturali illo instinctu ui
tam agūt/mulier uiro seruit: Nam & Garamā
tes/& Macæ/& Ricciades/& Nasamones igno
tæ nobis gentes/quas hodie uno nomine Ara
bes dicimus/ uxoribus perinde ac seruis utūt:
Cum enim nullas habeant certas sedes: & sub
ciliciis semper agant/mulieres seruilis ubiq; mi
nisteria faciūt/etiā pascendis & potādis equis.
Verum ut quæ nūc quærimus/manifestiora fi
ant:altius repetenda quædam sunt. Corporis
nostri partes/ut aliæ ad tolerandam/ aliæ uero
ad agendum sunt accōmodatæ:atq; ut oculorū
est uisus:aurium auditus:pedum incessus: alio
rumq; membrorum alia ministeria:utq; in hoc
ipso humano corpore:quod in similitudinem
mihi cepi/una ē quæ cœteris imperat partibus/
cuius citatu/ac nutu mouentur illę: ita & ipsius

59
ciuitatis partes/id est homines: Neq; enī aliud
est ciuitas/q̄ coetus hominum iure cōgregato-
rum: alii quidem ad parendum: alii autem/q̄ &
ingenio & uirtute prestant/ad imperandū nati
sunt. Nam & pistorēs/& fartores/et cuppedena-
rios:& id genus/qui in sordidis uersantur opi-
ficiis:& quorum seruilis mens est/credā Aristo-
teli/natura seruos esse. Contra qui præstanti in-
genio præditi sunt/& in rerum magnarū actio-
nibus occupati/eos & liberos et magnos esse:ī
quorū ciuitas cura moderationeq; cōquiescat.
Et profecto natura ipsa in fabricando humano
corpore/cum diuersa membra tantum obediē-
tia finxisset/pspiceretq; perfectioni tam excellē-
tis fabricæ/inter tot seruientia membra unum
produxit generosum/& nobile/in quo pontifi-
ciam statueret animi sedem: Intelligens ratio-
ne hac recte cōmodeq; se acturum hominem:
quas ad res illum procreasset. Eadem natura ge-
neri hominum consulens/quos in tanta penu-
ria procreatos esse sciret/ad diuersa illos studia
exacuit: ut uariis ministeriis apti intentiq; ino-
piam industria superarēt. Hinc tot artes/serui-
liaq; ingenia/& quæstus hominū multiplices.
Verū ne parū ipsa prudens uideretur/& operis
h iii

fui oblita/in tanta multitudine manus exercen-
tium seruientiumq; necessitati/præstatis quos-
dam minimeq; popularis ingenii quasi lumino-
sas quasdã stellas inter minutissimos ignes ac-
cendit: quorũ mentes ad præclara erectæ/mag-
nis semper rebus intenderet. Quos ideo rario-
res esse uoluit/ q̃ necesse sit multo maiorẽ esse
illorum numerum/qui imperata faciant/ q̃ qui
aliis imperent/cum hic ratione tantũ opus sit:
illic & corporis uiribus. Atque uti partes ipsæ
corporis humani simul omnes iunctæ atq; cõ-
nexæ unum hoc efficiunt corpus: sic homines
ipsi diffusi per domos ac regiones urbis/ simul
tamen sociati/atque in una conuenientes mœ-
nia/corpus unum efficiunt: quæ ciuitas uoca-
tur. Vtque in ipso nostro corpore pars quædã
est/quæ aliis imperet:& in singulis item domi-
bus:eodem modo & in ciuitate ut sit/necesse ẽ.
Sed i homine ipso cum unus imperet animus/
in domo autem unus paterfamilias: Vnus ne
imperare/an plures i ciuitate debeãt paulo post
ostendemus:nunc hoc agamus. Quicquid ho-
mines agunt/id boni alicuius gratia eos agere
certum est. Et cum bonum aliud alio maius/ac
potius sit/uidetur illud esse potissimũ ac maxi-

60
mum/propter quod homines simul coierunt/
& ciuitates constitutæ sunt/& cuius gratia/om
nes quidem agunt omnia. Porro actiones ipsæ
nostræ/ut ad bonum illud perueniāt/ quod se
quuntur:quo diuersa itur uia/duce aliquo indi
gent:Dux autē peritissimus/& optimus est ra
tio/a qua rationales dicti sumus:cuius solius
ductu finis ille contingendus est/cuius assequē
di gratia laboratur. Huic item homini/ cū ipse
aut solus/aut maxime omnium sit societatis ap
petens & in cœtu uiuens/duce etiā aliquo opus
est/qui ciuitatem regat/modereturq; multitudi
nem/illius actiones dirigens/atque cōponens.
Nam cum homines ipsi/quibus multitudo cō
posita est/quisq; sibi comparare studeat/ quod
necessarium duxerit/& ī propriam domum in
ferendum curet: sintq; diuersa ciuium studia (
rem enim quisq; suam ampliare nititur: & qđ
usui sibi futurum sit/quærit) male cū ipsa ciui
tate actū fuerit/si in tanta multitudine:ac tā di
uersarum/& artium & studioꝝ/nemo unus sit/
qui omnium simul curam gerat:cuius etiā stu
dium sit id solum agere /& cōminisci/quod ad
commune ciuitatis bonum late pateat: simulq;
ad omnis pertineat. Nā & corporibus beluarū

h iiii

uideri posset male a natura consultum esse/nisi
illam ipsam uim dedisset eis/quę una cunctorū
simul membrorum curā haberet:quęq; ut me-
mini Virgilium dicere. molem agitat: & toto
se corpore miscet. Et sane quis priuatim quisq;
ac per se bonū expetat: quo quidē alius differt
ab alio:illo tamē bono quod commune est/so-
ciantur una/simulq; conueniunt. Ad utrunque
autem natura duce mouentur homines:qua cō-
paratū est/ut in omni multitudine/ quę in unū
corpus/substantiamue confluxit/sit unum ali-
quod/quod cūctis præsint. Nam & mūdi huius
molem contemplanti hęc quę uidentur ambe-
untis/& continentis omnia/ satis clare appare-
bit/ab illo uno cōlo/quod supremum ē & ex-
timum cūcta regi. In corpore quoq; humano/
ut dixi:cuius magnā imprimis natura ipsa ui-
detur habuisse rationē/inter tot membra/ par-
tesq;/quibus contextum est/una est/quę prin-
cipatum teneat. In ipsa quoq; anima ratio pri-
ma est/& princeps cōterarum. Quę omnia de-
clarant naturam ipsam/quę operi q̄optime suo
consultum iri uellet iam tū statuisse/ ut in om-
ni conciliatione /& cōtu unus esset aliquis/aut
Magistratus/aut Rex/qui illum regeret: & cō-

munis boni curam susciperet: quiq; dux & moderato-
r esset ciuiliū actōnum. Hi principio/
q̃ populos regerent/ reges dicti: A similitudi-
ne etiā patres appellati: quin & pastores eos uo-
cauit antiquitas: quos & sacrosanctos/ & augu-
stos esse uoluit: atque inter diuos ob merita re-
tulit. Quod si ut dixi/ natura sic comparatum
est/ eadem quoque natura præcipitur nobis/ ut
illis tanquā ducibus rectoribusq; nostris parea-
mus. Nam ut Marcus Cicero asserit/ sine impe-
rio nec domus ulla: nec ciuitas/ nec gēs: nec ho-
minum uniuersum genus stare: nec rerum na-
tura omnis/ nec mūdus potest. Ad hoc naturæ
præscriptum ubi hominum accesserit electio/
tum efficitur/ ut dum aut magistratui/ aut regi
datur opera/ optimus quisq; ciuis propriorum
obliuiscatur cōmodorum. Cum enim electio
ipsa nostra a naturæ instituto non recesserit: &
utraq; simul ad rectū/ bonūq; contenderit: tum
existūt actiones illæ quidē perfectæ in quibus
nihil est/ quod amplius desideret. Quæ quanq̃
ita disputata sunt a nobis: dubitabit tñ quispiā
cum cōtingat/ ut aut plures/ qui idem tñ & ue-
lint/ et sentiant: aut unus ciuitatis curam gerat/
utra sit naturalior gubernatio: ad qđ disserēdū

tametsi maiori opus esset otio & oratione longiore: breuius tamen rem peragā: atq; in hunc maxime modum exordiar.

VNIVS NE AN MVLTORVM SIT
NATVRALIOR GVBERNATIO.

Primam prudentissimamq; artificē naturam esse quis dubitat: quippe quæ optima & perfectissima quæq; suo i genere efficiat. Ars quoq; laudari tum solet/cum ad naturam q̄proxime accesserit: eaq; quæ secundum naturam sunt/optime se habere dicimus: quod sibi firmiter consent/amiceq; cōueniāt. Naturalissimum autē esse regi ab uno multitudinem superiora satis quidē aperte demōstrāt. Nā ut dixi & i mēbris e quibus existit corpus/unū est qđ cōteris præest: ad cuius præscriptū illa moueant: id autē cor esse uoluerūt: & i ipsa anima rationem iure primam posuerūt. Mundo quoq; cuius quanta sit amplitudo atq; ambitus/ne mēte quidē metiri possumus/unus est qui præsidet deus/moderator/& rector omniū quæ illo continent/ut recte ueteres dixerint/e cœlo regium nomen uenisse. Ad hæc si parua licet componere magnis/ut est apud Maronē/apibus quoq; unus est rex: quo incolumi mēs

62
omnibus una est: Amisso rupere fidem. Cum
igitur naturale sit omnem multitudinē ab ali-
quo uno regi: & ars naturā sequat̃: ipsorumq;
artificum opificia eo perfectiora sint/quo maio-
rem similitudinē reddūt eorū quę natura fabri-
cata est/manifestū ē magis secundū naturā esse
ciuitatē ab uno temperari q̃ a pluribus: cum in
ciuitatibus iis/quę a pluribus regūt/quo pax/
cōcordiaq; uigeant/neceffe sit illorū qui Rem-
publicā gerunt sententię ut in unum omnino
conueniant:quę ubi in diuersa trahuntur /tum
seditōnes/& intestina oriuntur bella. Cōtra ue-
ro optime agitur cum illo populo:florentq; ur-
bis eius opes: cuius principes idē unū & senti-
unt/& uolūt. Quota enim nauis ad certū per-
uehetur portum/ si & gubernator/& nautę ita
diffideant/ ut alius alii & iudicio aduersent̃ &
opera: An nō medici ita cōmiscēt quę ægrotis
dant:ut multa in unū redigant? Quocirca qm̃
omnis conuenientia/omnisq; consensus atque
cōcordia:ipsaq; etiā amicitia unitas quædā est:
manifestū est id quod per semet/ac simpliciter
quidē unū sit/aut ipsi unitati q̃proximum (id
autē est rex qui unus est) multo facilius/ac me-
lius posse id a se efficere/quod plures nequeāt/

nisi tanq̃ unus fiat e multis . Rursus cū omnis
cogitatio/omnisq; intentio eorū qui Rempub
licam moderant̃ ac populos regunt eo spectet/
ut salui sint illi quos gubernandos ipsi suscepe
rint/salus autem subiectorum hominū/et uni
uersæ multitudinis bonū/consistat in ciuitatis
conseruatione:quæ pax est & tranquillitas ciui
um/ad hanc/quā dico unitatem assequendam
retinendamq;/longe potior/magisq; natura ap
positus is erit:qui per se quidem unus est/quā
qui plures: Quippe cum et lucis/et splendoris
princeps causa sit id quod per semet lucidum et
splendens est:et caloris item quod est suapte ui
calidum.Res tamen ipsa magis q̃ ulla disputa
tio recte reputati certū hoc faciet : Nam paruæ
etiā ciuitates quæ a pluribus reguntur/assiduus
fere laborāt seditionibus/cū latissima regna hu
iusmodi uix ullos/aut certe q̃rarissimos tumul
tus sentiāt.Et cū eos qui Reipublice præsūt affe
ctibus uacuos esse deceat/ q̃to facilius est unū/
q̃ multos nō uinci cupiditate/et libidine mala:
præserti cū hic neq; careat diuitiis/neq; indige
at gloria:quibus nō modo subiectos honestare
atq; illustrā soleat:sed et exteros/et peregrinos
Ex illis uero sepenumero plures esse contingat

qui rerum omnium premantur inopia. Atque
ut curandis morbis adhibere nouos sæpe medi
cos: sic gubernandis populis periculosum ē no
uos patres cōscribere. cum sæpe accidat aut ele
ctione mala/ aut factione ciuium seditiosos ho
mines/ aut gerendis rebus parum aptos/ atque
inutiles creari magistratus. Quid q̄ usitatissi
mum est/ in qua ciuitate plures Rempubicam
tractant/ siue e plebe/ siue e nobilitate ii sint/ ty
rannidē exoriri: ut apud Corinthios/ & Milefi
os/ & Athenienses legimus. Sylla quoq; & Ma
rius uel inter crudelissimos tyrannos numeran
di sunt. At reges q̄ rarissimum est in tyrannos
euadere/ ac dilabi: idq; cum minori sit ciuium
damno. Quippe cum non in omnis seuire/ sed
in paucos soleant/ nisi omnino fuerint imma
nissimi: ac nihilominus pacem tueantur popu
lorum: & ne quid illorum Respublica quę suæ
curæ/ ac tēperationis est/ detrimenti capiat/ om
ni studio & arte curant. Vbi uero aut e primo
ribus unus aliquis/ aut e plebe aspirarit ad tyrā
nidem/ necesse est turbari/ ac misceri omnia/ do
mesticumq; exoriri bellum/ exhausta urbe/ nō
iis tantum qui publicam libertatē tueri uolūt/
quiq; alterius sūt factionis: sed proscriptis/ aut

trucidatis bonis plerisque/ & cum iis etiam inno-
centissimis uiris. Ex quibus iudicari potest cō-
ducibilius esse ciuitati/ magisque secundum natu-
ram ab uno regi q̄ a pluribus: Cum etiā uidea-
mus ciuitatū/ populorumq; gubernacula in ini-
tio penes reges fuisse. Nā & Romani/ & Athe-
nienſes/ & Thebani ī initio reges habuerūt: ip-
ſiq; priſci latini/ & aborigineſ: Aegyptii quoq;
& Syri/ ac Perſe ſub regibus fuiſſe memorant:
& ut Cicero tradit: Omnes antiquæ gentes re-
gibus quondam paruerunt. Etenim cum ho-
mines p̄cipio generis humani/ diſperſi belu-
arum more in agris agerent: illiſq; cauæ arbo-
res: aut ex eſi mōtis ſpecus domus eſſent. ſimile
eſt ueri: unum aliquem præſtāntem ingenio/ ſi-
nitimos omniſ quāſi paſtorem aliquem coge-
re cœpiſſe/ paulatimq; perpuliſſe/ ut in unum ſi-
mul locum conuenirent/ caſaſq; conſtruerent:
& ne in diem uiuerent/ ut & cōpararent neceſſa-
ria ad uiſtum: et quæſitiſ parcerent. Nā quod
ait Virgilius. Hæc nemora īdigenæ fauni/ nim-
phæq; tenebant: Genſq; uirum trunciſ & duro
robore nata: quiſ/ neq; moſ/ neque cultuſ erat:
nec iungere tauroſ: aut cōponere opes norant:
aut parcere parto. Sed rami/ atque aſper uiſtu

Virgilius

64
uenatus alebat/ Primus ab æthereo uenit satur-
nus olimpo/ Arma iouis fugiēs/ & regnis exul
ademptis. Is genus indocile/ et dispersum mon-
tibus altis Cōposuit/ legesq; dedit. Hæc poeta
non tam in Saturni laudem dixisse uideri po-
test/ q̃ ut hoc ipsum nobis innueret. His autem
principiis quæ a natura ducta sunt/ accessit po-
stea cōsensus hominum. Crescentibus enim ur-
bibus/ et grassante libidine/ cum qui tenuiores
erant premi a ditioribus timerent/ confugere
coeperūt ad aristidas/ et Catones aliquos/ quos
iustitiæ legumq; cultores esse scirent/ intelli-
gentq; natura/ et moribus excellentes esse: qui-
bus communi bonorum consensu urbis tutela
permiffa/ iustitiæ legumq; patrociniū est tra-
ditum. Nam ut Ciceronis utar uerbis genus
hoc imperii primū ad homines iustissimos/ &
sapientissimos deferebatur. Adeo enim res no-
stræ naturam sequuntur/ ut si quādo aut uitio/
aut necessitate aliqua recessum sit ab ea/ tamen
haud multo post ad illam fiat reditus: nam ut
puer Horatianum illud didici. Naturam expel-
les/ furca tamen usque recurrit. Etenim in ipsis
ciuitatibus quæ a pluribus reguntur unus fere
semper ē/ aut e plebe/ aut e nobilitate princeps/

ad quē omnia referantur: & cuius consilio agā-
tur pleraq;. Nā & Romani pulsī ob superbiam/
& libidinem regibus/ in asperis atq; turbulētis
rebus ad creandum dictatorem (id enim præsēn-
tissimum remedium uisum fuerat) cōfugiebāt.
Quid ipsæ ciuitates cū in pugnam exeunt/ nō-
ne unum sibi ducem constituunt/ penes quem
sit imperii totius summa? Quid q; pueri quoq;
decātare solent. Vnus est deus: & unus ē Rex.
Et quoniam natura ipsa ubiq; uim ostēdit suā/
muta animalia/ & beluarum greges/ ductores
quosdam habent/ quos sequātur: cū ne gruum
quidem sine duce uolatus sint longiores. Ex
his igitur iudicare licet/ tametsi regibus paren-
dum sit: nihilominus liberos esse nos: & quāq;
liberi sumus/ parere tamē oportere/ ut diu libe-
ri esse ualeamus. Nam ut Cicero ait: legū seruī
sumus/ ut liberi esse possimus. Etenim Rex cū
sit defensor libertatis/ propulsator iniuriarum/
atq; animaduersor: dux quoq; ciuiliū actionū/
legū lator/ & custos/ ac publice priuatimq; mo-
derator/ pater/ rector: quisnam liberum se/ aut
uera frui libertate uere possit dicere/ nisi hic ille
fuerit qui defensorem libertatis: qui propulsa-
torem iniuriarum/ atque animaduersorem: qui

Cicero

actionum ducem: qui legū custodem: qui mo-
deratorem/rectorem/patrem habere se intelli-
git: sibiq; / ciuibuscq; / atque urbanis rebus recte
utiliterq; cōsulentem/ eundemq; uirum bonū/
regem sapientem: Ad hęc quemadmodum ra-
tioni qui paret docēti quid uerum falsumq; sit/
eademq; secernenti: & quid sequi aut declinare
opus sit monstranti/rationalis iure/ac uere di-
citur: sic & ille recte meritoq; liber uocabit̃ qui
moderatori suo ita paruerit/ut in omni uita/ac
in ciuili maxime consuetudine minime labat̃:
imo ea meditet̃/atq; agat/que ut ab homine ad
cōmunē utilitatem nato & ratione utenti profe-
cta plurimum utiq; ad ipsam cōmunitatē tuen-
dam/resq; illius ampliandas conferant. Contra
uero sic uti qui ratione abiecta appetitioni semp
seruit/is quidē uere naturaliterq; seruus est: atq;
in pecudum potius numero habēdus/ q̃ homi-
num. Eodem modo qui spreto publico guber-
natore contemptisq; ac uiolatis legibus contra
ius fasq; grassatur/non modo nequā & seruilis
est habendus/uerum etiam humanæ societatis
hostis/ac nature ipsi rebellans: qui cum ad cōe-
tus celebrādos natus sit atque in ciuitate geni-
tus/altus/educatus/id tamē assiduus agit/ quo

i i

humano generi/sciens/uolensq; cōtinue incō-
moder: & quasi malus quidā afflatus pestilētiā
inducat. Qd si barbaros eos dicimus. & i seruo
rū numero habemus/qui sine legibus/sine mo-
ribus perinde ac bestiae uiuūt: cur nō qui secun-
dum morū/ legū/ rationis præscripta/actiones
moderantur suas: publice q; rei custodē uerent/
& colunt/optimis ipsi artibus/disciplinisq; in-
structi: Cur iquā nō hos liberos asseremus/ ut
naturalis/ueræq; libertatis bonum prorsus asse-
cutos: Nunquid nā filius/q; sub patria potesta-
te uiuat seruus est iudicādus: Quod si esset/ne
qua q; maiores nostri filios suos liberos apella-
sent. Pueri quoq; & adolescentes num minus li-
beri sunt/q; sub praeceptoris institutis/& gram-
matici erundiuntur ferula: Mihi quidē uidetur
hæc esse recta/& certa ad uerā solidamq; liberta-
tem uia. Miles q; ordines seruare: signa sequi/
ac pugnare in acie militaris illū disciplina iube-
at/liber ne propterea nō est: Immo hæc dū ser-
uat:& ducis iussa exequit/suam patrieq; tuetur
libertatem: proq; ea fortissime dimicat. Nam q;
libertas sit/ita quidem uiuere ut uelis:hæc non
modo libertas nō est/sed uel maxime aduersat
libertati: Qui enim uiuit ut uult/is quæcunque

appetierit/ uolet agerq: iura ipsa naturæ / & hu-
manæ societatis uiolans/ ac prosternens. Apud
recte uero sentientes illi & sunt/ & habentur li-
beri: qui perinde ut debent uiuūt: fungunturq;
uiri boni/ patriſſ familias frugi/ & iuſti ciuis offi-
ciis. Veraq; libertas eſt ſeruare leges/ tueri iura/
eaq; agere/ atq; afferre in mediū/ quæ ad tuendā
ſtabiliendamq; hominū coniunctionē q̄maxi-
me conferant: Illiſq; qui ferendis/ ac ſeruandis
legibus præpoſiti ſūt: quiq; publicæ ſalutis cu-
ram gerūt/ ita obtemperare: ut a communi bo-
no ne hilum quidem ut dici ſolet recedatur.
Poſſent his plura ſubiici: eſt enim campus hic
latiſſimus: ſed debemus his eſſe contenti/ cum
abunde probatum uideatur: licet liberi nati ſi-
mus/ tamen & regibus/ & magiſtratibus parē-
dum eſſe: ac tum maxime liberos eſſe nos/ cum
iis maxime pareamus. Quibus ſane rationibus
ita mihi ipſe ſatiſſacio/ ut arbitrer dulciſſimum
atque huberrimum libertatis ſuæ fructum eos
cœpiſſe maxime/ quibus diuino quodā mune-
re conceſſū fuit eiſmodi regi fuiſſe ſubiectis:
de quo merito dici poſſit/ qđ de ſaturno poeta
noſter canit. Aureaq; ut perhibēt illo ſub rege
fuere ſæcula: ſic placida populos ī pace regebat:

i ii

atq; ut in pace: sic i omni pietate & iustitia: sine
quibus uera/ & perfecta pax esse nō potest. De
libertate autem locuti sumus: non illa quidē/ in
quā se afferuisse dicunt/ qui manumissi sūt: nec
de illo seruitutis genere/ quod est de iure genti-
um itroductum/ sed de libertate illa quæ natu-
ralis est & homine ratione utenti digna: deq; ea
seruitute secundū quam naturaliter seruus quis
dicitur: quanq̃ qui natura serui sunt legū tamē
ac regum beneficiis assequūtur/ ut ciuilis & ipsi
libertatis bonis continue fruantur.

DE OBEDIENTIAE OFFICIIS ERGA REGEM.

Is explicatis reuertamur ad nostra illo
de obedientiaē genere differturi/ cuius
officia ad subiectos pertinent: multa
quoq; interim querētes de quibus maiores no-
stri scriptum aliquid non reliquere: aut si qua
ab illis fuere disputata/ rationibus certe/ & exē-
plis aliquantum locupletata sunt a nobis. Qui
obedientiaē in regem munus implere suum uo-
let: duo sibi ante omnia proponat/ unum/ ut iu-
dicet quæ in illum contulerit/ in patriam se cō-
ferre: quæ post deum primum sibi locum i no-
bis uēdicauit: alterū ut sibi persuadeat ad illius

præscriptum uiuendum esse: statuatq; regis im-
perium legem esse/ nam tyrānorū iussa plerūq;
iniuria sūma sunt. Hæc duo qui sibi proposue-
rit: facile tertium adiunget/ fidelis/ ut sit. Quæ
autem fidelitate continentur/ ea publicis insti-
tutis cauta sunt: quorū illa imprimis nota. Ad-
uersus regem/ sociosue/ amicosue ne coniurato:
neue illius iniussu clam palamue fædus ferito.
Arma ne tractato: neue tumultus excitato. Ho-
sti quisquis is est/ regis consilia ne indicato. Si
quis aduersus regem/ sociosue/ amicosue/ moli-
tur insidias id tacitum ne habeto: indicium fa-
cito. Hæc igitur/ aliaq; item multa/ quæ graui-
ora uisa sunt(sunt enim perduellionis crimina)
legibus cauentur: leuiora uero adeo non est re-
ferri necesse/ ut ea ne ab aniculis ignorentur.
Maximū autem & firmissimum fidelitatis fun-
damentum est amor: nam si uerum est illud/ ut
certe est: quem quisque odit perisse expetit/ erit
profecto & hoc uerissimū: Quem quisq; amat/
saluum esse optat. Quamobrem/ qui ita sit affe-
ctus animo ut Regem optet incolumem/ is ne-
cesse est quæ fidelis & obedientis hominis mu-
nera sunt/ impleat. De diligentia uero & atten-
tione: itemq; de præoccupando officio/ operaq;

i iii

minime præcipienda/quæ a me dicta sunt cū
de liberis agerem/licet ad hæc quoq; transferre:
e quibus sibi quisque capiat/quæ huic loco ne-
cessaria uisa fuerint/ ne idem dicendum sit sæ-
pius.

DE SVBIECTORVM OBEDIENTIA.

Vbiectorum duo sunt genera: eorum
unum/qui simpliciter dicuntur subiec-
ti: illorum alterum/qui regum libera-
litate/ac uirtutis gratia tum agros possident: tū
oppida/urbesq; sui iuris habēt: pro quibus an-
nua pendere tributa debeāt/ & ad militiā cogā-
tur. Quorum e numero sunt/ quos hodie tum
barones dicimus: tum comites/ aut duces. Ho-
rum omnium una est regula: fidem ut teneant/
ac pace belloq; imperata faciant. Quo tempore
& aduersa constanter ferenda sunt: & uita ipsa
sæpius obiectanda est periculis. Nam & tempo-
ra cōtingunt/ quibus fides a popularibus/ suæ/
liberorumq; uitæ sit anteponenda: nec ueterum
tantum: sed & nostra memoria florentissimæ
quoque urbes dum seruare illam uolunt: & in
officio permanere: aliæ direptæ sunt: aliæ incē-
sæ: quædam etiam funditus excisæ: queres no-
tior est/ q̄ ut exemplis indigeat. Multi tamē in

dubiis/atque asperis rebus ad hostem dum de-
clinant/necessitatem causantur: quæ sæpissime
uoluntas est. Hos quis dubitet defectionis cul-
pam debere luere? Sed excusanda necessitas est/
dum talis fuerit/cui alia obsisti ratione neque-
at. Quãuis & necessitas aut fame aut desperati-
one aliquando uicta ipsa fuerit/atque ex uicta
uicticem causam fecerit. Bello Neapolitano
quod Ioannes Andegauensis contra Ferdinã-
dum gessit/aliquot oppida quanq̃ longa obsi-
dione ac fame coacta/ non prius ab hoste con-
ditionem acceperunt/q̃ capiendæ illius ius po-
testasq; a Ferdinando facta esset/fidelitatis iure
hoc modo exoluto. Sed in omni perfidiæ/atq;
inobedientiæ genere plurimū barones peccāt/
dum aut cum Regis fortuna communicare suā
nolunt: aut ampliandorum finium gratia no-
uis studēt rebus/ sua parum sorte contenti. Ac
de hac fidei/atq; obedientiæ parte/ satis hic dic-
tum sit/plura apud iuriscōsultos qui suas de iis
tulere sententias.

DE PRAESIDVM ADMINISTRORVMQVE OBEDIENTIA.

Dministorum ac præsidum una fere
regula est/ ea ut agant atq; obseruent:

i iiii

quæ præscriptis continentur/ & formulis cauta
sunt. Inspecere autem hoc primum debent/ ut
cui muneri præfecti sunt/ eius teneant formulā/
quam sequentes peccare uix poterūt. Cū enim
formulis ipsis certa regula formaq; præscripta
sit/ illis qui paruerit hic uel obseruatissimus ne-
cesse est inueniatur obedientiæ/ ac fidei cultor:
difficillimumq; sit labi illum/ aut decipi in ali-
quo/ præterq; si sponte id uelit: aut omnino in-
ers/ atque ignauus fuerit.

AN SEMPER FORMVLIS PAREN-
DVM SIT.

Oc loco quæri solet/ parendū ne ubiq;
sit formulis: cum fieri possit: & nōnūq;
cadat/ ut damno futurum sit domino/
si ad præscriptum minister egerit. Item si ex re-
lictā mandati forma magna forte offerat utili-
tas: num committendū sit/ ut illam quasi e ma-
nibus elabi sinat. Quadere & a ueteribus sæpe/
multumq; dubitatum est. Fuerunt enī qui cen-
serent aduersus traditam semel mandati regulā
nihil prorsus agendum esse: etiam si fortuna/ aut
casus aliquis longe commodius agi posse pol-
liceretur: quippe cum si parū successisset (ut pœ-
na luenda non sit) subeunda tamen culpa esset:

69
quæ cui non pudenti homini/ beneq; institu-
to grauis & acerba est: Atq; ut bene feliciterq;
negocium gestum esset/ cauendum tamen exē-
plum: nec committendum/ ut corrūpendi mā-
dati documentum præberetur aliis: quod esset
in omni re administranda perniciosissimum.
Alii iudicauerunt fortunā sequendam esse/ am-
plectendamq; occasionem/ quam dii immorta-
les obtulissēt: nec timeri pœnam oportere/ ubi
rei bene gerendæ certa spes uideretur. Quod
quomodo sine periculo/ & infamia fieri possit/
uix uideo: cum fortunam quæ incerta est/ certo
imperio mutari necesse sit. Quocirca uoluerūt/
anteq; ipse aggrediare/ illinc damnū: hinc emo-
lumentum exactissime pensitari & quasi in tru-
tina suspendi: Initaq; ratione/ tū licere fasq; esse
aduersus præscriptum agere/ ubi ex eo relicto
incommodi parū/ utilitas uero adeo multa ma-
gnaq; futura apparuerit/ & spes q̄ possit firma
certaq; peragendi negotii: parum enim prudē-
tis esse ministri/ occasione non uti: dominique
sibi ipsi nimis tribuentis qui nulla nec tēporū/
nec fortunæ ratione habita/ nisi quod semel im-
perauerit & quomodo imperauerit/ nihil aliud
fieri omnino uelit. Sed & Mallius Torquatus/

Mallius Torquatus

Publius Crassus

is qui in filium quāq̃ uictorem securi animadu-
uertit/deterrere cum primis potest eos: qui du-
ri inexorabilisq̃ ingenii dominos habent. Et
Publius itē Crassus/quanq̃ minore in re: is enī
consul Asiam prouintiam tenens/cum Leucas
oppugnare uellet/ad architectū quendā Athe-
niensem/ut historiæ meminerunt /scripsit: im-
perans/ut ex iis malis qui illic essent/maio-
rem statim ad se mitteret: uelle enī arietem ex eo fa-
cere. Faber ut erat ingenio solerti/nō maiorem/
sed quem faciendo arietī aptiorē iudicabat/mi-
sit/existimans consiliū quoq̃ suū requiri. Quo
facto consul arbitratus & suam & populi Ro-
mani maiestātē despectū iri/si nō opera /qualis
imperata esset: sed cōsilio dictis suis satisfieret/
accercitum illū ad se/grauiissimeq̃ increpitū uir-
gis cēdi iussit. Huic Publii Crassi consulari iu-
dicio ciuiles quoq̃ leges multis in causis cōsen-
tiunt: ne quibus gerendi negotii/ peragendiq̃
mandati cura tradita ac pmissa est/ eorū impro-
bitati locus atq̃ exemplū detur: si statutā semel
rem mutare libere atq̃ impune licuerit. Verum
cum sint diuersa negotiorum genera: quādāq̃
magis requirant gerentis prudentiam/q̃ man-
dantis definitionē/præsertim ubi datæ formulæ

nihil particulatim præscribât: quas qui tulere/
impossibile est/ut quando/quoue modo futu-
ra queque res esset/aut prouiderent/aut defini-
rēt/ Tolerabile certe fuerit: si quod ex præscripti
obseruatione futurum est damnū/in gerendis
negociis minister prohibeat: cū in administrā-
dis domini rebus non debeat fides uacare pru-
dentia: ac difficile sit fidelem iueniri ministrū/
qui idem prudens non sit/atq; industrius. Ipsi
scimus in prætorio regum Neapolitanorum:
cuius multos iam annos præfecturam gerit Ni-
colaus Antonius Capuanus integerrimus uir:
& iuris romani cōsultissimus/ubi de regio cēsu
rationibusq; cognoscitur/laudari ac probari so-
lere ministros eos: qui quanq̃ aduersus mune-
rum suorū decreta/utiliter tamē rem gessissent:
Nam cū ferendarum formularū præcipua fue-
rit causa/ut recte/ut utiliter/ cū honestate tamē
gereretur ærarium: ac neglectæ utilitatis ratio
exigi soleat. Quis hoc pro loco tamē ac pro tē-
pore non probet: ubi utilitas magna ipsa præ-
luceat: eamq; spetiē præseferat: quæ minime ui-
deatur spem frustratura. In quo tamen singula
sunt circūspicienda/mediendaq; exactissime: &
utilitas ipsa quasi manu tractāda. Meminisseq;

oportet in omni ratione reddenda/non minus
prudentiæ/ q̄ fidei/obedientiæq; rationem ha-
bendam esse:sine qua manç illæ esse uideant̃.
Et illud inspiciendum est/ne quid omnino aga-
tur/quod sit cōtra principis ingenium/ illiusq;
offendat animum.Est enim minime prudentis
īmo & temerarii aduersāte domino audere aut
temptare aliquid/licet id futurū esset per se lau-
dabile.Nam nec semper/nec ubique/ nec apud
omnes satis est recte tantum/atq; utiliter rem
gessisse:& Principum negocia nō ex ministro-
rum sententia/sed suo ipsorum arbitratu gerē-
da sunt.Etenim miles/q̄uis fortiter manum cō-
seruit:tamen si cōtra ducis imperium cum ho-
ste pugnavit/nonnunquam capite pœnas luit.
Igitur & hoc diligentissime cauendum est/ &
probe uidendum/ne qua in re liberaliter ac ma-
gnifice agi a domino iussum fuerit/ ī ea modi-
cum se/aut sordidum:aut parum certe splendi-
dum pro illius imperio minister gerat . Legi-
mus Iulium Cæsarem animaduertisse in pani-
cerium/quod alium/q̄ sibi panem apposuisset
conuiuus . Alfonsus a nitore ac magnificentia
ministros laudare consuevit:at modicos ac sor-
didos stomachari.

QVIBVS MODIS PECCETVR.

Vm autem præceptum omne partim
īperet: partim uetet/ atq; deterreat: atq;
altero opera exigatur: cauere alterū/ &
continere iubeat: in illoq; peccetur imperatum
quod sit minime faciendo: in hoc contra impe-
rium nitendo: Prioris uitii non semper aperta
uoluntas/ sed tum negligētia/ tum ignauia cau-
sa esse solet. In posteriori late regnat/ nunc con-
tumacia/ nunc improbitas/ & quæ uim obedi-
tiæ labefactat ut quasi demoliatur/ & euertat il-
lam/ temeritas. Cōsueuit & in hoc quoq; p̄sepe
peccari: q̄ quidam dum uideri uolunt q̄ obedi-
entissimi/ ultra præcepti uim nitunt̄: & supraq;
iussu est/ agunt. Nonnulli præscriptū ipsum
argutius interpretantur. Sunt qui nec statuti
temporis: nec datæ regulæ ratione habita/ tantū
sint de re solliciti. Alii dum præcipere principis
imperii uolunt/ & illius uoluntatem suspican-
tur (quod tamen prudentis est aliquādo) in eo
labuntur/ q̄ parum ipsi pensitant: an domino
talī sit ars placitura. quid q̄ dū uideri solertes
student improbantur: ut qui uelint præuidere
magis q̄ oportet: & sapere: atq; ubi fortasse mi-
nime opus sit: apparetq; eos non tam ad usum

domini rerū/ q̄ ad sui op̄inione quæ agūt refer-
re. Interpretari uero præcipientis imperiū ple-
runq; est calumniosū/ ac tergiuersātis hominis.
Vera nanq; obedientia aperta est: nec anfractus
quærit/ sed sua & recta pergit uia. Cato portius
rephensus est q̄ nimis effracte defenderet æra-
rium: cuius iura tuenda sunt: remouenda tamē
auaritię suspitio. Petrus bisuldunus homo ma-
leficentissimus/ dum regii ærarii locupletandi
gratia/ diuina & humana p̄miscua habet/ libe-
ralissimi principis famæ non parum detraxit.
Itaq; Alfonso mortuo uitam traduxit cōtume-
liarum plenam: quippe quem ueluti tabidum/
pestilentemq; omnes fugitarint.

**QVAE SINT AB AERARII MINIS
TRIS VITANDA.**

Ademq; lex est ampliandi ærarii: quæ
& rei familiaris: utrūq; licet salua iusti-
tia & honestate: Cauenda tamen sunt
sordida. Quædam enim quæ priuatum homi-
nem/ & humili agentem in loco fortasse decue-
rint/ quis dubitet principibus ministrisq; prin-
cipum fore sordidissima/ dedecorantibus seq;
remq; publicam/ ac principis maiestatem: Ipsi
nouimus regulos quosdā/ quos pudeat nomi-

nare/ tā improbe auaros/ut ne ab aliis q̄ a mi-
nistris suis etiam quæ alendis corporibus ne-
cessaria sunt uenderentur/publico edicto caue-
rint:quod quidē tyrannorū est. Carolus mala-
testa princeps Ariminensis/dicitur Pincernam
suum usq; ad excandescentiā obiurgasse: quin
etiā uerberasse: q̄ poculū/ī quo musca desede-
rat pauimēto effudisset/potuisse enī muscā tum
gladiolo/tum frustillo panis uino eximi. Sed
quid de illo tibi persuadeas? qui ut a maioribus
accepi/ offēsus Virgilii gloria/statuā eius quæ
sūmo in honore habebatur a Mātuanis /deiici
a militibus quibusdam suis iusserit atq; in flu-
men abiici:haud multum ipse magno illi Ale-
xandro absimilis/qui thebana direptione par-
ci pindari poetę domui/posterisq; iussit:imo &
hoc Phalaride ipso deterior/ q̄ statuam quam
Mantuani sua in urbe tot ante sæculis memo-
riæ ciuis de patria benemerētis posuerant/mer-
gi in fluuium iussit/plebe/patribusq; inuitis:&
diuorum/atque hominum fidem imploranti-
bus. At Phalaris uel templum ædificādū Sche-
ficoro curauit/ suasitq; diuinos illi honores in
urbe patria habēdos:oblitus grauē eū/& capita-
lem olim sibi fuisse inimicū/tm̄ celebratissimi

Carolus mala-

de uirgilij gloria

Phalaris

Phalaris

de avaritia
regu mpy
poetae musis memoriaeque indulgit. Robertum
Regem Neapolitanorum a quo multa & pessi-
ma avaritiae exempla in nostram usque aetate de-
fluxere/ propter auiditatem ingenii/ & pecuniae
studium/ uehementius hodie quoque fiscale cog-
nominant. Horum principum ministri/ si illo-
rum secuti fuerint avaritiam & iniusta imperia:
quis dubitet paulatim fore/ ut latronibus sint
perniciosiores. Et recte profecto quidam regum
eos Harpyas uocauere.

**QVAE PRAECIPVE CAVENDA
SINT A CONSILIARIIS.**

T quoniam ira magna maiestatis labes
est/ nec tam in priuatis hominibus tur-
pis/ quam in principibus pernitiosa & dete-
stabilis/ quod ab ea facilis sit ad crudelitatem prolap-
sus/ uidendum est id aliquis ne committat/ quo
princeps irasci iure possit: quod tamen coeteri omnes
cauere semper debent: tum uel maxime qui con-
siliarii uocantur/ & e senatorio sunt ordine. Alii
enim si quid forte peccauerint/ & sepius quam hi cor-
rigere/ & facilius possunt. At consiliariorum culpe
quod quis mediocres fuerint/ tamen quia magnorum
solent esse malorum causae/ capitali plerumque sup-
plicio puniuntur. Quibus quidem/ ut mihi uidetur

duobus potissimum opus est: taciturnitate in
omnibus: & in dicendis sententiis rectitudine.
Nam quod est apud Terentium: Obsequium
amicos: ueritas odium parit/ id fortasse locū ha-
beat apud tyrānos: apud quos ueritas minime
tuta est. Regum autem propria ē ueritas/ a qua
cum recta proficiscantur/ & certa consilia: cōtra
uero ficta ac uana/ cum sint parum diuturna/ nī
hil habentia nec solidi/ nec certi: pro ea defendē-
da contendendum est/ dum talis sit contentio/
quę ueritatis maxime studium indicet. Et quo-
niā sēpissime de rebus dubiis consultat: odio/
amicitia/ ira/ ac misericordia/ ut ait apud Salu-
stiū Cæsar/ uacuos esse decet: quæ ubi aderint/
difficile est uerum cernere/ ac sequi. Quāobré
& hi/ & coeteri affectus/ qui contra rationem nī-
tuntur/ & impellunt animum/ longius ab iis re-
pellendi sunt & in cōsulendo/ & in iudicando:
quos quoniam nunc suadere/ nunc dissuadere
opus est: ac non modo sua confirmare: sed refu-
tare quæ ab aliis dicantur/ quo ueriores quæ di-
cunt/ appareant magisq; in aperto ponant: tem-
pora distinguant tam belli q̄ pacis: rerum natu-
ram contemplantur: causas quærent/ euentus
metientur: exēpla proponēt/ & quid e re quaq;
ki

consequi soleat / & obseruabūt / & meminerint.
Ferunt patrū nostrorū memoria fuisse e consi-
liariis Ferdinandi Regis Tarraconensium / aui
huius nostri Ferdinādi Bellingeriū Baltasinū /
uirū sane magno ingenio: singulari doctrina:
summa prudentia. Is quotiens de dubia re ali-
qua / aut maxime graui negotio consultandum
esset / post coenā iocabundus familiares suos cō-
uenire omnis iubebat: propositaq; aliqua ficta
quæstiuncula / haud tamen ab re: rogatisq; sin-
gulis sententiā dicere / perscrutabatur cuiusq; iu-
diciū: Quibus postea sententiis collatis inter
se / & diu multūq; pensitatis / facile inspiciebat /
quænam esset sententia uerior / magisq; accōmo-
data. Hoc modo instructus / & ficta ludicraque
ad uera & seria transferens / primas semper inter
ceteros cōsiliarios / & in regio senatu partes tu-
lit. Et quoniā in cōsiliarios incidimus / debent
eorū cōsilia uera esse / fidelia / amica / honesta / ac-
cōmodata / profecta q; non ab affectu / ac pertur-
batione aliqua: nam dubitādum non est / quin
præter rectū ac bonū consulat / qui irato / infen-
soq; animo ad consulendū accesserit. Consiliū
tamē misericors uenia dignū esse solet. Necessi-
tudo uero / & familiaritas in illis præsertī rebus

*Consiliarius
optimus*

que ad ciuitatis statum / ac publicū pertinet bo-
num / nunq̄ debet plus posse / q̄ ratio / q̄ iustitia /
q̄ patria: nam libido cum sit pessima consilio-
rum ministra / nihil suadere nisi perperā / & ini-
que potest.

DE UTILI ET HONESTO.

T quia nōnunq̄ de utili & honesto di-
sceptatio icidit / uincat semp honestas.

Poterit fortasse utilitatis tanta uis esse /
& tali in causa / ut sit aliquādo ab honesto decli-
nandū: parū tamen / & sine graui infamia. Nam
si est / quatenus amicitiae uenia dari possit / ac si
qua fortuna acciderit: minus iustae uoluntates
amicorū adiuuāde sunt / ut Cicero noster inq̄:
Cur non hæc eadē uenia: & maior etiā / tum pa-
triae / tum Regi qui patrie pater est dari possit:
Et cum de amici aut capite agitur / aut fama / si de-
clinandum est de uia / modo ne summa sequa-
tur turpitudine / non uideo quare cum manifestū
patriae excidium immineat: cuius iura longe
præferantur amicitiae / eadem lege de uia decli-
nandum non sit / & in publicam utilitatem cō-
sulendum. Quod si ut Theophrastus etiam
disputat / exigua famæ iactura facienda est / par-
uaque turpitudine subeunda / dum amici rebus
k ii

uehementer id conducat/cur non hæc eadē uel
turpitude uel infamia & maior fortasse q̄ pro
amici re subeunda sit/si dei causa agitur: si de re
ligione actum iam sit/nisi hoc pacto eidē sub-
uentum erit? Quæ enim est ista iniquitas/pro-
tutanda religione/quæ & uera/& perfecta hone-
stas est/ac pro seruanda christiana Republica/
nolle pati aliquid de honesti forma/cultuq̄ de
trahi? cum & pudicissimis matronis ludis qui-
busdam permissū sit saltare in publico? Et pro-
fecto eadē ipsa honestas/quod leuioris hic dā-
ni passa est sibi rependit ac compensat cū maio-
re alia grauioreq̄ in tutandis aris atq̄ focis ho-
nestate: cum etiā id ipsum fame quod quasi am-
putatum est repullulet/& in alios/ac procerio-
res ramos exeat. Qua enī e re uel maior/uel fir-
mior/uel homine dignior/q̄ ex defenso dei cul-
tu cōparari fama potest? Ergo cum publica uti-
litas plus nimio grauida est/ honestatis autē ac
famæ labes: aut minima aut certe perleuis futu-
ra/permisum forsitan fuerit/declinata paululū
honestate consulere in communem ciuium ac
patriæ usum. Nam ut idem Theophrastus in-
quit: magnum pondus æris parua lamina auri
sit preciosior. Qui cū Catilina coniurarūt capti

conuictiq; contra legem portiam ac leges alias
quæ de condemnatis ciuib; non uitam eripi/
sed in exilium mitti iubebant/ scelerati facino-
ris morte pœnas dedere: præsens enim futuraq;
utilitas/ qd id erat cessurum exēplo minoribus/
tanta tunc uisa est/ ut ad genus pœne nouū de-
cernendum coegerit. M. Iunius dictator/ affli-
cta Cānensi clade re romana/ ad ultimū prope
desperatæ Reipublice auxilium/ cum honesta/
ut inquit Liuius utilibus cēdunt/ qui capitalem
fraudem ausi: quiq; pecunię iudicati in uinculis
essent: qui eorum apud se milites/ ut ipse dixe-
rat/ facti sunt/ eos noxa pecuniæq; exoluit: eaq;
ad sex millia hominum fuere. Hic utilitas ho-
nestatem uicit: imo honestas utilitatem secuta
est. Huiusmodi exemplum hodie quoq; & Re-
ges & liberi populi in aduersis atque asperis se-
quuntur rebus. Nam ubi aut fugatos exercitus
premente hoste restituere: aut classem instruere
contra repentinis incursus uolunt: qui capita-
lia ausi sunt/ si arma cœperint/ si naues ascende-
rint/ publico edicto noxa eos exoluunt. Memi-
nisse tamen oportet sanctissimum uirum Pau-
lum statuere non esse facienda mala bonorum
gratia.

S. Iun. Iunius

DE TEMPORVM OBSERVATIONE

Vanq̃ aut̃ instructam paratamq; obedientiam esse oportet: quæ prima laus est eius/ incidunt tamē sæpe multa/ quę diu quidem multumq; pensitanda sint: & prius q̃ fiant/ imperantis uolūtas iterum/ tertioq; sciſcitanda/ cum propter illa quæ repente incidunt mutari sæpe soleat.

AN SIT MENTIENDVM REIPVBLICAE GRATIA.

Væri etiā solet num obedientiæ idest Reipublicæ/ regisq; gratia sit aliquādo mentiendū: cū in hoc uitio late regnēt fraudulētia & uanitas/ duo turpissima uitia. Licet autem colenda semper sit ueritas/ poterit tñ tanta interdū uis esse tum rerum tum temporis/ ut ea prorsus sit obticenda. Esto militaris lex/ quæ iubeat nubilem de hoste captam prostituere: nuptam uero marito reddi intactā: contingatq; aliquem capi a populatoribus cū sorore/ quæ ignoretur soror esse/ Interrogatus ille/ an quæ secum abacta est/ nupta sit: nimirum nuptam esse respondebit. Quis enim non duxerit prestare/ mendacio uti/ honestissime rei causa/ q̃ uidere sororē uirginem ingenuā/ inter scorta

quæstum agentem: cum sapiētis sit: e duobus
obiectis malis minus semper eligere. Licitum
ergo fuerit Reipublicæ regisq; qui patriæ pater
est gratia/ aliquando & mentiri: quanquam qui
pro loco ac tempore/ & cum cōsilio uerum ob-
tinet: præsertim ubi de regis ac regni/ patriæque
salute agitur: non uidetur is quidem mentiri:
aut si mendacio utitur/ non statim mendax ui-
detur: cum prudētis hoc sit/ & utilitatē necessi-
tatemq; cum uero falsoq; pensantis. At men-
dacitas ingenii est omnino uani/ nugacis/ futi-
lis. Quid si coactus neruo/ funeue torqueatur?
Violentum hoc est: quanquā ut est apud Tra-
gicū: cogi qui potest nescit mori. Et qui i hosti-
um castra urbemue explorator transiit: quod
militaris iubet disciplina/ patefaciet ne hic rem/
si ab eo quæsitum sit: ut indicio ipse suo pere-
at? Qui si se indicet ne mihi uerax is fuerit:
sed stultus: incautus: ac suus ipsius parricida:
& Imperatoris consiliorum ac fidei proditor.
Non omnis tamen necessitas tantum in bonis
uiris habere iuris debet/ ut aut apud quosque/
aut quocunque in periculo: aut quauis de cau-
sa mentiendum sit. Medici uel iureiurando
adacti ab iis de quorum salute solliciti sunt/

k iiii

bonam eis spem pollicetur : ac tametsi grauior
diuturniorq; ualitudo appareat: iam iam ualitu
ros promittunt. Cōtra quī leuior morbus fue
rit: tamē si uiderint operā suā ab ægroto negli
gi: nec admitti curationem/ periculosas accessi
ones & dolores grauiissimos emētiunt: Quod
quidem tantū abest a mendacio/ ut uirtus hæc
sit/ & laus medici: quem nō modo peritum esse
oportet/ uerum etiam prudentē. Ad hæc ueri
tas ipsa nō adeo nuda semp incedit: quod poe
tis placet/ ut nō aliquādo se se ipsa uestiat. Qd
& habraam & sacræ docent historię. Quinetiā
nūc simulare nūc dissimulare prudentis est: ut
in rebus dubiis atq; aduersis: & ubi fortuna ua
riat. Cuius rei multa & magna extāt exempla:
quæ tamen referenda sunt ad finem. Nam & le
ges hominem occidunt: nō ut occidant: sed ut
puniātur scelera: & boni sint in ciuitate securi.
Quid illi/ qui tum cōfessores tum predicator
dicuntur (quanq̃ ex omni genere hominū nul
li turpius est mentiri q̃ sacerdoti) ubi ratione
alia comprimere hominum improbitatem ne
queunt/ nonne multa/ & quidem admirabiliter
fingunt? Græcus olim adolescens/ ut Hierony
mus refert/ in cœnobi o cum esset: nulloq; quis

gravi labore defatigati quotidie corporis tem-
perare posset libidinem/ Huic iam cēdētī/ & uic-
to cōenobitarum pater ratione hac tulit auxili-
um . Virum quendam annis grauem ac mori-
bus ad se uocat: suum illi consiliū aperit: id autē
erat ut iurgiis atque conuitiis q̄ posset/ q̄q̄ ip̄e
iuberet/ insectaretur adolescentem: & post irro-
gatam iniuriam prior iniuriarum ageret. Quo
facto cum ad dicendum testimonium uocati e
conuentu quidam essent: & illos pater iussit cō-
tra innocentem reum dicere: ratus adolescentu-
lum hac animi solitudine dum plurimos di-
es in iudicium trahitur & causæ indignitate an-
gitur/ remedium morbo inuenturum: & quod
operosus corporis labor præstare nō potuerat/
acrem animi dolorem præstiturum . Quis cō-
mentum hoc patris nō probet: & accusatorem
testisq̄ eos non absoluat modo: uerum etiā mi-
rifice commendet: Ip̄i scimus/ qui multos iam
annos in militia agimus/ q̄sæpe magnæ sediti-
ones grauiaq̄ pericula arte hac & comprimantur
& auertantur in re militari & bellica. Morū
quoque magistri permulta aut ip̄i fingūt: aut
ab aliis audita referunt. Seruiant hoc idem parē-
tes/ cum & apologus & fabula concessa sit: quæ

& sequi mores / & pingere uitam / nata est / ut inquit Horatius.

DE ORATORVM OBSERVATIONE

T ut ad formulas mandatorū redeam:
dura imprimis est oratorū prouincia:
nam cū mādata peragenda sint princi-
pis: primum difficile est illa peragere: Deinde
potest tāta repente fieri rerum commutatio: ut
peragi quanq̃ possunt / minime tamen debeāt:
q̃ cum illis etiam consilium mutandum esse uī
deatur. Et tamen contra mandata niti / sit non
absq̃ capitis discrimine: dominumq̃ cōsulere /
res tempusq̃ minime patiatur. Alfonsus Ferdi-
nandi pater / nihil nisi ex præsripto / ac defini-
to agere legatos suos unq̃ uoluit. Filiū ego sæ-
pissime audiui laudantem oratores suos / q̃ pro
re / ac tēpore cōsilium cōpissent: nec passi essent
interim dum animum sciscitarentur suum / be-
ne gerendæ rei præterlabi occasionē. Dux Me-
diolanensium Philippus / ut de maioribus acce-
pi / oratores sepenumero absq̃ mandatis ullis a
se dimittebat: illud dumtaxat præmonens: ut
quid acturi essent: scire indies suas per litteras
expectarent. Quamobrem dura legatorum / ut
dixi / & discriminis plena prouincia est. Ferdi-

nandus mandatis traditis illud fere semp adii-
cit/ut casus habeatur/ac temporum ratio. Iudi-
cat enim/cum multa non diebus tātū singulis/
sed pene momentis præter opinionē succedāt:
nunq̄ satis edoceri atq; instrui oratorem posse/
ad extremas præsertim terras profecturū. Pater
eius ne minimum quidem passus esset oratorē
a mandato recedere:aut audere aliquid se incō-
sulto. Hic cum de pace ageretur foedereq; faciē-
do cum Francisco sfortia: qui per id tempus pi-
cenum tenebat/irrita habuit omnia quę Enne-
cus Geuara purpuratorum maximus cum illo
cōposuerat/propter pauca quę non erāt ex for-
mula. Ille cōmendauit Antonellum petrutium
amplissimum uirum/q; in conciliando Ioanne
antonio Tarentino/temporū fuisset cōditionē
secutus. Quamobrē in fungēdo oratorio mu-
nere/uix unq̄ peccauerit/qui principis ingeni-
um moresq; probe nouerit. Nā & ex præscrip-
to agens domini morigerabit uolūtati: & ubi
pro re ac tempore cōsiliū cœperit/ ab officio
non recedet/cum sciat domino placitum cō-
siliū/quod utilitas certa pepererit.

QVAE SERVANDA SINT A PRAE-
FECTIS PROVINCIARVM.

Orum qui moderādis populis/prouin-
tiisq; regendis præfecti sūt/una omniū
hæc est ratio:legibus ut pareāt:& pub-
lice priuatimq; iustitiæ seruiant: In qua reddē-
da tria præcipue seruanda sunt ab eis. Primū ut
inspiciāt/quæ regis supremiue magistratus uo-
luntas sit. Secundū quid aut regni/aut ciuitatis
priuata iura statuāt. Tertiū/quid iura cōmunia
& Imperatoris sanctiones decernāt. Decreta enī
regni legesq; municipales/quas tū constitutio-
nes/tum statuta nomināt/ciuiilibus legibus in
plerisq; præferuntur:placitū regis illis/ cum illa
ius scriptum sint: domini uolūtas lex loquēs.
Quamobrem ī causis grauioribus oportet uel
regem ipsum:uel supremum magistratū consu-
lere:nam qui aliter egerit:is cum sibi plus arro-
get/q̄ quod suæ partes ferant/obedientiæ fines
uolens egreditur. Hoc etiam seruandū uidet̃/
quotiens causæ dubiæ sunt/& leges ancipites.
Alfonsus Ferdinandi filius/ Calabrię cum præ-
esset cum imperio/paucis admodū in causis iu-
dicauit nisi patre prius per epistolam cōsulito.
Etenim aliquādo quæ priuatim/ac per se iusta
apparēt/ubi in cōmune consulit̃/iniqua uideri
solēt. Ad hæc nō omnia cōprehēsa sūt legibus:

& tempora nonnunq̃ legibus præualent. Quibus omnibus rex ipse multo melius/ ac sanctius prospiciet: qui & singula cautius metitur: & pluribus simul consulit.

**AN PARENDVM SIT DECRETO
QVOD INIVSTVM VIDEATVR.**

Otest tamen in dubitationem cadere: an si decretū Principis iniustum uideatur/parendum sit ei. Multaq; in utrāq; sententiam dici possunt: Nam & Regis uoluntas lex est: cuius præsides ministri sunt: & iustitia uiolanda non est: cuius tuendæ gratia creati sunt reges. Sed ubi princeps is fuerit quem esse deceat: uix hoc in dubium ueniet: Quippe qui nihil neq; prius exiget a prætoribus: neque exactius/ q̃ ut iustitiam colant. Tyrannorum sūt iniusta imperia. Et tamen quoniam Reges homines sunt: & uinci affectibus/ fallique ab aliis possunt non debet præfecti obedientia uacare prudentia: per quam & mutare principis animū poterit: & se liberare contumacia. Legimus Imperatorem Caiū/ quosdā iussisse interfici: quos postea desiderauerit. Audiuius Nicolaū quī- tum Pontificem maximum/ cū accusaret Angelus Ronconius Tribunus militū: q̃ euerso

fugienti atq; undiq; clauso/iter liberū per tibe-
rim permisisset/ in cubiculo quiescentē iussisse
uesperi lege in illum agi: mane uero ubi exper-
rectus fuisset /dixisse iis qui aderant uelle se an-
geli causam consultius cognoscere: cui cum re-
spōderetur fuisse iā in illū intēpesta nocte secu-
ri animaduersū/incredibili esse dolore p̄motū.
**IMPERATA QVAEDAM NON STA-
TIM ESSE FACIENDA.**

Dmonemur etiam ab eo quod nuper
accidit/non semper quæ imperata sūt/
statim esse facienda/ab iis præserti: qui
arcibus præfecti sunt: potissimumq; belli tēpo-
re: ne dum parere student domino/ arcem per
imprudentiā hosti prodant. Federicus comes
urbinas cautissimus dux/ & bellicis rebus abū-
de clarus/ uicto fugatoq; Sigismūdo malatesta
qui plurimis oppidis ī Emilia/piceno umbria-
que imperitabat: cū Verruculi arcē obsideret/
natura & manu munitissimā: nec expugnandæ
illius spes esset aliqua/ arte præfectū aggressus:
noctu clam per idoneū hominē Sigismūdī no-
mine/ adulterinas illi litteras reddi iubet: ī qui-
bus diem statuit/ qua missurus auxilia ad eum
esset. Interim bonū habere animū iubet. Itaq;

Incipit urbinas

ubi haheri litteris fidem a præfecto uidet/ milites ad diem dictā mittit. Quibus intra muros acceptis/ confestim arce potitus est. Hoc facto Sigismūdi res protriuit atq; afflixit adeo/ ut de illo actū fuerit. Quāobrem & quibusdā iussis statim parendum nō est: & belli/ ac pacis tēpora consideranda sunt. Potest enim rerū cōmutatione fieri/ ut nisi per inobedientiam manere subiectus in officio nequeat.

C de his quidē hactenus disputatū sit: & si pluribus fortasse q̄ res hæc exigebat. Licet autē qui iuri dicēdo præfectus est/ si pperā quid agit/ iniustus sit atq; improbus: tñ quia legibus aduersat/ & male obtemperat: quid p̄hibeat inobedientē illū/ & cōtumacē dicere: cū permissum sit eandē actionē diuerso a fine secundū diuersā rationē nominare.

RESPONDETUR QVIBVSDAM OBIECTIS.

Ciō ego dicturos aduersus hæc duriores quosdā philosophos: qui ubi supciliū obduxere/ cœperūtq; de moribus uerba facere/ nihil uideas eis tristius. Iā enī uirtutē ipsā asperā/ incultā/ horrētem/ nihil habētē lene/ nihil p̄ tēpore mutātē de sentētia: sed uno

eodemq; semper uultu/affectu animoq; esse uo-
lunt. Quid q; hominem obliti/nūc filices nos
esse uolūt/qui nihil omnino moueamur:nunc
deos/qui labamur/& peccemus nūquam. Ego
uero hominem me esse fateor/uiuentem in ci-
uitate coetuq; hominum:multisq; quotidie oc-
cupatum/ac metientem non actiones ipsas mo-
do:sed tempus/locum/personam/negocia:nec
contentum presentibus/nisi & futurorum rati-
onem habeam:qui uirtutem ipsam lenem/mā-
suetam facilēq; pro tempore existimem:ac pati-
entem aliquando nos paulum uia deflectere/&
per calles incedere:haberiq; non solum sui rati-
onem:sed rerum quoq; plurimarum/& dome-
sticarum & publicarum.Dicant igitur illi qui-
dem aduersus hæc ut uolunt/ dum ego uirtutē
ita sequear:ut non ab ea tanquam a tyrāno quo-
dam cogar traharq;:sed illam ueluti māsuētissi-
mum aliquem/& prudentissimū patrem famili-
as colam/& obseruem.

FINIT LIBER QVARTVS.

INCIPIT LIBER QVINTVS.

Arcissus theologus tam tenaci
uir memoria: ut tota interdum
ueterum tum theologorū tum
philosophorum uolumina me-
moriter quidem & eodem quo
scripta sunt ordine ac tenore reddat: Tali autē
ingenio ac tanto studio ut non sit aliquod ho-
nestæ doctrinæ genus/ quod cum magna etiam
laude assecutus non fuerit/ Nuper me cū e Nea-
poli in Aemiliam ad castrensis hos labores p-
ficiscētem dimitteret/ ubi complexus fuisset: &
de abeūtis desiderio collacrimatus aliquantū.
Ego te inquit/ non quod oratores ac poetæ tui
faciunt/ aut ualere aut gaudere: sed teipsum ut
noscas iubeo. Nam neque tibi a me ualitudo ē
optanda corporis: quam parce abstinenterque
uiuendo tute largiari tibi/ uix exigua medico-
rum ope indigens/ nec gaudium tantam habe-
re uim intelligo ad bene in uita agendum: ut sa-
pienti gaudendum/ q̄ dolendum esse magis iu-
dicem: Cum plurima quotidie ī hominum re-
bus incidant: quæ idem hic sapiens dolere po-
tius debeat ac miserari: q̄ ridendo ea/ uoluptatē
inde capere. Quāobrē teipsū ut noscas iubeo:

li

ad quod tua te sponte magis animatum esse uideo/ q̄ q̄ delphicū hoc reare: aut dæmonis al-
cuius: neque apollinis tam auctoritare/ q̄ ratio-
ne ipsa moueri te certe scio. Quamobrem cum
monitum hoc doctissimi uiri eiusdēq; amicis-
simi mecum ipse reputem/ plane uideo si nosce-
re me ipsum uelim/ primum quidem cernendū
esse quem me statuam: & cuius muneris colēdi/
efficiendiq; causa sim in lucem editus. Cū igit̃
diuinus atq; immortalis incolentibus hūc ter-
ræ globum hominibus datus sit animus/ quo
illa quæ supra sunt posita contemplentur atq;
ut ī hoc corporis domicilio collocata mens na-
turam/ atq; originem respiciat suam/ sentio me
rationale esse/ atque ex optima parte diuinū. ad
me etiā pertinere/ ut ab obsequio indulgētiaq;
corporis secedētem (quod q̄ fragile sit/ & cadu-
cum uidemus omnes) ducat animus: cælestiūq;
ad se rerum contemplatio rapiat: quā rem pri-
mam mei cognitionem esse duco. Et cum cor-
pus hoc nostrum sit ueluti templū in quo ani-
mus ipse sacerdotio fungatur/ sentio primū ac
maximū munus cuius sim gratia genitus illud
esse/ deum ut uenerer: hunc ut mihi propitium
faciam: huic ut gratus/ acceptusq; esse studeam.

12
nullum autē deo sacrificium esse potest accepti-
us/ q̄ mens sana: innocens animus: uita proba.
Sanitas uero mentis est diuinarum rerum con-
templatio atq; cognitio. Animi innocentiam/
quidnam aliud esse dicā/ q̄ uoluntatem rectam
ab æquo honestoq; minime recedentem. Nam
uita proba est/ ita quidem uiuere: ut uihil agas/
cuius sit postea poenitendum. quod tū asseque-
re/ cum turpes foedasq; actiones prohibēs (inde
enim nomē ipsū probitatis ductū ē) & patriæ/
& cognatis/ & ciuibus/ & cœteris omnibus be-
nefeceris. Benefaciendi autem tam latus est cā-
pus/ ut eius materia deesse possit nemini. Hoc
igitur humanissime Roberte agamus omnes:
in hoc laboremus: hoc sibi mortales certamen
proponant: in quo uel uincere operepretiū est:
uel uinci non indecorum. Quis igitur digne
laudare illos poterit/ qui non contenti tantum
benefecisse dum uiuerent/ monumēta quoque
nobis reliquerunt: quibus recte instituti atque
informati facilius id assequeremur: & contrari-
um melius caueremus. Nam quanquam nemo
nisi uolens malus est/ tamen ne honesti boniq;
deciperemur specie/ uiuendi leges conscribere:
& quid rectum aut prauum esset/ plane scriptis

suis expressere:& ne malitia grassari posset/ im-
probaue impune fierent/ magistratus etiā con-
stituere: qui seruandis legibus præpositi/ ciues
ad honesta inuitarent: prohiberent a turpibus.
Quamobrem quoniam superioribus libris de
illis obedientiæ officiis disputatū est: quæ pri-
mū in sua cuiusq; domo: deinde a subiectis fa-
cienda/ ac seruanda sunt/ placet sequenti libro
de priuatorum obedientia erga magistratus &
eos qui publicas res tractant/ dicere: ne aliquid
prætermittamus quod ad domesticas ciuilesq;
res pertinere uideatur.

DE MAGISTRATIBVS ET PRIVA TIS CIVIBVS.

Vemadmodum parendum esset regi-
bus a ciuibus/ ac populis:& qd seruand-
um ab iis sit/ superiore libro satis ex-
plicatum arbitror. Venio nunc ad illam obedi-
entiæ partem/ quæ reliqua est:& ad priuatos ci-
ues pertinet: ut hac absoluta/ & ad militarē obe-
dientiam oratione translata/ operi modum sta-
tuam incepto. Eorum qui i una ciuitate/ ac sub
eisdē uiuunt legibus duo sunt genera. Alii nāq;
priuati ciues/ alii magistratus uocāt̃. Sūt aut̃
Magistratus qui Reipublicæ gerunt munera:

Quæ diuerſa cū ſint/ diuerſos quoq; magiſtra-
tus eſſe neceſſe ē: atq; alioſ quidē minores: maio-
res alioſ. Sed ī omni Republica unus aliq; ma-
ximus ē/ atq; ampliſſimus magiſtratus/ cui cœ-
teri omnes pareant. Qualis Romæ conſulatus
fuit/ aut dictatura. Ipſorumq; magiſtratuū alii
ſunt perpetui/ Alii definiti ad diem ſtatutā. Mi-
nores igitur magiſtratus parere maioribus de-
bent pro cuiuſq; muneris dignitate/ atq; ampli-
tudinē. Priuati autem ciues illis omnibus/ qui
publicarum rerum moderationi præpoſiti ſūt.
Qui quoniam tum ciuitatis/ tum regis perſo-
nam gerunt/ uereri eos oportet & honore affice-
re. Nam ſi ut poetæ inquiunt ex honore/ ac re-
uerentia orta maietas eſt: quæ in iis eſſe cerni-
tur/ qui magiſtratus dicuntur/ hi uel mirifice ho-
norandi ſunt a ciuibus. Quippe cum totius ci-
uilibus obedientiæ fundamentū in colendis ma-
giſtratibus/ qui publici patres ſunt/ ſit colloca-
tum. Quod ſi uerum eſt/ q; patriæ q; parentum
potiora ſint iura/ cum illi ipſi magiſtratus & pa-
triæ/ & totius publicæ moderationis curam ge-
rāt/ quis dubitet uel ampliores illis q; patribus
honores habendos eſſe: cum etiam ſacroſancti
cenſeantur: & uitæ habeant neciſq; arbitrium.

l iiii

Nam & quintus Fabius cōsul patri ad se in castra uenienti/non modo non assurrexit: aut obuiam profectus est: sed ex equo descenderet/inclamauit: Intelligebat enim se consulē esse. Sed obseruantiaē/ uenerationisq; huius non una est species: cum & in sessu/ & in incessu/ & in sermone/ in ludis/ in iudiciis: non una sit uenerandi magistratus ratio: quæ cum pro moribus gentium nationumq; seruetur: & tum scripto constet/ tum consuetudine/ magna profecto bene cōstituti ciuis/ & eius qui politicus dicitur laus fuerit harum rerum studiosum esse: neq; enim ciuilis institutionis contemnenda pars hæc est: siquidē ignorare quo genere honoris/ & etas/ & disciplina/ & magistratus afficiendus sit/ inculti & agrestis est hominis magisq; ciuis. Et i florētissimis populis/ primum hoc puerorū studium esse scimus/ discere quomodo euadant q̄ reuerentissimi.

EX OBEDIENTIA ERGA MAGISTRATVS QVANTA BONA ENASCANTVR.

Et profecto lōge maxima hinc emanat utilitas: nam cum boni ciuis proprium

munus sit / legibus magistratibusq; obedire / uirum quoque bonum eundem hunc esse necesse est. Bonus autem uir esse nullus potest / nisi honestissimis optimisq; uirtutibus / quarum sunt magistræ leges / fuerit abunde præditus. Eos enim uiros bonos dicimus / qui iustitiam / pietatem / probitatem / ceterasq; bonas artes / ad quas legibus inuitamur / colant. Quamobrem hoc prædici studium / & hæc ciuilis legum obseruatiua / id uel cum primis præstabunt: ut quæ tum uiros tum ciues bonos uirtutes efficiunt: eas summa diligentia complectamur. Quo quid esse potest utilius in omni actione ciuili? Quantos autem fructus utilitas hæc afferat / facile intelligemus / si considerabimus in qua Republica nec legibus / nec Magistratibus honor habet / eam diu saluam esse non posse: quando salus tranquillitasque ciuitatis in seruandis legibus sita est omnis. Quarum quæ obseruantia esse potest / ubi & uitia in pretio sunt / & magistratus contemnuntur: quorum cōtemptus ciuiliū malorum omnium origo & fomes est. Nam ut res familiarem quāuis amplam / breui dilabi necesse est / si paterfamilias despectui sit familiaribus: ita ciuile quoq; societate dissolui eueritq;

l iiii

Rempubicam / si magistratus pessundent: qui
legū custodes / & ministri sunt: quiq; quod me-
dicorum est officium & prouidet ægritudines
antequā accedant / conanturq; arcere eas: & ubi
accesserūt remedia adhibet / quibus sanare illas
queant. Quam ualde etiam tum ad ciuile deco-
rem / tum ad publicæ maiestatis dignitatē con-
ferant honores qui habent magistratibus / po-
puli Romani instituta docent. Non modo enī
insignia ab aliis gētibus Romani accepere / quo
augustiores magistratus uiderentur / sed cū in-
telligerent etiam nomina parere auctoritatem
quandam per se solere / dignioribus illos nomi-
nibus appellarunt: prætores: consules: dictato-
res: imperatores / augustosq;.

OBEDIENDVM ESSE MAGISTRA TIBVS.

Ed cū diuersę sint / ut dixi / uenerationis
ac cultus speties / illa & honestissima / &
utilissima uidet̃ esse quæ parēdi ratio-
nem habet. cœteræ enī aliæ huius gratia insti-
tutę sunt. Etenim magistratus / legum custodes
sunt: leges ciuilis societatis humanæq; cōiunc-
tionis / ad quā celebrandā si naturali instinctu
mouent̃ homines / eadē quoq; natura magistra

legibus) & magistratibus parere docentur: ut
obediendi naturalis quædā sit necessitas. Adde
q̃ horum ipsorum magistratuum officium ac
munus est/ leges scribere: easdemq; antiquare.
Quippe cum multa sæpe immutāda sint in ci-
uitatibus/ tanta est uis temporū. Igitur si magi-
stratus uel auctores ipsi legum sunt/ iure sibi ci-
uitatis totius obedientiam uendicant: Iure bo-
ni ciuis prima laus est parere rectoribus: Cōtra
nihil eo ciue tetrius: nihil perniciosius/ qui su-
perbiam proteruitatemq; illis suam opponat:
Hinc seditionum semina labelsq; rerū publica-
rum: ex magistratuum enim cōtemptu legum
oritur despiciatio: quæ res ciuilem omnem trā-
quillitatem perturbat. labefactatq; publicam li-
bertatē. Qd si qui unq̃ gigātes fuerunt/ ii mihi
fuisse uidentur/ qui legibus rebellantes/ respub-
licas occupare conati sunt. Hi Cyclopes/ ac Le-
strigones: hæc monstra teterrima: & diræ illæ
pestes herebi/ quis numina mille/ mille nocen-
di artes. Magnisq; cumulandi sūt laudibus poe-
tæ/ qui hæc non tā finxere/ q̃ sunt detestati: Idē
quoq; ut declarent q̃to in honore/ & pretio ma-
gistratus esse debeāt Ionem in solio statuunt/
nunc ut iura reddat: nunc ut hominum rebus

prospiciat. Nam quod est tum prætoris/ tū cō-
sulis: aliorumq; magistratuum pro tribunali se-
dere/ quo uenerabiliores eos poetę faciant/ deo
id attribuunt. Apud Maronem exorta tēpesta-
te cū una eurusq; notusq; ruunt: in neptūno su-
premi magistratus: qui exortam cōprimere se-
ditionem uelit/ persona exprimitur. Nanq; ubi
magno misceri murmure pontum/ Emissamq;
hiemem sensit neptunnus: & imis stagna refu-
sa uadis/ grauius cōmotus/ & alto prospiciens
summa placidū caput extulit unda. Isq; ubi tur-
bari/ ac misceri uidet omnia/ statim auctores ip-
sos seditionis eurus ad se/ Zephyrumq; uocat/
dehinc talia fatur. Iam cœlum/ terramq; meo si-
ne numine uenti Miscere/ & tantas auderis tol-
lere moles: quos ego: sed motos præstat cōpo-
nere fluctus/ Post mihi non simili poena com-
missa luetis. Tanta ne uos generis tenuit fidu-
cia uestri: Maturate fugam. Quæ quidē/ aliaq;
ubi dixit: Tū dicto citius tumida æquora pla-
tat: collectasq; fugat nubes/ solemq; reducit. Et
quia pulsus turbulentis ciuibus sua trāquillitas
urbi restituitur/ Tum Cimothee simul/ & tri-
ton annixus acuto detrudūt naues scopulo: le-
uat ipse tridēti: & uastas aperit syrtis/ & tēperat

æquor: atq; rotis summas leuib; perlabit un-
das. Et uero poetæ non tã nostra ad deos trãsse
runt/ q̃ illos nobis exempla proponunt: & uel
confirmare res hominũ/ uel improbare ratione
hac uolunt. Qui quasi Rempublicam aliquam
instituunt/ hos bellis præficiunt/ maritimis re-
bus illos: aliisq; muneribus alios. Supremum
autem Iouem faciunt: cui & senatum decernũt:
& assessores dant deos. Et quia sine minoribus
quibusdam magistratibus publicę res cõmode
tractari nequeunt: iam Panes/ Siluani/ Fauni in
horum apud eos habentur numero. Videre li-
cet apud eosdẽ nasci Erichthoniũ nõ hominis/
sed serpentis pedibus: & Caliston in ursã uerti.
Estoq; ut alia fortasse sit fabularum harum sig-
nificatio/ Ortus certe Erichthonii/ calistusq; cõ-
uersio manifestã cũ primis habet/ ille flagitiosi
cõcubitus/ hæc impurissime libidinis uitupera-
tionẽ. Quid Acteon ille/ licet adhuc i ceruo uo-
cem exprimat humanã: clamatq; Acteon Ego
sum/ dominũ cognoscite uestrum: nõne ut fil-
uestris fera dilaniatur a canibus: uidelicet q̃ ei
preter uocẽ hominis iã nihil esset reliquũ: ne fa-
cies quidẽ/ nedũ ut digni homie mores/ cogita-
tionesq; recessissent ab eo. Sed missos faciamus

poetas: reuertamur ad magistratus/ quorū edi-
ctis decretisq; parendum est/ faciendaq; eorum
iussa & pacis/ & belli temporibus: seruādeq; le-
ges/ quas idem statuunt: & tenēdum cuiq; quid
publice priuatimq; præscribant. Sunt tamē ab
aliis ad alios magistratus prouocationes/ ubi mi-
nus iuste quippiam uel iudicatum fuerit uel im-
peratum. Nam ne ueteres similitudines studii que
partium: neue præsfecti ipsi/ ut sunt humana in-
genia/ dum perperam quid agunt nocere priua-
tis possint/ prouocationes permissæ sunt. Sed
in prouocando inspiciendum imprimis est/ ne
accusandi magistratus studio uexandi q; aduer-
sarii magisq; tutandi iuris gratia id fecisse uide-
are: Quæ res magna sæpe cōcitauit odia: & ro-
mæ ex prouocationibus seditiosius aliquando
laboratū. Atq; ut eorum/ qui gerendis publicis
muneribus præsunt diutius improbitas tolerā-
da nō sit a ciuibus/ ne publica libertas in discrimen
ueniat: nonnunq; tamen est ferenda diffi-
mulāter/ expectandūq; tempus magis idoneū.
Nam in mari deprehensi a tempestatibus pru-
dētissimi sæpe nauæ/ ubi obsistere illis neque-
unt/ uentis se se ferendos permittunt/ dum aut
portus aliquis/ aut tutior saltem statio excipiat

Et medici morbis quibusdā/ q̄ tempus pręsen-
tius remedium inueniūt nullum. Quippe qui-
bus dies medeatur: quæ & ipsa acerbissimorū
animi dolorum medela sola est. Coercenda tñ
impotentia: matureq; occurrendum tyrannidi:
quę ubi radices cœpit agere/ difficilius euellit:
Nam si expectes dum excidatur/uerēdū est ne
paulo post huberius germinare incipiat. Grac-
chus subselliorū fragminibus occisus est. Cati-
linæ conatus periculosius compressi. At Cæsa-
ri nulla obsistere uis potuit: & quanq̄ a paucis
occisus: innumerabilem reliquit seriem sibi suc-
cedentium. Sed occupāde tyrānidis diuersæ sūt
artes/uariæq; rationes. Paulus Genuensis archi-
episcopus/ nuper a sacerdotio ad tyrannidē per-
uasit. Et qui nūc Mediolanēsis Insubribusq;
imperitant a Ioanne Mediolanensi archiepisco-
po initium dominandi fecere. Is enim Medio-
lanensis pōtifex cum esset/ dominatum arripu-
it: cuius successores duces sunt a posterioribus
uocati. Sed hæc facta nō carent exemplo/ & su-
perstitio tam late uagata est: ut non cōtenta cœ-
lum promittere post mortem/ quod utinam ne-
uenderet in uita regnū in nobis possidet. Quo-
circa cum in re quaq; finis maxime inspiciēdus

sit ad quem referri cuncta debeāt: ciuilibq; hæc
obseruantia cū eo respectet/ut bene feliciterque
geratur Respublica/saluis legibus/libera ciui-
tate publicisq; muneribus/recte atq; e cōmuni
sententia gestis/iure in eos quicunq; cōferunt
& honores/& tituli: quippe quibus & statuas
decerni mos fuerit/& eisdem patres patriæ no-
minare. Plura hoc loco quærere atq; explicare
destitimus arbitrati ex iis quæ dicta sūt suscep-
tæ materiæ satis esse factū. Quocirca parte hac
absoluta reliquū est de militari ut explicemus:
quemadmodū supra pposuimus. Ac ne quid
omiserimus quod ad ciuilem pertineat dignita-
tem: uidetur de reuerentiā/cultuq; illo præcipi-
endum aliquid: qui præceptoribus debetur/&
senibus. Nam & senectus in pretio semp fuit:
& maiores nostri sapientissimi uiri/præcepto-
res/ac doctos homines magno semper i hono-
re habuerunt.

**OBEDIENDVM ESSE PRAECEPTO
RIBVS ET SENIBVS.**

Vspici autē/& coli debere præceptores/
& senes/cū uita cōmunis: tum natura
ipsa nos docet:quā sequētes/errare uix
possumus. Etenim si ab omnibus recte laudat

prudentia: & in quibus species eius maior cer-
nitur: illos admiramur/ & colimus/ qui maiore
aut laude/ aut admiratione digni erūt q̄ senes?
Quādoquidē si uerū est/ q̄ multa uidēdo/ mul-
ta agēdo / ad quod nati ipsi sumus/ prudētia cō-
paretur: ea necesse ē sit in senibus multo maxi-
ma: qui diu uiuēdo plurima & uiderūt & expti
fūt. Item si scire omnes uolumus/ & docti esse:
quod discendo cōsequimur: an nō eos uenera-
bimur/ quorū officium/ & munus est docere: &
ad quorū disciplinas id pertinet? Igit̄ cū pru-
dentia/ rerumque cognitio sit naturæ hominis
maxime cōsentanea: erit & maxime cōsentaneū
uereri eos: quorū exemplis aucti/ & doctrinis
imbuti/ prudentes/ doctique efficimur. Quod
nisi uel utilissimum esset/ nequaquā in florentissi-
mis & bene cōstitutis urbibus tanta & olim fu-
isset/ & nūc esset festinatio/ & cura tradendi pue-
ros magistris/ ubi fari primū sciūt: a quibus qd
aliud prius discunt/ q̄ quomodo salutare auos
debeant: & ut iis qui natu maiores sūt assurgere
cedereq; cōsuescāt. Vide q̄ omnes ad hoc ipsū
inuitet Cicero: cum ait/ ita se a patre deductum
ad sceuolam/ sumpta uirili toga: ut quoad pos-
set/ & liceret a senis latere nunquam discederet.

Idem item cum ait bene informatum animum
parere uelle nemini/nisi aut utilia monenti/aut
præcipiēti honesta/hortatur nos ut præcepto-
res/ut senes accuratissime audiamus: a quibus
& utilia quæ sint discamus: quod monstrare &
noscere prudētis est & honesti: uim naturamq;
percipiamus: quod docere eius est propriū/ qui
norit/quid in re quaq; sit uerum. Idem etiā nō
loquendi solum: uerū & beneuiuendi grauissi-
mus magister præcipit debere adolescentes ue-
reri maiores natu: ex iisq; deligere optimos &
probatissimos: quorum consilio atq; auctori-
te nitantur: Ineuntis enim ætatis inscitiam se-
num cōstituendā & regendam prudentia esse.
Atq; ubi laxare animos/& dare se iocunditati
uolent/quo facilius caueant intemperatiā/ ma-
iores natu debere interesse. Et uero Achillis pri-
ma laus est in præceptorem obseruantia: quis
& cui non eliceret risum citharædi cauda magi-
stri? Intelligunt poetæ quid maxime conueni-
at teneræ ætati. Sed facessant præceptores/ &
docti uiri tantisper dum de senum agitur reue-
rentia.

DE HABENDA IN SENES REVE-
RENTIA.

Arens urbis Romulus gerendæ domi
Reipublicæ senes statuit/unde senatus
dictus. Hi non ab auctoritate modo/
uerum & ab ætate patres uocati. Et cum i anno
disponēdo primum mensem Marti: Veneri se-
cundum dedicasset: a maioribus idest senibus
nominauit tertiū. Tanti enim ducebat senectu-
tem/ut proximū a diis locū nominandis men-
sibus ætati huic tribuerit. Quod si qua unq̃ in
Republica uirtuti locus fuit/haud scio nū quæ
sit hac in re/sicuti nec in magnitudine Imperii
cum romana comparanda: q̃ eam nō oratores
nouī stultī adolescētuli/ut ille inquit/ sed senes
maxime administrabant: qui q̃ consilio & pru-
dentia ualerent q̃ plurimum/ domi forisq̃ rem
bene gerebāt. Etenim si prauæ cupiditates affe-
ctusque turbulenti seiungendi sunt a nobis ut
possimus recte consulere/& quod uerum ac bo-
num sit discernere/uidetur proprium hoc mu-
nus senum esse: quorum animos longa dies/&
rerum multarum usus purgauit atq̃ excoluit:
& quorum multa est obseruatio/atq̃ memoria
rerum præteritarum. Quod si eorum que ma-
nu fiunt ars est/eaq̃ consumata esse soleat/in iis
præsertim qui diutius exercuerunt illa: cum &
mi

uiuendi disciplina quædā sit/in quibus ea ma-
ior inueniri potest/ q̄ in iis qui multa gesserunt
in uita: multa ipsi aut experti sunt: aut ab aliis
factitata meminerūt. Et qui faciēdis frenis: qui
ducendis metallis delectantur/ si artis eius peri-
tis dant operam illorūq; obseruāt manus: q̄to
est æquius maiores natu ut uitæ magistros co-
li: a quibus & doceare quid sequi ipse debeas:
& absterreare ab iis quæ parum usui futura sint
in uita: cum in rusticatione/ in mercatura/ in re
militari/ nedum in ciuili/ nisi per exercitatos ra-
rus possit esse profectus: ex quorum obseruati-
onibus profectæ artes/ & rerum gerendarū præ-
cepta sunt tradita. Quid q̄ eos qui populis im-
perāt/ nullo alio magis honesto nomine appel-
lamus/ q̄ seniorū. Potest tamen contingere siue
naturæ bonitate: deiq; beneficentia & munere:
siue ex institutione diligenti & optima/ ut etiā
in iuvene senilis appareat prudētia/ & grauitas.
Sed uide quanta sit in grauescentis ætatis admi-
ratio: q̄ senem eū ante diē dicimus: & in ætate
uiridi ad profectum uenisse/ laudēq; senectutis.
Quocirca cū omnibus sæculis/ & apud omnes
nationes honorata & fuerit/ & sit senectus: quæ
ipsa per se laudabilis/ atq; suspiciēda est/ cuius

etiam prudentia rudis ætas constituenda sit: iu-
uentaq; informanda/ merito colendi sūt senes/
ut quisque maxime rebus gestis clarus est: præ-
statq; iis uirtutibus quæ uiros bonos efficiūt:
quorum præceptis qui gaudeat adolescens/ ne
ille existet probatissimus/ cuius præcox sapiētia
multū sibi/ multū amicis: plurimum sit patriæ
utilitatis collatura/ & decoris. Scipio is qui pri-
mus nomen hoc meruit/ a cultu & studio senis
p̄ris qualis ipse euasit & uir & ciuis: quales eius
posterī. Papirius qui uir/ & quantus/ puer non
puerorū studia & inanis ludos: sed senū secta-
batur uestigia. Et Cyrus qui regnauit ī Perside/
& apud auum: & apud alios usu rerū p̄batissi-
mos homines/ ea didicit/ & meditatus est: quæ
postea/ & fecisse illum/ & gessisse: quæ nō histo-
riæ tradunt: pleni sunt & græcorum/ & latino-
rum libri huiusmodi exemplis. Sed abunde cū
sit senectus a Cicerone & defēsa/ & laudata: nec
laudes eius dicendas susceperimus: satis esse de-
bet/ si quāuis paucioribus uerbis causas maxi-
me graues necessariaq; attulimus/ quare ingra-
uescens ætas sit honoranda. Quamobrem re-
uertamur ad præceptores/ atq; ad eos qui docti
dicuntur: clariq; habentur in litteris.

m ii

DE REVERENTIA IN PRAECEPTO RES.

Is quæ unq̄ haberi satis magna potest
gratia: cum eorū opera & cura effectū
sit/ut humanum genus excoleret mo-
ribus/institutis/disciplinis. Nam nisi inuentæ
litteræ fuissent: nisi mandata monumentis tot
sæculorum acta: & cogitationes suas excellētes
uiri ad posteros transmisissent libris/quæ esset
hominum uita in tāta obscuritate & rerū igno-
rātia: nullo bonorum/malorumq; delectu ad-
hibendo: nullaq; cognitione ueri: minima re-
rum præteritarum memoria: eaq; anili/& fabu-
losa: pessimeq; cum ciuitatibus/& gētibus actū
esset/si usu & cōsuetudine/ q̄ scriptis legibus si-
bi constarent. cum uix pauca quædam/e tanta
rerum/negociorumq; multitudine & diuersita-
te/quæ inter mortales geruntur/ad consuetudi-
nem referantur. Senferunt rudes illi agrestium
sæculorum homines: iisq; proximi/ quanta sibi
ex doctorum hominum inuentis collata essent
beneficia: qui Mercurium/atq; Asclepium iter
deos retulerint/ ppter utilissima generi huma-
no excogitata ab iis remedia/ & traditam rerū
plurimarum cognitionem atq; scientiam. Iam

uero quæ de deorum cultu: quæ de natura pro-
dita sunt ab Orpheo/ & præcepta: quæ nõ gen-
tes accepta & probata habuerunt: cuius memo-
ria in tanta fuit posteritatis admiratione & lau-
de/ ut quod icultos/ & pene siluestris homines
informare & mansuefacere primus cœperit/ cre-
ditus sit & tigres leniisse/ & siluas uoce traxisse/
morum scilicet feritate/ dicendi arte temperata.
Quid Minoem: nõne cõsensus hominũ iudicẽ
animarum statuit propter leges ab eo descrip-
tas/ Ioue ut creditũ est/ dictante: Quid Euãdri
mater Nicostrata: quæq; futura prædiceret car-
menta dicta est/ an nõ dearũ est in numero ha-
bita: Litteras enim apud nostros inuenerat: &
Homero post mortẽ templa sunt posita. Sed re-
motiora sint ista. Athenæ quãuis rebus gestis
abunde clare atq; illustres fuerint/ Atheniensiu
tamen & græcorũ cœterorum nomẽ illustratũ
est inuentis & disciplinis doctissimorũ homi-
num. & belli quidem gloria Athenienses græ-
ciq; longe inferiores fuere multis & populis/ &
nationibus. At græcorum inuenta in ultimas
usq; terras penetrarunt: suntq; hodie in pretio:
& erunt q̃diu mentes hominum occupari in re-
rum cognitione ac doctrina uolent. Serius hæc
m iii

a Romanis recepta sunt studia. At quos puen-
tus habuerunt. Nam parum cōtenti græcis tā-
tum disciplinis/ Punicorum quoq; scriptorum
uolumina maiores nostri publica impēsa trās-
ferenda curarunt. Hodie quoq; non paucos li-
bros/e Chaldæis hebræisq; auctoribus cōuer-
sos habemus: effectumq; est/ ut eo creuerint bo-
narum artium apud nos studia/ ut & gētes cœ-
teræ/ & græci maxime latinorū ope indigeant.
Quotus enim græcus nūc est aliqua doctrina
præditus/ qui etiā græcas litteras in Italia non
didicerit: adeo omnis generis litterarū studia
apud nos uigent: græcorum uero apud græcos
īpsos/res disciplinæq; iacent omnes/amissa li-
bertate/deletis urbibus seuissimo turcarum do-
minatu. Sed linquamus romanos: qui auream
quoq; statuam rhetori posuerunt. Quæ nūc in
Italia urbes florent/earum uix ulla est/ quæ nō
doctos uiros/ & in quocunq; doctrinæ genere
claros magnis mercedibus alliciat atq; condu-
cat. Intelligunt enim qui ex his capiantur fruc-
tus. Florent in Gallia philosophiæ studia: quæ
in tantum aucta sunt/ ut Parisiis ad decē millia
hominum esse dicantur: qui humanarū diuina-
rumque rerum cognitioni uacent. Idem fauor:

eademq; studiorum celebritas est in Hispania
Hilerdæ: Cæsareæ augustæ: Salamanticæ: nec
liberi tantū populi: sed maximi quoq; reges &
suspexerūt olim/ & nūc suspiciūt doctos uiros.
Filium inquit philippus ad Aristotelē scribēs/
mihi genitum scito: quo equidem diis habeo
gratiā/nō tā quia natus est/ q̄ q̄ eū nasci cōtigat
temporibus uitę tuę: Spero enī fore ut eductus
eruditusq; a te dignus existat & nobis/ & rerū
istarum successione. Quid hic philippi filius
Alexander/nōne quasi stipatus semper incessit
doctissimis uiris? Quid rex Alexādrinus Pro-
lemæus/quibus stipendiis/quaq; mercede euo-
cauit ad se undiq; quos nosset magnę celebra-
tis ac famæ? Quid Cæsar in quo tanta etiam
fuisse traditur astronomiæ cognitio: ut annus
ab eo correctus fuerit: qui nunc Iulianus dicit̃.
Augustus: ut de illius studio atq; eruditione ta-
ceatur/unū illud declarare satis dictum potest:
q̄ti litteratos fecerit/ quo iudicauit principum
gloriam poetarū uersibus/ & ore inniti. Magna
& in Hadriano fuit eruditio litterarum: magna
etiam astrologiæ: philosophiæ nō minor in an-
tonino. Galienus quoq; q̄tū p̄fecerit ī bonarū
artiū studiis/indicat epithalamiū ab illo editū

m iiii

in nepotum nuptiis. Ite simul pueri/pariter su-
date medullis omnibus inter uos: nō murmu-
ra uestra columbæ: bracchia non hederæ/ non
uincant oscula conchæ. Quid q̄ uix aliquis e
Romanis p̄cipibus fuit/ q̄ diu romana res ste-
tit: qui non aut ipse fuerit eruditus: aut studio-
sus eruditorum hominum? Gothorū quoque
ac Langobardorum reges excoluere se humani-
tatis studiis: & q̄uis Italicæ res diu p̄strate atq̄
attritæ iacuiſſent: Siculus tamē Federicus ne in-
tantis quidē bellis/ quæ aut ipse intulit/ aut pro-
pulsauit/ studiorum horum curam remisit: Ple-
rosq̄ enī Aristotelis & Ptolomæi libros in lati-
num cōverti iussit: Quēdā etiā ex Arabico uo-
lumina: utinam elegantius: sed tamen præstitit
q̄tum tempora passā sunt illa. Quid dicam de
Rege Neapolitanorū Alfonso: cuius regia nūq̄
nō referta fuit uiris ingenio/ & doctrina præstā-
tibus: quos pene quotidie aut lectitantes audie-
bat/ aut differentes. Nam quantum sua ætas de-
buerit Nicolao quinto pontifici maximo: qui
nunc uiuūt sciūt omnes/ & intelligent posterī:
nec nostra hæc minus debitura est Ferdinādo:
qui Neapolitanos ludos aliquot etiam sæculis
clausos nuper aperuit: nec passus est rhetoricā/

philosophiam/theologiā/musas/diutius tanta
in latebra delitescere/atque sordescere. Sed nos
longiores fortasse sumus/ q̄ res postulat/ tecum
Roberte præsertim: & in re non dubia testibus
utimur non necessariis: cum & apud Barbaros
doctrina sit in pretio: & docti uiri habeant il-
lustres. Quocirca si aut felix ē/ ut Virgilius ex-
istimat/ qui rerū cognoscere causas potuit: aut
certe si absq; illarū cognitione felicitas esse nul-
lo modo potest/ quod fateri necesse est: ipsaq;
cognitio & scientia/ cum ex doctrinis tantū ha-
beatur/ & ex tradita a præceptoribus institutio-
ne & uia: Ad hæc si iustitia colenda est/ qua re-
mota societas nulla/ nullaque amicitia/ aut con-
iunctio esse inter mortales potest: cumq; nullū
maius iniustitiæ genus sit/ q̄ in illos ingratum
esse/ cuius muneris ac beneficii sit/ ignorātes ne-
simus: cum ignorans omnis/ & nequam & ma-
lus sit/ Iure obseruandi sunt illi plurimum/ qui
ad felicitatem nos instituunt: ad eamq; recta/ &
certa ducunt uia: Iure quorum præceptis atque
informatōnibus exculti ornatique ipsi sumus/
in eis colendis honorandisq; peccare/ et turpe/
et malum putemus: nec in iis tātum qui uiuūt:
uerum et in eorum qui multis ante annis de-

cessere/ celebranda memoria & nomine: cum &
Mantuani in signis/ in ædificiis/ in monumen-
tis publicis Virgilii caput insigne gentis præfe-
rant: & Sulmonenses Ovidianum illud hemi-
stichium: Sulmo mihi patria est. Quotus autē
ex his Ducibus/ qui nunc arma tractant/ tantā
aliter multitudinem/ ut non intelligat longe ma-
iorem esse familiam quam pascit Aristoteles/
Hippocrates/ Vlpianus. Ptolemæus Zoilo il-
li obiecit in conuiciis/ Homerum tot ante an-
nos uita functū quo perpetuo multa millia ho-
minum pascere. Panhormitam Antonium di-
cere memini/ nunquam se de re familiari nimis
fuisse sollicitum: uti enim patribus familias dili-
gentissimis Liuius/ Salustius/ Cicerone/ Plauto/
Virgilio. Et nos si diis placet erga illorum me-
moriā ingrati/ atque impii erimus. Nullus e
Græcorum quondam principibus quos mul-
tos & præstantis ea natio protulit: nulli e nos-
tris: quorum & Italia/ & Roma feracissima sem-
per fuit/ non instituti fuere/ sub optimis & cla-
rissimis præceptoribus. Thebanus epaminun-
das/ præceptorem habuit Pythagoreum Lysi-
am: Aristotelem Alexander: Scipio africanus
nunquam satis laudatus uel dux uel ciuis/ En.

94
nium poetam humari secum uoluit. Quos in
illum contulisse honores uiuum arbitreris: quē
moriens ita fuerit ueneratus? Utinam in colen-
do Seneca perseverasset Nero/ facile inter Ro-
manos Imperatores fuisset illustris. In Traia-
no iam principe/ & urbis atque orbis res mode-
rante quantum ualuerit Plutarchi auctoritas/
docet ad eum ab illo scripta epistola. Sed prae-
tereamus innumerabiles tum graecos/ tum ro-
manos: neque enim historias nunc excutimus.
Alfonfus nunquam passus est Antonium ne
in periculosissimis quidem expeditionibus ab
se discedere: aut abesse diutius. Et nos apud pri-
cipes uiros magnam saepe habuimus audienti-
am/ ut nonnunquam spectante instructo exer-
citu auditi fuerimus. Licet in hoc gloriari: quod
cum aliquando in hostis manum incidissemus/
honorati & donati ab illo dimissi sumus. Di-
gitur maiorum umbris/ tenuem/ & sine pon-
dere terram: Spirantisque crocos/ & in urna
perpetuum uer: Qui praeceptorem sancti uo-
luere parentis esse loco: nec praeceptorem mo-
do: uerum etiam litteratissimos/ & doctissimos
quosque.

DE OBEDIENTIA MILITARI.

M Ac parte absoluta/ quæ plurimum ad
ciuilem institutionē pertinere uisa est:
quod reliquum est de militari explicemus. Nam quanq̃ ad ciuiles hoc res nō ita primo aspectu pertinet: quæ tamen Respublica sine defensoribus stare diu potest: aut quod q̃ uis opulētum regnum stabile ac firmum esse: oportetq; non institutis modo/et legibus moderantem populos: sed militibus quoque niti: quorum maxima illa laus est/ si fuerint q̃maxime obediētes. Qua de re dicturi a natura maxime sumemus exordium. Eam igitur intuitibus facile apparebit tributum ab illa nobis esse: p̃futura ut quæramus: declinemus nocitura. quæ ubi aliter uitari nequeant/ uiribus contendamus in eum qui inferre studeat reiicientes iniuriam. Hanc eandem naturam contemplantes/ intelligemus insitum nobis esse uigorem quendam generosum et nobilem: quo impellente ad magnas res et claras adnitamur: labores maximos/ periculaque grauissima ut illas assequamur sponte suscipientes. Quos naturæ impulsus ubi ratio moderatur/ tum existit inter ciues æquabilitas et conuenientia illa:

per quam ciuilis societas stabilis manet: & ho-
mines alter alteri cōciliantur: efficiturq; ut nec
diues/ nec clarus fieri quisq; aliena cum iniuria
studeat: singuliq; publicis utantur ut cōmuni-
bus/ priuatis: ut suis. Contra uero ubi ratione
abiecta/ aut habendi cupiditas/ aut regnandi li-
bido acrior incessit: & propius admouit stimu-
los/ tū quærunt homines quibus maxime mo-
dis quod auent/ per uim iniuriamq; sibi uendi-
cent: Hinc seditiones/ ac tumultus. Ex quibus
ubi sedati parum sunt/ cædes inter ciues oriun-
tur/ & bella etiam ad finitimos pertinentia: dū
aut factionum alteri student: aut aliis languen-
tibus ac uexatis/ suos ipsi placare fines uolunt.
Quædam etiam nationes dum aut soli sterili-
tas/ aut coeli inclementia mutare regionē cogit:
aut popularium multitudo nimia in alias exire
terras iubet: ut incolas finibus suis pellerent/ ar-
ma intulere. Sed qui mortales primi finitimos
bello petierint affirmare non ausim. Ferunt tñ
regem Assyriorum Ninum ampliando regno
intentum/ in proximas terras primū impressio-
nē fecisse: armisq; subegisse nationes plurimas.
In mouendis autem & indicēdis bellis/ iustitiā
maxime secuti uidentur/ e græcis Lacedemonii

& Athenienses: è nostris/Romani: dū arma ab
aliis illata/aut repellunt: aut ipsi bella inferunt
suis sociorumue propulsandis iniuriis cōmoti.
Bacchus uero & Alexāder omnino iniusti: nec
iis iustiores Galli/Germaniue. Sed illos glorie
fortasse studiū perpulit: Hos satis constat aua-
ritiam secutos fuisse. Turcas quoque ignobilē
gentem/et latrociniis assuetam/ sola principio
præde cupido ad bellū traxit: nunc et imperiū/
magna Asiæ Europæq; parte armis edomita.
Vtq; ad Romanos redeam: quid eos aliud tot
exercituum uictores: tot nationum dominos
fecit/ q̄ exercitatus/ et dicto parēs miles? Cuius
pugnacitas/ si caruerit obediētia: temeritas que-
dam erit: quæ si in omni uitæ genere periculo-
sa est/ in bello uero multo maxime: in quo ge-
rendo cauendum nil magis est/ q̄ ut ne quid te-
mere agatur: præsertim ubi castris collata sunt
castra: cum sæpenumero contigerit paucorum
militum contumacia/ maximas copias fuisse de-
letas. Nam cum sit militis officium/ sistere/ pro-
cedere/ adoriri/ ferire/ regredi: aliaque pro ducis
imperio agere: perniciofa fuerit militis pugna-
citas/ si ubi pes referendus est/ et tuba canit re-
ceptui/ acrior tūc in hostē feratur: aut ubi iussus

96
in confertissimam aciem inferre se se/ pedē sta-
tim retulerit. Quamobrem cum obedientia
fortitudinem regat in prelio: detq; animos for-
midini: iure Carmeniola Franciscus: qui patrū
nostrorum memoria militarem disciplinā res-
tituit/ militem ab obedientia maxime proba-
bat. Qua de re dicturi statim sumus. Terrestres
copie cum partim equitibus/ partim peditibus
constent: iis dux si defuerit/ non tam exercitus
dicendus erit /quā armata quēdam multitudo:
quam necesse sit/ uagantem/ palabūdamq; fer-
ri/ paruo tempore hostis prædam futuram. Im-
peratore igitur opus est: qui nouerit quo loco
ponenda sint castra: quando etiam mouenda:
qui disponat ordines/ et hostium exploret cō-
silia: qui manus contineat: sciatque quando/et
quo loco/ et quo pugnae genere decertandum
sit: ac quibus artibus frustrandus hostis/ dedu-
cendusq; in insidias. Et quoniam unus ipse fa-
tis esse non potest eas ad res omnis: quæ admi-
nistrandæ et prospiciendæ sunt: Alii quoq; cō-
stituunt sub imperatore duces: qui et Impera-
toris iussa exequantur: et pro suo quisq; mune-
re imperet/ quæ agenda sint aliis: utq; ille totius
exercitus curam gerit habetq; imperii summā:

sic minores hi duces ordinis quisq; sui/ac dele-
gati ab eo muneris/atque ut imperatori omnis
paret exercitus:ita suæ & his obediunt turmae.
Et quoniam bella ipsa aut inferuntur/aut ppul-
santur:& qui inferunt aut iustam sequuntur in-
ferendi causam:aut dominandi libidinem:atq;
utriq; & qui inferunt/ & qui propulsant/certant
pro uictoria:& ut sine iniuria uiuatur pace par-
ta(quanq; quibusdam in bellis uincere est non
succubuisse) Victoria uero/& pax comparari
absq; cæde uix solet/oportet militem q̄diu ob-
ligatus est/nō deferere imperatorem: nec recu-
sare eius imperium/etiam si periculum mortis
immineat:ad uictoriam enim & ad pacem/qui
belli finis esse debet/conductus est:p qua quo-
niam dimicandū est/q̄diu iureiurando obstri-
ctus fuerit:& ubi res postulauerit/nō debet pe-
ricula effugere/ sine quibus ad belli finē perue-
niri non potest. Nam si licitum sit illa fugere/
nunq̄ in aciem prodierit:nunq̄ concurret:mul-
tominus in urbis fossas descēdet/aut muris sca-
las admouerit.Horum enim nihil caret pericu-
lo:nā ubiq; est & plurima mortis imago. Quā-
obrem parendum est Imperatori a milite: etiā
si in ipsas tormentorum fauces iri sit iussum:

quando & dux ipse ad certa sæpe pericula pri-
mus feratur: primusq; ubi necessitas uocauerit/
hostem feriat/ & uallum ascēdat. Quocirca Im-
peratoris & ducis iussa/ præscripta/ edictaq; om-
nia quæ militarem ad rem pertinent/ seruanda
& obeunda sunt a milite: quorum quidē perpe-
tua illa sunt: signa sequi: seruare ordines: ad tu-
bæ signum instruere se se: & stare intentum/ pa-
ratumq; / tametsi q; hostis proximus nō sit/ nō
semper dux exigit ut res ad præscriptum/ exa-
cte q; gerantur: tamē cautissimus quisq; dux / &
militaris disciplinæ obseruatissimus/ prouide-
re semper debet ordines ne confundantur/ etiā
si longissime hostis absit: ne casus aliquādo im-
paratum inueniat. Edictorū cum duo sint ge-
nera: alterum quo exigitur opera: ut cum iube-
tur ad tubæ signum equum ascēdi: alterum/ ut
cum edicitur ne quis e castris exeat: utriusq; ge-
neris obseruantissimum esse cōuenit. Et in illo
quidem sæpius peccatur metu: in hoc licentia:
quæ uicia ad rem bene gerendam uehementissi-
me sunt cōtraria. Quanta uero seueritate a Ro-
manis maxime Imperatoribus animaduerti so-
litum in eos sit/ qui imperii contēptores essent/
tum alia permulta/ tū hoc docere nos imprimis
ni

potest: q̄ Aulus Manlius Torquatus filiū q̄q̄
uictorem: tamen quia contra imperium suū in
hostem pugnasset securi percuti iussit. Quātū
etiam obediētīe studium in legatis ipsis fuerit/
& q̄ diligens eorum/ quē imperata essent obser-
uantia/ hoc monemur exemplo. Publius Sylla
quem in obsidione dyrrhachiana discedēs Cē-
sar castris p̄fecerat/ dū cohorti laboranti auxi-
lio uenit/ & Pompeianos facile repellit/ suos fu-
gentem hostem insequentis reuocauit/ cohortē
liberata cōtentus. Et quanq̄ pleriq̄ existima-
rēt/ si fortunā fuisset secutus/ potuisse eo die fi-
niri bellum/ a Cæsare tamen consilium eius re-
prehensum nō est: q̄ aliē essent legati atq̄ impe-
ratoris partes: cum hic libere ad summam con-
sulere rerum debeat: ille agere ad p̄scriptum
omnia. Quod si prelio decertasset cum Pom-
peio/ imperatorias sibi partes sumpsisse uideri
poterat: cum legatus fuisset in castris relictus.
Præscripta igitur Imperatorum plane seruāda
sunt: nec cōmittendum/ ut cuius fortitudo non
desideratur/ desideretur obedientia. Ferdinan-
dus cum ad Sarnū fluuium castra haberet: Ho-
stis uero partim intra oppidum/ partim ī sub-
urbio copias suas collocasset/ parumq̄ abesset a

circumfesso/consiliū cœpit adoriundi eos/qui
pro statione erāt. Itaq; iussu peditatu latera mō
tis de tertia uigilia occupare:& signo dato inde
decurrere/ipse albescente coelo effractis portis/
quæ ad caput amnis obstructæ erāt/aliquot tur
mas immisit:& quid agi uellet/imperauit. Equi
tes peditesq; hostem imparatū nacti/ad prædā
cōuertunt:qua capti dū nihil ad præscriptum
agunt/hosti perterriti ac desperatis rebus iā de
fuga cogitanti/ tēpus dant ad arma capiēda/aci
esq; instruendas. Qua e re tāta rerū cōmutatio
facta ē:ut nihil regis præsentia/nihil peritia rei
militaris profuerit/quo minus urgēte hoste in
fugam uerterent omnes/magno accepto detri
mento. At eius prelii/qđ biēnio post in apulia
factū ē/cū Ferdinādus uerso in fugā hoste in lo
cū iniquū successisset/nō magis uirtute militū
q̄ obediētia uictor fuit. Hoc prelio confecto/&
Troia capta/ cū ego tribunū quēdā strenuū ui
rum:& rei militaris peritū grauius increparē/q̄
peditatu superiores/equitatu prope pares loco
nobis iniquo/p ignauā uicti essent. Sane iquit
obediētia militū/q̄ fortitudine uicti sumus:to
to enī prelio neminē unū e militibus ducibusq;
uestris/ nisi ad p̄scriptū agētē animaduertimus

n ii

quæ res omniū animos consternauit. Incassū
igitur artes atq; cōsilia cesserint frustra q; ad ui-
ctoriam necessaria comparata erunt/siue mari/
siue terra geratur res/ si militis opera parū pro
imperio Dux utetur: cum fortitudo militaris
absq; obedientia/temeritas quædam sit/ & exer-
citatio ipsa plerunq; periculosa. At cōtra reipsa
compertum est/magnas sæpe res/ quanq̃ parū
exercitato milite:tñ quia dicto parēs esset/felici-
ter fuisse gestas: cuius rei & Gracchus/ & Mar-
cellus manifestissima præbuere exēpla. Quid
q; in quo exercitu contumacia nō est/in eo uix
oriri seditio solet. Præterea quæ i itineribus fa-
ciendis: quæ in conserendis manibus erit ordi-
num obseruatio si desit obediētia: qua sine ne-
cesse est misceri/ ac turbari omnia. Aut quæ in
castris esse securitas potest/ si excubare pro sta-
tione aut pro signis iussi/ dicto parentes nō fue-
rint: Et cum exercitus incolumitas ac uictoria
prope ipsa posita sit in explorandis hostiū iti-
neribus atque consiliis/ male cum exercitu actū
fuerit/ ubi qui ad explorandum missus est/ im-
perium contumaciter neglexerit. Quæ res mag-
nos sæpe duces in maximas cōiecit calamitates.
Sunt tamen qui condemnandā aliquādo obe-

99
dientiam ducant/rati despicienda esse pro tem-
pore imperia: q̄ magno interdum usui futurū
sit/si contra præscriptum agatur. Cū Alfonso
Ferdinandi pater oppugnare Neapolim para-
ret/Renatus dispositis per muros/ac turres / ui-
ris/edicit: ne quis locum in quemuis euentum
deserat: cœpto prelio dū acriter pro muris pug-
natur/milites p̄ aquæductū ingressi/nullis(dū
relinquere locum nemo audet) occurrentibus/
turrim occupant: qua occupata statim factus ē
intra urbem ascensus. Mihi quidem non pro-
pugnatorum obedientia/ sed ducis potius im-
prudencia uidetur accusanda. Nam militi cum
sint imperatoris occulta cōsilia /illud unum qd
scit ad se pertinere: quodq; sibi imperatum no-
uit fortiter si ipse fecerit/munere functus ē suo:
est enim eius officii/nō quærere quale sit quod
imperator iusserit:sed illud capeßere atque im-
plere. Quippe cuius opera conducta sit/nō cōsi-
lium. At legatis & tribunis: quibus belli geren-
di consilia/& imperatoris notæ sunt artes/cum
aut res/aut tempus/aut belli fortuna postulare
aliter uideatur: permissum forsitan fuerit muta-
re rationem:& a præscripto recedere: memine-
rit tñ imperatoris partes suas nō esse. Legimus

n iii

Q. Tullium Ciceronem grauiter a Cæsare fu-
isse increpitū: hūc ille cum legionibus ambio-
rigem infecuturus/ & hostiū fines populaturus
castris præfecerat/ relicta cum eo legione quar-
tadecima: quæ esset præsidio impedimētis/ que
ad uatucā cōtulisset: imperaueratq; ut ad aduē-
tum suū omnes castris cōtineret. Cicero sex di-
es tanta diligentia seruauit Cæsaris præceptū:
ut ne calonem quidē extra munitōnes exire pa-
teretur. Septimo tamen diffidens Cæsare quo
dixerat die affuturū/ q; longius progressum eū
audierat/ neq; ulla de reditu illius fama affereba-
tur/ simul permotus uocibus hanc patientiam
incusantium/ & pene obsidionem appellantū:
ratusq; dispersis ac pene deletis hostibus ī milli-
bus passuum tribus/ nullum damno locū esse/
quinq; cohortes frumentatum in proximas se-
getes misit. Quibus in frumentatione occupa-
tis/ germani equites qui cis rhenum transierāt/
interueniunt: & quo uenerāt cursu/ in castra ir-
rumpere conati/ parum abfuit quo minus illa
caperent. Reuersus Cæsar/ Ciceronē ut dixi in-
crepuit: questusq; est/ q; cohortes e statione præ-
sidioq; emissæ fuissent: ac ne minimo quidem
casu locū relinqui debuisset. Nā dū clamoribus

100
militum cōmouetur/immemor præcepti factus
pene cum tota legione cæsus/castrisque exutus
esset. Potest tamen cōtingere aut uulnerato im-
peratore/ aut cæso: aut ubi ex imparato hostis
adortus est/ neq; imperatoris expectari præcep-
tum potest/ ut legati & Tribuni obeāt impera-
toris munia: & quisq; pro loco ac tēpore instru-
at/ prospiciat/ concurrat/ imperet. Bello neruio
cum hostis ex improuiso Romanos inuasisset
tanta celeritate/ ut pene uno tēpore & ad siluas/
& in flumine/ etiamq; in manibus Neruii uide-
rentur/ eodemq; impetu ad castra cōtendissent:
temporisq; exiguitas/ & successus atq; incurfus
hostiū Cæsare impedirent/ quo minus uexillū
proponere: milites cohortari: acie instruere/ aut
signū dare posset/ milites bello exercitati: itē le-
gati q; singulis legionibus singuli iussi aderāt:
in tantis difficultatibus subsidio fuerunt/ Sibi
enī quisq; præscripsit/ quod fieri oporteret. Fu-
gati igit/ ac cæsi Neruii nō tam uirtute impera-
toris sunt/ q̄ q; milēs legatiq; id sibi quisq; im-
perauit/ quod a Cæsare imperandum fuerat/ si
tempus tulisset. Militem negligentem/ & im-
perii cōtemptorem/ tum alia multa/ tum maxi-
me tria hæc faciunt/ nimia ducis indulgentia:
n iiii

assidua a labore remissio: defraudataq; stipēdia.
Cui enim plus æquo indulgetur/ is indulgētiā
in licentiam uertens/ assuescit rapere/ uiolare/ cū
hoste colloqui: prædari ex pacato: quē ubi con
tinere imperator uoluerit/ aut contemnet impe
rium: aut ad hostem trāsfugiet: difficile est enī
ut ad continentiam redeat/ qui assuetus diu sit
impune fœda facere. Nicolaus picininus de ni
mia indulgentia/ usus est milite adeo incōtinē
te/ ut quī edicto id caueret/ & multos sæpe sup
plicio afficeret/ nunq̃ mercatoribus ad castra sa
tis tutus esset accessus. Itaq; inopia necessariarū
rerum semper laborabat. At Schytarū dux Ta
morlanus: qui omnium/ quas aut legimus/ aut
audiuimus/ maximas ductauit copias/ nulli rei
magisq; obedientiæ militum studuisse dicitur.
Itaq; exercitum eo usq; continentem habuit/ ut
castra eius mercatorū plena semper essent: abū
darētq; omnis generis rebus. De quo fertur fa
ma/ Gregarii cuiusdā militis/ qui uendenti mu
lierculæ lac furatus esset/ statī gladio per pectus
demisso/ uiscera aperire iussisse: & e uentriculo
lac excuti nōdū coctū/ usq; adeo passus nihil ē
impune fieri a militibus aduersus ea quæ ipse
præscripserat. Et profecto maximas copias: & e

cuiusq; modi hominū genere compositas/ sola
obedientia constare diu facit: idq; est/ quod Ci-
rum dicere solitū accepimus: præcipuū militis
mūnus esse: parere superioribus. Vrbinate Fe-
dericum & uirum & ducem prudentissimū ipsi
scimus/ nulla a re alia militē magis probare so-
litum q̄ ab obediētia: id enim esse bene rem ge-
rere/ milite p̄ imperio bene uti. Remisso quoq;
multa a laboribus/ & nimis delicatum otium/
corporis animiq; uires emolliunt atq; imbecil-
las reddunt: quæ ubi per desidiam consenuere:
quis nisi inuitus capeisset iussa? Tūc arma gra-
uia uidentur: tunc labor/ ac locus omnis asper/
atq; arduus: ipseq; hostis etiam non expectatus
formidolosus est. Quamobrem assiduo exercē-
di sunt/ ut alacriores sint ad imperata facienda/
laboresq; suscipiendos/ atq; adeundis periculis
magis prompti intentiq;. Etenim corpora ipsa
exercitata ubi laborandum fuerit/ minus dese-
rūtur uiribus: quā robur maius adest: & uires
ipsæ integriores sunt: quæ uel augeri exercitati-
one solent. Et quoniam mercēnario nūc milite
utimur/ ubi defraudatum se stipendio suo sen-
serit/ negariq; mercedē uiderit/ tantas concipere
animo turbationes solet/ ut licet sæpius iussus/

ante patiatur in ipsis castris insultare hostem/ q̄
capere arma uelit. Sæpe ex hac indignatione/ &
ira exorta seditione duces ipsi fuere a suis mili-
tibus aut in castris cæsi: aut in acie deserti. Qd̄
ne accidat/ imperatorē providere oportet/ atq;
adniti: nullaq; ratione cōmittet ut militibus lo-
cus aliquis ad inobediētiam relinquat̄. Te ip-
sum dicere Roberte memini/ malle elatum/ atq;
incōtinentem militem transire ad hostem: q̄ in
castris tuis morari. Intelligis enim nihil prius
debere imperatorem ab illo exigē: neq; utilius
quicquā posse illum Imperatori præstare/ q̄ ut
se gerat q̄obedientissimum. Minutius declara-
re nobis potest/ quanti stare soleat/ ubi minor
dux superbia elatus/ maiores q̄ quæ suæ sūt uē-
dicare sibi partes uoluerit. Is ob æquatam cum
dictatore Fabio potestatem elatior factus/ dum
ferox insultansq; manum cum hoste conserit/
uix e manibus Annibalis a dictatore subsidiū
ferente ereptus/ atq; a cæde liberatus est. Quo-
circa prima/ ac maxima/ & militis/ & legati uir-
tus: & qua quotidie opus sit: & in rebus qui-
busq; terra ac mari gerendis/ obedientia est. De
qua dictum sit a nobis hætenus.

102
Aec habui de obedientia/que dicerem:
fore aut arbitror/ si qui fortassis cōmē-
tarios hos lecturi sūt/ quosdā/ qui ope-
rā hanc nostrā omnino accusandā censeant/ q̄
differendis his nimis multi fuerimus: nec post
Senecam/ Ciceronem/ Aristotelē oportuisse de
his aliquo modo dici: q̄ eorū libris plane cōti-
neant/ quæ ad bene uiuēdū utilia/ ac necessaria
uisa sunt: Alia uero/ ac nostratia hæc/ aut omni-
no supuacua esse: aut parū certe necessaria. Ali-
os autē/ qui q̄ pars ea prætermis̃sa sit a nobis/
que ad sacerdotes ac pōtīfices pertineret/ quasi
magis incohauerimus rem/ q̄ absoluerimus/ dū
requirunt hæc: despiciant cōetera. Quibus ego
ne dicta eorū cōtemnere omnino uidear/ quāq̄
uidentur iure a me debere cōtemni: hoc solum
responsum esse uelim/ ut si nostris in cōmenta-
riis/ aut pauca quædā fuerint/ aut fortasse mul-
ta/ aut prorsus omnia/ que parū ipsis placeāt/ le-
gendis iis abstineāt/ illis relinquentes legenda/
quorū neq; aures/ neq; iudiciū tam sit superbū.
Hoc enim modo & ipsi se legēdi tōedio/ & nos
accusatione quotidiana liberabūt. Nā quod ad
Aristotelem/ Senecā/ Ciceronē attinet/ ne illos
quidem dum uiuerent crediderim arrogantia

fuisse tanta/ut nollent ab aliis post se scribi: cū
uideamus non uno in loco cohortari ad scribē
dum alios: quædamq; ita locutos esse/ut quæ-
renda ea melius posteris reliquisse uideantur.
Que uero ad sacerdotes pertinent/ac pōtīfices/
ea nunc consilio prætermittimus/in aliud ma-
gis quietum tempus differentes: q; si parum de-
tur: quod Virgilius noster in agricultura sua
facit: aliis memoranda post nos relinquimus.

IOANNIS IOVIANI PONTANI DE
OBEDIENTIA OPVS FINIT FE-
LICITER IMPRESSVM NE-
APOLI PER MATHIAM
MORAVVM ANNO
SALVTIS DOMINI
CAE. M. CCCC.
LXXXV. DIE
XXV. OC-
TOBRIS

103

104

